

नेपालमा आदिवासी जनजाति महिला तथा अपाङ्गता भएका आदिवासी जनजाति महिलाको अधिकारको स्थिति सम्बन्धमा महिला विरुद्ध हुने भेदभाव सम्बन्धी समितिलाई बुझाएको नेपालको सातौं आवधिक प्रतिवेदनमा माथिको

ध्यायाँ प्रतिवेदन २०२४

र महिला विरुद्ध हुने भेदभाव सम्बन्धी समितिले नेपालको सातौं आवधिक प्रतिवेदन माथि दिएको

निष्कर्ष सुभाष २०२५

'आदिवासीको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघको घोषणापत्र अनुरूप आदिवासी महिलाको अधिकार, विशेषगरी उनीहरूको आत्मनिर्णयको अधिकार स्पष्ट रूपमा पहिचान गर्न संविधान संशोधन गर्ने भनी महिला विरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी समितिले नेपाललाई दिएको निष्कर्ष सुभाष तत्काल कार्यान्वयन गर ।

प्रकाशन सहयोगी

नेपालमा आदिवासी जनजाति महिला तथा अपाङ्गता भएका आदिवासी
जनजाति महिलाको अधिकारको स्थिति सम्बन्धमा महिला विरुद्ध हुने भेद्भाव
सम्बन्धीसमिमिलाई नेपालको सातौं आवधिक प्रतिवेदन माथि बुझाएको
छाँया प्रतिवेदन

र

महिला विरुद्ध हुने भेद्भाव सम्बन्धी समितिले
नेपालको सातौं आवधिक प्रतिवेदन माथि दिएको
निष्कर्ष सुझाव

२०८२

राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ)
राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला मञ्च (निफ)
राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति अपाङ्ग महिला संघ, नेपाल (निडवान)
आदिवासी महिला कानूनी सचेतना समूह (इन्वोल्याग)

कृति : नेपालमा आदिवासी जनजाति महिला तथा अपाङ्गता भएका आदिवासी जनजाति महिलाको अधिकारको स्थिति सम्बन्धमा महिला विरुद्ध हुने भेदभाव सम्बन्धीसम्मिलाई नेपालको सातौँ आवधिक प्रतिवेदन माथि बुझाएको छाँया प्रतिवेदन र महिला विरुद्ध हुने भेदभाव सम्बन्धी समितिले नेपालको सातौँ आवधिक प्रतिवेदन माथि दिएको निष्कर्ष सुझाव २०८२

प्रकाशक : राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ)
राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला मञ्च (निफ)
राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति अपाङ्ग महिला संघ, नेपाल (निडवान)
आदिवासी महिला कानूनी सचेतना समूह (इन्वाल्याग)

अनुवादक : यसोकान्ती भट्टाचन
प्रनिका कोयु

भाषा सम्पादक : शान्तिकुमारी राई

प्रकाशन मिति : वि.सं. २०८२ (२०२५)

प्रकाशन प्रति : १००० प्रति

संस्करण : प्रथम

ले-आउट : का:तिच

आभार

हामी आदिवासी जनजाति महिलाहरु लैङ्गिक, जातिय लगायतका विभेदहरुलाई अन्त्य गर्न संगठित भएको पनि २५ वर्ष पुगेको छ । हामी आदिवासी भएकोले संविधान, कानून, नीति, नियम, योजना तथा कार्यक्रमहरुमा आत्मनिर्णय, स्वायत्तता, स्वःशासन, भूमि, भूभाग र स्रोतमा स्वामित्व र नियन्त्रण, प्रथाजन्य कानून र संस्थाहरु, मातृभाषा, स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारीसहितको संघर्षरत छौं । हाम्रो मानवाधिकार नेपालले अनुग्रहण/अनुमोदन गरेको आदिवासीको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघको घोषणापत्र र अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धी नं. १६९ अनुरूप हुनुपर्दछ भन्नेमा दृढ छौं ।

यस सिड छायाँ प्रतिवेदन गर्न सुभाब तथा सहयोग गर्नुहुने विभिन्न अभियन्ता, विद्वान र सदस्य संस्थाका प्रतिनिधिहरु र प्रतिवेदन अनुवाद गर्नुहुने यसोकान्ती भट्टचन र प्रनिका कोयु लगायत सिड समितिलाई हामी हार्दिक आभार प्रकट गर्दछौं ।

यो प्रकाशनले नेपालको आदिवासी जनजाति महिलालाई सिडको निष्कर्ष सुभाबहरु स्थानीय, प्रदेश र संघीय तहहरुमा अर्थपूर्ण कार्यान्वयनका लागि दवाव दिन सहयोग गर्नेछ र राज्य पक्षले आदिवासी महिलाको अधिकारलाई सिडको निष्कर्ष सुभाब अनुसार प्रत्याभुत गर्ने दायित्वबाट विभुख हुने छैन भन्नेमा हामी विश्वास्त छौं । सिडको निष्कर्ष सुभाबहरु यथासिघ्र कार्यान्वयनका लागि राज्य पक्षलाई पनि विशेष अनुरोध गर्न चाहान्छौं ।

धन्यवाद ।

राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला महासंघ (निफ)
राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति महिला मञ्च (निफ)
राष्ट्रिय आदिवासी जनजाति अपाङ्ग महिला संघ, नेपाल (निडवान)
आदिवासी महिला कानूनी सचेतना समूह (इन्वोल्याग)

पुस २०८२

विषय सूची

क्र.सं.	विषय	पृष्ठ
१	नेपालमा आदिवासी जनजाति महिला तथा अपांगता भएका आदिवासी जनजाति महिलाको अधिकारको स्थिति सन् २०२२, CEDAW/c/NPL/7 मा, महासन्धिको धारा १८ अन्तर्गत नेपालले पेश गरेको सातौं आधुनिक प्रतिवेदनको छाँया प्रतिवेदन ८९ औं पूर्व सत्र कार्य समूह (१९ फेब्रुअरी २०२४ - २३ फेब्रुअरी २०२४)	खण्ड क
२	SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN AND INDIGENOUS WOMEN WITH DISABILITIES IN NEPAL Shadow Report for the Seventh periodic report submitted by Nepal under article 18 of the Convention, due in 2022 CEDAW/c/NPL/7	
३	नेपालको सातौं आधुनिक प्रतिवेदनमा निष्कर्ष अवलोकन (२३ माघ २०८१ मा वसेको २१२२औं र २१२३औं बैठक CEDAW/C/NPL/7)	खण्ड ख
४	Concluding observations on the seventh periodic report of Nepal (2122nd and 2123rd meetings held on 5 February 2025)	

नेपालमा आदिवासी जनजाति महिला तथा अपांगता भएका आदिवासी
जनजाति महिलाको अधिकारको स्थिति सन् २०२२, CEDAW/c/NPL/7
मा, महासन्धिको धारा १८ अन्तर्गत नेपालले पेश गरेको सातौं आधुनिक प्रतिवेदनको

छाँया प्रतिवेदन

८९ औं पूर्व सत्र कार्य समूह (१९ फेब्रुअरी २०२४ - २३ फेब्रुअरी २०२४)

सिड - महिला विरूद्धको सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य सम्बन्धि महासन्धि

८९ औं पूर्व सत्र कार्य समूह (१९ फेब्रुअरी २०२४ - २३ फेब्रुअरी २०२४)

नेपालमा आदिवासी जनजाति महिला तथा अपांगता भएका आदिवासी जनजाति महिलाको अधिकारको स्थिति

सन् २०२२, CEDAW/c/NPL/7 मा, महासन्धिको धारा १८ अन्तर्गत नेपालले पेश गरेको सातौं आधवधिक
प्रतिवेदनको छाँया प्रतिवेदन

पेश गर्ने,

राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती महिला महासंघ (NIWF))

राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती महिला मञ्च (NIWF))

राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती अपांग महिला संघ-नेपाल (NIDWAN)

आदिवासी महिला कनुनी सचेतना समूह (INWOLAG)

पेश गर्ने संस्थाहरू¹

1. राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती महिला महासंघ (NIWF)
ठेगाना: बुद्धनगर-१०, काठमाण्डौ, नेपाल
इमेल: niwf2057@gmail.com Website: www.niwf.org.np
2. राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती महिला महासंघ (NIWF)
काठमाण्डौ महानगरपालिका-३५, पुरानो सिनामंगल, पेप्सीकोला
काठमाण्डौ, नेपाल
इमेल: niwfnepal@gmail.com Website: www.niwfnepal.org.np
3. राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती अपांग महिला संघ नेपाल (NIDWAN)
कुसुन्ती-रिंगरोड, ललितपूर, नेपाल
इमेल: nidwan2015@gmail.com, nidwan@org.np,
Email: nidwan2015@gmail.com, nidwan@org.np,
Website: www.nidwan.org.np
4. आदिवासी जनजाति महिला कानूनी सचेतना समूह (INWOLAG)
कुमारीपाटी, ललितपूर
इमेल: inwolag9@gmail.com; inwolag@yahoo.com Website:
www.inwolag.org.np

¹ नेपालको संविधान २० सेप्टेम्बर २०१५ मा जारी गरिएको थियो। यसको अंग्रेजीमा पूर्ण पाठलाई यस लिंकमा हेर्नुहोलास् <https://www.moljpa.gov.np/wp-content/uploads/2017/11/Constitution-of-Nepal- English -with-1st-Amendment 2.pdf>

खण्ड १ परिचय, विधि र दायरा परिचय

१. महिला विरुद्धको भेदभाव उन्मूलन समिति (सिड) ले मिति १४ नोभेम्बर २०१८ का दिन नेपालको छैठौं आवधिक प्रतिवेदन (CEDAW/C/NPL/CO/6)मा आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू सम्बन्धि गरेका निष्कर्ष टिप्पणी र सिफारिसहरू, र आदिवासी महिला तथा बालिकाहरूको अधिकार सम्बन्धि सिडको आधारभूत सिफारिस नं ३९ (२०२२) लाई अंगिकार गरेकोमा सबैभन्दा पहिले, हामी, आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू हाम्रो हार्दिक र गहन आभार व्यक्त गर्दछौं। यसका साथै, आदिवासी महिला तथा बालिकाका अधिकारका सम्बन्धी सिडको आधारभूत सिफारिस नं. २९ (२००२) (CEDAW/C/GC/39) लाई २६ अक्टोबर २०२३ मा स्वीकृत र सार्वजनिक गरेकोमा पनि आभार व्यक्त गर्दछौं ।

२. हामी, सन् २०१८ को हाम्रो छायाँ प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिसकेका विषयलाई स्मरण गर्दैछौं 'हामी अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूले नशिलय/जातिय/जात, लैंगिक पहिचान र अपांगताका आधारमा बहु अन्तरक्षेदिय (intersectional) विभेदबाट (उमेर, वर्ग, अपांगता, भौगोलिकता लगायतका अन्य आधार पनि पर्दछन्) यो हदसम्म पिडित छौं कि 'हामीलाई राज्यले प्रदान गर्ने सामाजिक सेवाबाट अनुपातहीन रूपमा बाहिस्कृत गरिएको छ ।' र 'हाम्रो पहिचान अनुरूपको विशेष र निश्चित आवश्यकता र अधिकारहरूलाई विचार नगरिनुका साथै राजनीतिक उठान पनि नभएको हुँदा समाजमा जोखिममा पारिएका हामी अबै पनि सबैभन्दा सिमान्तकृत र संकटग्रस्त परेका समूहहरू मध्ये एक हौं - जुन, एकअर्काका कारण र परिणाम हुन् ।'²

३. आदिवासी महिला र बालिका तथा अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूले ऐतिहासिक समयदेखि विभिन्न संरचना, प्रणाली र तहहरूमा विभेद भोगिराखेको हुनाले हामीले भोग्ने विभेद सुक्ष्म र अदृश्य छ। हाम्रा विशिष्ट र अन्य बहुल पहिचानहरूले महिला, आदिवासि, तथा अन्य आन्दोलन र राज्यका संयन्त्रहरूमा हामीलाई गरिने विभेद, सामाजिक बहिष्करण, र एक्लाइने स्वरूपहरूलाई छोप्ने, अन्तरसम्बद्ध हुने, बढावा दिने, र सिर्जना गर्ने गर्दछन्। तसर्थ, आदिवासी जनजाति महिला तथा तथा बालिकाहरूले भोग्ने विभेद ऐतिहासिक, संरचनागत, संस्थागत, सुक्ष्म र अदृश्य छन् ।

४. सन्धिको धारा १८ अनुसार नेपाल सरकारले 'सन् २०२२ मा पेश गरेको सातौं आवधिक प्रतिवेदन'को सराहना गर्दछौं । सिडद्वारा प्रतिवेदनलाई ३ अगष्ट २०२३ मा सार्वजनिक गरिएको थियो (CEDAW/C/NPL/7)³ । तर, त्यस प्रतिवेदनमा 'आदिवासी शब्दलाई १२ पटक मात्र (अनुच्छेद १२, १४, १५, ११५, १५०, १५९, २१४ (क), र तालिका १२ (४.५) (१)), 'आदिवासी (indigenous peoples)' लाई एक पटक (तालिका १२ (४.५) (१)), र 'आदिवासी (indigenous peoples)' लाई तिन पटक (अनुच्छेद १२, १४ र १५), 'आदिवासी राष्ट्रियता' शब्द तीन पटक (अनुच्छेद १२, १४ र ११५) मात्र उल्लेख गरिएको बाहेक आदिवासी जनजाति महिला तथा तथा बालिकाहरू सहित अपांगता भएका आदिवासी जनजाति महिला तथा तथा बालिकाहरूको अधिकार र अवस्थालाई गरिएको अस्विकार्यता र वेवास्ताले हामीलाई आघात र उदेक लागेको छ। आश्चर्यको कुरा के छ भने आवधिक प्रतिवेदनमा

² https://www.ecoi.net/en/file/local/1451750/1930_1542809703_int-cedaw-css-npl-32567-e.doc

³ <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/378/89/PDF/N1837889.pdf?OpenElement>

‘आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू’ र ‘फरक क्षमता (अपांगता) भएका आदिवासी महिला’ शब्दहरू कतै पनि उल्लेख गरिएको छैन। यी शब्दहरू प्रायः संस्थाहरूको नामको रूपमा प्रयोग गरिएको छ, र सामाजिक समूहहरूको रूपमा उद्धृत गरिएको छ।

५. यसरी वेवास्ता गरिएकोमा हामी, अपांगता भएका आदिवासी महिला एकदमै चिन्तित र आक्रोशित छौं, र नेपाल सरकारले सन् २०१८ मा सिडले आदिवासी जनजाति महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी जनजाति महिला तथा बालिकासँग सम्बन्धित गरेका सिफारिसहरूको कार्यान्वयनप्रति प्रतिक्रिया विहिन रहेको र तत्पश्चात पनि सिड र सिडको आधारभुत संकल्प ३९को कार्यान्वयनमा कुनै नयाँ कार्य नगर्दै आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला तथा बालिकालाई गरेको बहिष्करण प्रति ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छौं। र यसो हुनुको कारण नेपाल सरकारको आवधिक प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको राजनीतिक प्रतिवद्धता र औपचारिक कार्यनिर्देश CEDAW GR. No. 39 का वावजूद पनि हाम्रो सरकार हामी आदिवासी जनजाति महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी जनजाती महिला तथा बालिकाहरू, र आदिवासी जनसमूहप्रति प्रत्यक्ष रूपमा नै हाम्रो सरकार चरम जातिवादी र विभेदकारी रहिरहेको छ।

६. नेपाल CEDAW, CEDAW GR No. 39, ILO Convention No. 169, UNDRIP, WCIP, ICERD, UNCRPD, UNFCCC, and CBD लगायत विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरूको पक्ष राष्ट्र हो, तर दुःखको कुरा, हाम्रा मानव अधिकारहरूको उल्लंघन, हस्तक्षेप, अस्वीकार, दुरुपयोग, अनुपालन नगर्ने वा अवज्ञा गर्ने क्रम रोकिएको छैन।

७. प्रतिवेदनमा ‘महिला, बालबालिका र जेष्ठ नागरिक मन्त्रालयले सरकारी निकाय र नागरिक समाजको सहभागीता र परामर्शमा तयार गरेको उल्लेख गरेको छ, तर, अघिल्ला आवधिक प्रतिवेदनको तयारी प्रक्रियामा जस्तै यसपटक पनि सरकारले सहमतिको परामर्श गर्दा र प्रतिवेदन लेखन प्रक्रियामा प्रत्यक्ष सहभागि हुन आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला तथा बालिकालाई दुई पटक बहिष्कृत गरेको छ। यसरी बहिष्करणमा पर्नुपरेकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दै हामी सिड समितिलाई प्रतिवेदन लेखन, सिड र सिड जिआर ३९ को कार्यान्वयन, तथा देशस्तरमा आदिवासी महिला र बालिका र अपांगता भएका आदिवासी महिलाका अधिकार सुनिश्चित गर्ने प्रक्रियामा हामीले सामना गरिरहेका ऐतिहासिक प्रणालीगत विभेदको पक्षतिर ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छौं। सरकारले सधैं हाम्रो अधिकार र प्रक्रियामा हाम्रो सहभागितालाई अवमूल्यन गरिरहेको छ।

८. सरकारको सातौँ आवधिक प्रतिवेदनमा हाम्रो सहभागिता नहुनु, हाम्रो आवाजहरूलाई समावेश नगरिनु, र हाम्रो यथार्थता प्रतिबिम्बित नगरिएको अवस्थालाई ध्यानमा राख्दै यो छायाँ प्रतिवेदन राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती महिला महासंघ, राष्ट्रिय आदिवासी महिला मञ्च, राष्ट्रिय आदिवासी अपांग महिला संघ नेपाल, र आदिवासी महिला कानूनी सचेतना समूहको संयुक्त सहकार्यमा तयार पारिएको हो।

यसमा समावेश छन्। राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती महिला महासंघ सूसूचित नीतिगत वकालतमा केन्द्रित ४९ वटा आदिवासी महिला संस्थाहरूको छाया संगठन हो। यस्तै राष्ट्रिय आदिवासी महिला मञ्चको काम लोपोन्मुख, अत्यधिक सीमान्तकृत, र सीमान्तकृत आदिवासी महिला तथा बालिकाका नीतिहरू, अधिकार, र विकास सम्बन्धी मुद्दाहरूमा केन्द्रित छ। राष्ट्रिय आदिवासी अपांग महिला संघ नेपालका पाँच प्रदेशमा औपचारिक प्रादेशिक शाखाहरू छन् र जिल्ला शाखाहरूमार्फत सातवटै प्रदेशले यस छलफलमा भाग लिएका छन्। यस्तै आदिवासी महिला कानूनी सचेतना समूह आदिवासी महिला तथा बालिकाका कानूनी मुद्दाहरूमा विज्ञता राख्छ।

प्रतिवेदनको दायरा

९. यो छाया प्रतिवेदनले सिड र सिड जिआर नम्बर ३९ मा केन्द्रित हुँदै तथ्यहरू र तथ्यांकहरू समावेश गर्दै राज्यको प्रतिवेदनलाई पूरक जानकारी दिन्छ। यो प्राथमिक र द्वितीय स्रोत, तथा जिम्मेवारी वहन गर्ने निकाय र बहु-पक्षीय सरोकारवालासँग काम गर्ने र संलग्न रहने आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिलाका जीवन अनुभवहरूबाट संकलन गरिएको हो।

१०. यो छायाँ प्रतिवेदन अधिकारवाहक र सरोकारवालासँगको परामर्शमा आदिवासी महिला संस्थाहरूको समूहद्वारा^४ संयुक्त रूपमा तयार पारिएको हो। सिडको २०१८ का सिफारिशहरूको कार्यान्वयन अवस्थाबारे विभिन्न प्रकाशनहरूमा उपलब्ध जानकारीहरू, विशेष गरी 'नेपालमा आदिवासी महिलाको स्थिति (सेप्टेम्बर २०१५ देखि डिसेम्बर २०१९)' र राष्ट्रिय आदिवासी महिला महासंघका^५ फिल्ड अनुसन्धानमा आधारित प्रकाशनहरू, साथै 'राष्ट्रिय महिला आयोगद्वारा महिला विरुद्धको विभेद अन्त्य गर्ने संयुक्त राष्ट्र संघीय समितिका निष्कर्षहरूमा आधारित नेपालका छैटौँ आवधिक प्रतिवेदन (जुन २०२१)' को सिफारिशहरूको कार्यान्वयन अवस्थाको अध्ययनलाई प्रयोग^६ गरिएको छ। सो समयमा ४२ सदस्य संगठनहरूमध्ये कुल मिलाएर ३१ सदस्य संगठनहरूले सिडको २०१८ का सिफारिशहरूको कार्यान्वयन अवस्था, जातिय भेदभाव उन्मूलन समितिको-२०१८ का सिफारिशहरूको कार्यान्वयन अवस्था, र अपांगता भएका व्यक्तिहरूको अधिकार सम्बन्धि महासन्धी-२०१८ का सिफारिशहरूको कार्यान्वयन अवस्थाबारे जानकारी प्रदान गरेका थिए।

११. कन्सोर्टियमले AIPP को सहयोगमा सिड छायाँ प्रतिवेदनको तयारीका लागि काठमाडौँमा २०२३ अक्टोबर १ मा एक पूर्व-परामर्श कार्यशाला आयोजना गरेको थियो, जसमा ४८ आदिवासी महिला संगठनका प्रतिनिधिहरू, आदिवासी महिला अधिकार र मुद्दाहरूका विज्ञ आदिवासी महिला र पुरुषहरूको सहभागिता थियो। यस्तै प्रदेश नं. ३ र ७ मा सिडको छायाँ प्रतिवेदन तयार गर्नका लागि दुई दिनको प्रदेशीय र दुई एक-दिने राष्ट्रिय परामर्श कार्यशालाहरू आयोजना गरिएका थिए। यसैगरी, २०२३ नोभेम्बर १ मा प्रदेश नं. ७ को कैलाली, र २०२३ सेप्टेम्बर ४ मा प्रदेश नं. ३ को काठमाडौँ गरी दुई क्षेत्रीय परामर्श कार्यशालाहरू आयोजना गरिएका थिए। यसै गरी आफ्नो शैक्षिक भ्रमणको क्रममा नेपाल आएका संयुक्त राष्ट्रसंघका विशेष प्रतिवेदक श्री फ्रान्सिस्को काली त्जायसँग जातिवाद, लिङ्ग हिंसा, र विभेदबाट पीडित आदिवासी महिला, साथै संरक्षण, जलविद्युत विकास र सडक विस्तारको नाममा ध्वंसात्मक विकास बारे एक-दिने अन्तरक्रिया गरिएको थियो। र, यस अन्तरक्रियामा चार कन्सोर्टियम सदस्य र अन्य आदिवासी जनजातिहरूका संगठनहरू पनि सहभागी भएका थिए र त्यहाँबाट प्राप्त जानकारीलाई पनि यस छायाँ प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ।

^४ यशोकान्ति भट्टचनले संयुक्त समूहको समन्वय गर्नुभएको थियो।

^५ दस्तावेज खस भाषामा लेखिएको छ। आदिवासी जनजाति महिला तथा बालिकाहरूको मानवअधिकार उल्लंघन सम्बन्धि अन्य प्रकाशनका लिंकहरू यस प्रकार छन्: Fact Finding Mission Report Violation of Indigenous Peoples' Human Rights in Chitwan National Park of Nepal. <https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2020/11/Case-Study-CNP.pdf>

UNPROTECTED INDIGENOUS WOMEN IN THE PROTECTED AREAS: The Violations of Indigenous Women's Rights by the Authorities of National Parks and Wildlife/Hunting Reserves in Nepal

https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/01/33_Manuscript_of_the_Book_Violation_of_IPW_Rights_NIWF-2021-Apr-6.pdf

CASE STUDY INDIGENOUS PEOPLE'S HUMAN RIGHTS VIOLATION. <https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/12/Case-Study-English.pdf>

Indigenous Women's Land Rights in the Community Forests.: https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/01/444_Research-Report-English-2021-March-A5.pdf

^६ NWC 2021 <https://nwc.gov.np/wp-content/uploads/2021/08/Final-Book-with-cover.pdf>

११. प्राथमिक जानकारी आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूको ज्ञान, संलग्नता, सहभागिता, र चुनौतीपूर्ण जीवन अनुभवहरूमा आधारित छ ।

१२. मस्यौदा प्रतिवेदनको अन्तिम राष्ट्रिय परामर्श १ जनवरी २०२४ मा काठमाडौंमा भएको थियो । यसमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, भूमि अधिकार आयोग, सांसद, र आदिवासी महिला संस्थाका प्रतिनिधिहरू सहभागी थिए । यो प्रतिवेदन, हामीले आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला, र आदिवासी समुदायसँग विभिन्न भूमिकामा काम गर्दा प्राप्त गरेका हाम्रो अनुभव र हाम्रो समुदायमा हस्तक्षेपको क्रममा गरिएको अनुसन्धानमा आधारित छ ।

१३. यस छायाँ प्रतिवेदनले सिडद्वारा २०१८ नोभेम्बर १४ मा जारी गरिएको आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला सम्बन्धी सिड 'CO' का छनौट गरिएका प्रावधानहरू, र २०२२ को सिड जिआर नम्बर ३९ का सिफारिसहरूको कार्यान्वयनको स्थिति बारे जानकारी दिन्छ।

१४. AIPP ले यस छायाँ प्रतिवेदन तयार गर्न कन्सोर्टियमलाई समयमै प्राविधिक विज्ञता र अन्य आवश्यक सहायता प्रदान गरेको छ ।

खण्ड २

सिड समितिको सातौं आवधिक प्रतिवेदनमा उल्लेखित मुख्य क्षेत्रहरूमा नेपालका प्रतिक्रियाहरूको आधारमा समापन टिप्पणिहरू र सिफारिसहरूको कार्यान्वयनमा भएको प्रगति ।

१५. सरकारको सातौं सिड आवधिक प्रतिवेदनको अनुच्छेद ६ मा भनिएको छ, 'यस प्रतिवेदन सम्बन्धित सरकारी निकायहरू, सरोकारवालाहरू, र नागरिक समाजको समन्वय र सहकार्यमा तयार गरिएको हो ।' तसर्थ, सरकारले आदिवासी महिला संस्थाहरूसँग सहमति प्राप्त गर्न समयमै पर्याप्त परामर्श गर्न आवश्यक थियो । राष्ट्रिय आदिवासी महिला महासंघको महासचिव एकपटक अन्तर्क्रियामा सहभागी भएका थिए । यस आवधिक प्रतिवेदनमा वहाँका सुभावहरूलाई समावेश वा सम्बोधन गरिएको छ या छैन भन्ने बारेमा प्रतिवेदन आफैले धेरै कुरा देखाउँदछ, किनकि त्यसमा आदिवासी जनजाति महिलाको बारेमा केही पनि उल्लेख गरिएको छैन ।

१६. नेपाल सरकार प्रति हाम्रो सरोकार र प्रश्न: नेपालको २९.१ मिलियन कुल जनसंख्याको १८% हिस्सा आदिवासी महिला तथा बालिकाको छ र यो नेपालको सिमान्तकृत समूहहरूमध्येको एक हो, तरपनि सरकारले प्रतिवेदनको मस्यौदा तयार गरिरहँदा आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिलाका प्रतिनिधि संस्थाहरूसँग अर्थपूर्ण रूपमा परामर्श नगरि सहमति प्राप्त नगर्नुको कारण के हो? सरकारले हाम्रो समस्याहरू अन्य महिलाहरूको समस्याभन्दा अलग रहेको कुरा ध्यानमा राख्दै, हाम्रो टिप्पणी, सुभाव र प्रतिक्रिया प्राप्त गर्नका लागि आवधिक प्रतिवेदनको मस्यौदा देखाउन सहमति किन जनाएन? हाम्रो विषय, सरोकार र सुभावहरू प्रतिवेदनमा किन समावेश गरिएन? सातौं आवधिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्दै गर्दा पनि आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला विरुद्ध प्रणालीगत भेदभाव अझै किन जारी छ ?

१७. हामी नेपाल सरकारले 'प्रमुख क्षेत्रहरूमा निष्कर्ष र सिफारिसहरू' मा दिएका प्रतिक्रियाहरूमा प्रकाश पाउँदा नेपाल सरकारले हाम्रा १५ विशेष सिफारिसहरूको कुनै पनि जवाफ नदिएको तथ्यलाई उजागर गर्न चाहन्छौं। यसरी कुनै पनि प्रतिक्रिया नदिएका १५ सिफारिसहरूमध्ये ४१(क) आदिवासी महिला तथा आदिवासी जनजाति केन्द्रित सिफारिस थियो। हामी, आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपाङ्गता भएका आदिवासी महिला, २०१८ को सिड समापन टिप्पणिहरू (सिओ) र २०२२ को सिडको सामान्य सिफारिस नम्बर ३९ (जिआर नम्बर ३९) को कार्यान्वयनमा प्रगतिशील उपलब्धिहरू देखिरहेका छैनौं । यसकारण, हामी सिड समितिको ध्यान प्रभावकारी कार्यान्वयन प्रक्रिया र संयन्त्रतर्फ आकृष्ट गर्न चाहन्छौं ।

संवैधानिक तथा कानूनी संरचना, र भेदभावपूर्ण कानूनी प्रावधानहरू (अनुच्छेद ८ र ९)

१८. हामी, नेपालका आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपाङ्गता भएका आदिवासी महिलाहरू, यस आवधिक प्रतिवेदनको अनुच्छेद ११ को हरफ ५ मा थारु र अपांगता भएका आदिवासी महिला सहित आदिवासी राष्ट्रहरूलाई प्रयोग गरिएको 'सामाजिक वा सांस्कृतिक रूपमा पछाडि परेको' भन्ने शब्दावली प्रति गम्भीर आपत्ति जनाउँछौं किनभने हामी सामाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक र भौगोलिक रूपमा सम्पन्न छौं । नेपालमा आदिवासी जनजातिमा गरिबीको उच्च दर हुनको कारण सरकार, निजी व्यवसायिक कम्पनी, र अन्य पक्षहरूद्वारा हामीसँग स्वतन्त्र सुसुचित पूर्वजानकारी सहितको स्वतन्त्र सहमती (FPIC) नलिइकन हाम्रो जमिन कब्जा गर्ने र हाम्रो भोगचलनमा रहेका प्राकृतिक स्रोतहरूमा पहुँच हुनबाट रोक्दै अतिक्रमण गर्ने पूर्व जानकारीसहितको सहमति बिना कब्जा र अतिक्रमणका गर्नु हो ।

१९. सातौं आवधिक प्रतिवेदनको अनुच्छेद १३ अनुसार, 'थारु आयोग ऐन, २०१७; र आदिवासी जनजाति आयोग ऐन, २०१७ सबै महिलामाथि हुने बहुआयामिक भेदभाव सम्बोधन गर्न काम गर्छन्।' तर यी आयोगहरूको काम दुई कारणले अर्थपूर्ण छैन। पहिलो कारण, सरकारले २००२ मा स्थापना गरिएको आदिवासी जनजाति विकास राष्ट्रिय प्रतिष्ठानका कार्य र भूमिकासँग मिल्ने गरी आयोग गठन गरेको छ। यसैगरी विगतमा, सरकारले आयोग मार्फत हिन्दू जाति समूहहरू लगायत गैर-आदिवासी जनतालाई समेट्न आदिवासी जनताको परिभाषा र पहिचानलाई परिवर्तन गर्न र आदिवासी जनजाति विकास राष्ट्रिय प्रतिष्ठानलाई विघटन गर्ने धेरै प्रयास गरेको थियो। र अर्को कारण, यी सबै सरकारी आयोगका अध्यक्ष र सदस्यहरूसँग कुनै न्यायिक वा अर्ध-न्यायिक शक्ति र अधिकार छैन। उनीहरूलाई विज्ञता वा आदिवासी जनजाति, आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू, र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूका अधिकार सुनिश्चित, पालन र परामर्श गर्ने प्रतिबद्धताको आधारमा नभएर राजनीतिक वफादारीको आधारमा नियुक्त गरिएको छ।

२०. हामी हाम्रो सरकारको सबै निष्क्रियताप्रति गम्भीर ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छौं, जुन राष्ट्रिय महिला आयोगको अध्ययन प्रतिवेदनमा खुलाइएको छ। उक्त प्रतिवेदनले सबै अधिकारलाई UNDRIP अनुरूप सुस्पष्ट स्विकार्यताको लागि संविधानलाई संशोधन गर्नुपर्ने सिडको ४१(क) सिफारिस कार्यान्वयन नभएको खुलाएको छ (NWC, २०२१, पृष्ठ १०६)। यसमा, 'आदिवासी महिलाको अधिकार, विशेष गरी आत्मनिर्णय, मान्यता दिने संविधान संशोधन गरिएको छैन। गैर सरकारी संघसंस्थाहरूले UNDRIP अनुसार आदिवासी महिलाको अधिकार सुनिश्चित गर्न माग गर्दै आएका छन्।' (NWC, २०२१, पृष्ठ १०६)।⁷

अपांगता भएका आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू विरुद्धको विभेद

२१. विभेदले आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू, र अपांगता भएका महिलाहरूलाई स्वास्थ्यको अधिकार र आफ्ना अन्य सबै अधिकारहरू उपभोग गर्नबाट रोक्नका लागि विभेदले विशेष तर सर्वत्र हुने प्रकारका अवरोधहरू थोपेछ। स्वास्थ्य सेवा दिने संरचनाहरूमा विभेदले स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा अवरोध सिर्जना गर्छ, सेवाको गुणस्तर घटाउँछ, र बहिष्करणलाई वृद्धि गर्छ। विभेदका विभिन्न रूपहरू छन् जसमा सेवा नदिनु, शारीरिक र/अथवा मौखिक हिंसा, बलपूर्वक उपचार गराइनु, शारीरिक स्वायत्ततालाई पालना नगर्नु, र स्वतन्त्र र सूचित सहमति नहुनु आदि पर्दछन्। यस्तै अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूका ८०% उत्तरदाताहरूले सार्वजनिक सेवा र सुविधाहरूमा अपर्याप्त वा खराब पहुँच भएको रिपोर्ट गरेका छन्। त्यसका धेरै कारणहरू छन्। जसमा सेवाहरूमा पहुँच नहुनु, सार्वजनिक यातायातको पहुँच वा निशुल्क नहुनु वा महँगो हुनु, स्वास्थ्यबारे जानकारीको कमी, र स्वास्थ्यकर्मीहरूसँग सम्पर्क गर्न संकेत र आदिवासी भाषामा दोभाषेहरूको पहुँच नहुनु जस्ता अवरोधहरू रहेका छन्।⁸ हामीले निजी र सार्वजनिक दुवै क्षेत्रमा बलात्कार, बलपूर्वक बन्ध्याकरण, र उपेक्षाजस्ता हिंसात्मक र हानिकारक अभ्यास र धारणाको सामना गर्नुपर्दछ। हामी संरचनात्मक, ऐतिहासिक, अप्रत्यक्ष, र संस्थागत विभेद भोग्छौं।⁹

२२. अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरूलाई उच्च जोखिम र चरम गरिबी, निम्न जीवनस्तर र उचित पुनःस्थापनाका सेवा र कमसल रोकथामका कदमहरू, पर्यावरणीय हास र जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरू, प्राकृतिक र अन्य विपद, द्वन्द्व र हिंसा पिडितको उच्च दर (यौन हिंसा र बलात्कार), जोखिमपूर्ण कार्य

⁷ हामीहरू आफैले खस नेपालीमा लेखिएको मुल दस्तावेजलाई अंग्रेजीमा अनुवाद गरेका छौं।

⁸ <https://minorityrights.org/2022/06/02/sr-women-disabilities>

⁹ NIWF et al. 2018. Report submitted to the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session October 22nd–November 9th, 2018 on the Situation of the Rights of Indigenous Women in Nepal Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal CEDAW/c/NPL/6

वातावरण र दुर्घटनाहरू, वैदेशिक रोजगारी र उच्च असक्षारता, अपर्याप्त पोषण स्तर, र खोपको पहुँच कम, बेरोजगारी र अपूर्ण रोजगारको उच्च दर र कम गतिशीलता जस्ता समस्याहरू छन्।¹⁰ नेपालमा अपाङ्गता भएका ७ लाख आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू छन्।

२३. उनीहरू आफ्नो अधिकार र जलवायु परिवर्तनले आफ्नो जीवनमा कस्तो असर पुर्याउँछ भन्ने बारेमा कम जानकारी छन्। केवल ६४% मात्र जलवायु परिवर्तनबारे जानकारी थिए। उनीहरूले भूमि उत्पादनमा कमी, कीटनाशकको बढी प्रयोग, नयाँ प्रकारका जंगली घाँस र कीटहरूको वृद्धि, र छालासम्बन्धी समस्याहरू जस्तै एलर्जी र चर्मरोग, मानसिक स्वास्थ्य (चिन्ता र डिप्रेसन), र स्वास्थ्य परिवर्तनहरू (वान्ता र टाउको दुखाइ) लाई जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूसँग जोड्न सकेनन्। जसले गर्दा उनीहरूको परिवारमा हेरचाहको बोझ, हिंसा, द्वन्द्व, कामको दबाव र गरिबी बढेको छ।¹¹ यो स्थलगत अध्ययनले अपाङ्गता भएको आदिवासी महिलाको जटिल जीवन परिस्थितिलाई दर्शाउँछ।

म क्यालिपर (कृत्रिम खुट्टा) प्रयोग गर्छु। मधेश प्रदेशमा तापमान बढ्दा मलाई हिडडुल गर्न निकै कठिन हुन्छ। मेरो काटिएको खुट्टा कपडा, कठोर प्लास्टिक कभर, र क्यालिपरको भिन्न खुट्टा आकार दिन प्रयोग गरिएका सामग्रीहरूले ढाकिएका छन्। मेरो खुट्टाभरी चर्मरोग र दागहरू आउँछन् जसले घाउ र संक्रमण उत्पन्न गर्छ। म लामो समयसम्म यात्रा गर्न सकिदैन र मेरो परिवार वा नातेदारहरूलाई मद्दतको लागि आग्रह गरिरहन पनि सकिदैन। मैले धेरै दिनसम्म कुनै पनि सेवा लिन अस्विकार गरेको छु। मेरो यस अवस्थाका कारण मैले असुरक्षित, अस्वस्थ, र सीमित वातावरणको सामना गरिरहेको छ जसले मेरो जीवनलाई कठिन बनाएको छ।¹²

२४. यौन र प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार अपाङ्गता भएका आदिवासी महिलाहरूका लागि प्रमुख मुद्दा र अवरोध बनेका छन्। धेरै महिलाअधिकारका संघसंस्था र राज्य सेवा प्रदायकहरूले यी समस्याहरूलाई जलवायु परिवर्तन र अन्य अधिकारहरूको जालोमा समावेश नगरी पृथक् रूपमा सम्बोधन गरेका छन्। विशेष गरी, आदिवासी महिलाका अधिकारहरूलाई यस सञ्जालमा समावेश नगरी काम गरिएको छ। हामी, आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू, र अपाङ्गता भएका आदिवासी महिलाका लागि बालविवाह, मातृत्व, गर्भाशय खस्ने, स्वास्थ्य र यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार हाम्रा लागि महत्वपूर्ण मुद्दाहरू हुन् किनकि यी सब हाम्रो गतिशीलता, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, पहुँच योग्यता, र सबै तहमा अर्थपूर्ण सहभागिताका लागि आवश्यक अनुकूल वातावरणसँग सम्बन्धित छन्। यसरी हेर्दा जलवायु परिवर्तनका सञ्जालमा, स्वास्थ्य र आदिवासी महिलाका मुद्दाहरूको पर्याप्त छलफल गरिएको छैन।

२५. आपतकालिन परिस्थिति, विपद, द्वन्द्व, र विस्थापनको अवस्थामा अपाङ्गता भएका आदिवासी महिलाहरू खुला स्थान वा सुकुम्बासी क्षेत्रमा बस्न बाध्य हुन्छन् जसले गर्दा उनीहरूको सुरक्षा जोखिममा पर्छ। यस्ता अवस्थामा परिवार नियोजनका लागि प्रयोग हुने गर्भनिरोधकहरूको प्रयोग एकदमै सीमित हुन्छ जसले गर्दा उनीहरूले उनीहरू विरुद्ध बलपूर्वक गरिदिइने बन्ध्याकरण र गर्भपतनका विकल्पहरू रोज्नुपर्ने बाध्यता पुग्छन्। यसरी सामान्य र आपतकालीन दुवै अवस्थामा अपाङ्गता भएका आदिवासी महिलाहरूका

¹⁰ NIDWAN, 2021. Indigenous Women and Girls with Disabilities in Nepal: A Brief Overview, available at https://nidwan.org.np/wp-content/uploads/2021/10/Overview_Nidwan.pdf

¹¹ ARROW and NIDWAN, 2023. Amplifying Voices of Indigenous Women and Girls with Disabilities on the Nexus of Climate Change and SRHR A Scoping Study available at https://arrow.org.my/publication/amplifying-voices-indigenous-women-girls-disabilities-climate-change-srhr-scoping-study/?fbclid=IwAR2AsMER_FpDn0JWORAMLLiBb54D11DBxuaApGYyrxmWnm0IdQw3KT8z9ic

¹² Ibid. ARROW and NIDWAN Scoping Study

सवालमा निजी र सार्वजनिक दुवै क्षेत्रमा उनीहरू विरुद्ध हिंसा र दुर्व्यवहार बढिरहेका छन्।¹³ अपाङ्गता भएका आदिवासी महिलाहरू प्रायः अरूसँग बढी निर्भर हुन्छन् र उनीहरूको सहयोगी सञ्जालहरूमा पहुँच र सुरक्षित स्थानहरूको कमीजस्ता सीमित विकल्पहरू हुन्छन्।¹⁴ यस कारण पनि उनीहरू सम्भावित रूपमा हिंसात्मक परिस्थितिहरूमा लामो समयसम्म बस्न र चुप रहन्छन्। ९४.२९% अपाङ्गता भएका आदिवासी महिलाहरू हिंसाका कुनै एक स्वरूपबाट वा हिंसाबाट पिडित हुने जोखिमको उच्च दरमा हुन्छन्। ८६.६७%ले कोभिड-१९ महाव्याधीको कारणले गर्दा पनि महिलाहरू विरुद्ध हुने हिंसाको संभावना वा घटना बढेकोमा चिन्ता व्यक्त गरेका थिए।¹⁵

२६. नेपालमा, आदिवासी जनजाति, आदिवासी महिलाहरू, र अपाङ्गता भएका आदिवासी महिलाहरूका लागि सूचनाको पहुँच, उचित व्यवस्थापन, अर्थपूर्ण सहभागिता, समावेशिता, विखण्डित तथ्याङ्क, र नेपाल सरकारद्वारा तथ्याङ्कहरूको हेरफेरका विषयहरू सरोकारका विषय बनेका छन् किनकी सबै निर्णय गर्ने पदहरूमा उनीहरूको सहभागिता सीमित र लगभग शून्य छ।¹⁶ एक सहभागीले उनको बुझाइ सीमित भएको उल्लेख गर्दै आफूले यी सबै बहुआयामिक र अन्तरसम्बन्धित पहिचानहरूलाई एकअर्कासँग जोडिएको तथा बाझिएको नदेख्ने बताइन्। तर उनले जब आफ्नो सहभागिता हुन्छ तब आफूले लिङ्ग, अपाङ्गता, वा अन्य पहिचानहरूसँग जोडिएर महसुस गर्न सक्ने बताइन्। उनी भन्छिन् 'मेरो बुझाइको स्तर, परिवारका सदस्यहरू माझ मेरो जात र जातीयता, फरक छ, र प्रायः मलाई ती विषयहरूमा अस्वीकृत गरिन्छ वा घरभित्र ती विषयहरूमा मलाई छोडिन्छ।' ¹⁷

(स्थलगत भ्रमण, २०२२)

२७. उनीहरू परिवारमा नै पनि एकलएका छन् वा आफ्नै एकल संस्थामा सीमित छन्। यस्तै उनीहरू आफ्नो जीवनका सबै पक्षहरूमा संस्थागत र संरचनात्मक अवरोधहरूको तहहरूको सामना गर्छन्। जहाँ उनीहरूको विषय र मुद्दाहरू देखिएको, सुनिएको, र अभिलिखित छैनन्।

परम्परागत सांस्कृतिक अभ्यास र रूढिवादी सोचको अन्त्यका लागि कदमहरू (धारा ५)

२७. अधिवक्ता भगवती पाण्डेले राष्ट्रिय टेलिभिजन अन्तर्वार्तामा तामाङ, मगर लगायत समुदायमा 'फूपू र मामाको छोराछोरीसँग' विवाहको परम्परालाई हाडनाता करणीको अपराधिक कार्य भन्नुका साथै तिनबाट जन्मने सन्तान जन्मजात अपराधी हुन्छन् भनेकी थिइन्। उनको सो अभिव्यक्तिले जनजातिहरू, विशेष गरी आदिवासी महिला तथा बालिकाको भावनामा चोट पुगेको थियो। आदिवासी तामाङ समुदायले भगवती पाण्डेकी गिरफ्तारीको माग गर्दै शान्तिपूर्ण विरोध गरे। तर प्रहरीले उनलाई सुरक्षा प्रदान गर्यो

¹³ NIDWAN, 2022 Violence against indigenous women and girls, including those with disabilities, in Nepal, particularly in the context of the COVID-19 pandemic.

¹⁴ Women Enabled International, 2018. Fact Sheet: The Right of Women and Girls with Disabilities to be Free from Gender-Based Violence.

¹⁵ Unheard and Unseen Indigenous Women's Path to Empowerment and Sustainable Development, Bangladesh, India and Nepal. 2021 available at <https://www.asianindigenouswomen.org/index.php/publications-and-multimedia/191-unheard-and-unseen-indigenous-women-s-path-to-empowerment-and-sustainable-development-volume-1-south-asia-bangladesh-india-and-nepal/fileicularly> in the context of the COVID-19 pandemic.

¹⁶ Unheard and Unseen Indigenous Women's Path to Empowerment and Sustainable Development, Bangladesh, India and Nepal. 2021 available at <https://www.asianindigenouswomen.org/index.php/publications-and-multimedia/191-unheard-and-unseen-indigenous-women-s-path-to-empowerment-and-sustainable-development-volume-1-south-asia-bangladesh-india-and-nepal/fileicularly> in the context of the COVID-19 pandemic.

¹⁷ MRG and NIDWAN 2022, Study on the Participation and Representation of Dalit, Madhesi and Indigenous Nationalities with Disabilities in Private and Public Sphere in Madesh Province Report.

भने शान्तिपूर्ण विरोध प्रदर्शनकारीलाई गिरफ्तार गर्यो । सोहीक्रममा काठमाडौंमा राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती महिला मञ्चद्वारा आयोजित एक परामर्श कार्यक्रममा एक सहभागीले आदिवासीको उक्त शान्तिपूर्ण प्रदर्शनमा प्रायः तामाङ महिलालाई प्रहरीले विभेद नगरी गिरफ्तार गरेको बताइन् । साथै यसरी पक्राउ परेका आदिवासी तामाङ महिलाहरूलाई प्रहरीले यातना, निजी अंगमा लाठी प्रहार, र प्रहरी हिरासतमा बलात्कार र हत्या गर्ने धम्की जस्ता क्रूर व्यवहार प्रहरीले गरेको उनले बताइन् । उनले भनिन्, 'मैले झडपको क्रममा चोट पाएको थिएँ, र चिकित्सा उपचारको आवश्यकता भएपनि प्रहरी अधिकारीहरूले निर्दयतापूर्वक मलाई प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गर्दै 'तँ जस्ता जस्ता व्यक्तिहरूलाई अस्पतालको हेरचाहको हक छैन' भने ।¹⁸ यस घटनाले नेपालको आदिवासी समुदायले शताब्दीयौंदेखि भोगिरहेको जातीय भेदभावको चरम उदाहरण प्रस्तुत गर्‍यो । नेपाल सरकारले अनुसन्धानको क्रममा अपराध र पीडितहरूको अधिकार सुनिश्चित भने गरेको थियो ।

२८. कर्तव्यधारक र सेवा प्रदायकहरू जसमा अपांगता, सिमान्तकृत आन्दोलनकर्ता तथा नागरिक समाजमा अभूतपनि आदिवासी सम्बन्धी आक्षेप, पूर्वस्थापित र पूर्वाग्रही मानसिकता छ । यी समूहहरूले आदिवासी महिलाका मुद्दाहरूलाई मानवअधिकारका मुद्दाहरूको रूपमा हेर्दैनन् र उनीहरूले यसलाई छलफलमा कम प्राथमिकता दिन्छन् वा प्रायः छलफल गर्दैनन् । यस्तै आदिवासी सम्बन्धी छलफल भएमा प्रतिनिधि संस्थाहरूलाई निमन्त्रणा गरिदैन, र आदिवासी महिला, र अपाङ्गता भएका आदिवासी महिलाहरूका सवालहरू आफै तयार गर्छन्, जुन गम्भीर चिन्ताको विषय हो । र, केही आदिवासी अभियन्ताहरूलाई आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू, र अपांगता भएको आदिवासी महिलाका मुद्दाहरू उठाउँदा रूढीवादी, अपमानजनक शब्दहरूले इंगित गरिन्छ, र सार्वजनिक रूपमै दुर्व्यवहार पनि गरिन्छ ।¹⁹

सरकारको निमित्त गरिएका सिफारिसहरू

२९. सरकारले आदिवासी जनजातिका प्रथागत कानून र स्वशासित संस्थाहरूलाई औपचारिक रूपमा मान्यता दिनु पर्छ र यस्ता प्रथागत अभ्यासलाई अपराधीकरण गर्नेहरू विरुद्ध कडा कारवाही गर्नु पर्छ ।

३०. सरकारी अधिकारीहरू, सार्वजनिक व्यक्ति र वकिलहरूले सांस्कृतिक संवेदनशीलताको तालिम लिनु पर्छ ताकि उनीहरूले आदिवासी समुदायहरूको विविध अभ्यास, परम्परा र मूल्यहरूको बुझाइ र सम्मान गर्न सकून् । र यसले आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू र अपांगता भएका आदिवासी महिला विरुद्धका भेदभावपूर्ण टिप्पणी र क्रियाकलापहरूको घटनाहरूलाई रोक्न मद्दत गर्छ ।

३१. सरकारले आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू, र अपांगता भएका आदिवासी महिलाका अधिकारसँग सम्बन्धित नीतिहरूको कार्यान्वयन अनुगमन गर्नका लागि संयन्त्रहरू स्थापना गरी तिनीहरूलाई सुदृढ गर्नुपर्छ र कुनै पनि उल्लंघन वा भेदभावपूर्ण क्रियाकलापहरूको लागि जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्नुपर्छ ।

३२. सरकारले आफ्नो भूमि र जीविकामा असर गर्ने निर्णयहरू लागू गर्नु अघि आदिवासी समुदायहरूसँग अर्थपूर्ण परामर्शलाई प्राथमिकता दिनु पर्छ । यसमा संयुक्त राष्ट्रसंघको आदिवासी जनजाति अधिकार सम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र (UNDRIP) अनुसार उनीहरूको स्वतन्त्र, पूर्व-सूचित सहमति (FPIC) पनि प्राप्त गर्नु पर्छ ।

¹⁸ Communication with the NIWF Board members.

¹⁹ NIDWAN's discussion with several OPDs, IPOs and CSOs leaders while raising the issues directly in public events like report sharing session, consultation and other meetings in the year 2023.

न्यायमा पहुँच (अनुच्छेद १० र ११)

३३. आदिवासी महिला तथा बालिकाहरु, र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरुले अन्याय, संरचनात्मक हिंसा, बहु-विभेद, राज्यविहीनता, जातिवाद, लिङ्ग, उमेर, अपाङ्गता र भौगोलिक आधारमा विभेद, र उपनिवेशवादको सामना गर्दै आएका छन्। यस्तै आत्मनिर्णयको अधिकारको अस्वीकृति, भूमि, भू-भाग, र स्रोतहरूको हडप, प्रथागत कानूनी सम्मानको अभाव, पहिचानको अभाव साथै राज्य-प्रेरित सहकार्य, समाहितीकरण, हिन्दूकरण, संस्कृतिकरण, हिन्दू पितृसत्ता, र हिन्दू न्यायशास्त्रका प्रक्रियाहरूको सामना गरिरहनुपरेको छ। र यसको अन्त्य हुनुपर्छ।

३४. तनहुँ जलविद्युत परियोजनाले गर्दा मगर आदिवासी महिला तथा बालिकाहरु, र अपांगता भएका मगर आदिवासी महिलाले आफ्नो भूमि, पानी, वन, स्रोत, पवित्र स्थल, संस्कृति, र जीविका गुमाउने भएका छन् किनकी सो परियोजना उनीहरूको स्वतन्त्र, पूर्व-सूचित सहमति (FPIC) प्राप्त नगरी र सिड जिआर नम्बर ३९, आइएलओ सन्धि १६९, र आदिवासी जनजातीको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघको विश्वव्यापी घोषणापत्र (UNDRIP) मा उल्लिखित अधिकारहरूको उल्लंघन गर्दै निर्माण गरिएको छ।²⁰ उदाहरणका लागि, आदिवासी महिला कानूनी सचेतना समूहको एक अध्ययनले उक्त परियोजना निर्माणले ६२% मगर समुदायका सदस्यहरू कृषि भूमि गुमाउनेछन् भन्ने देखाएको छ। जसले उनीहरूको घरलाई खतरा पुर्याउनेछ। यस्तै ११ हजार रुखहरू काटिनेछन् र ५२% ले वन चरन, भूमि, नदी वा अन्य साभा क्षेत्रहरूमा पहुँच गुमाउनेछन्। नौवटा दाह संस्कार स्थलहरू डुबेछन् र यसले उनीहरूको सांस्कृतिक र शासकीय अधिकारलाई खतरा पुर्याउनेछ। यस्तै थप दुईवटा पानीका मुहानहरूमा डुबेछन् र यसले ७५% घरपरिवारलाई असर गर्नेछ। सो परियोजनाको योजनाको चरणमा ७५% उत्तरदाताहरूसँग परामर्श गरिएको थिएन भने २१% लाई परियोजनाको योजना सम्बन्धी अन्तिम निर्णय लिएपश्चात परामर्श गरिएको थिएन। यस्तै उत्तरदाताहरूको ९३% लाई आफ्नो समुदायमा विकासका लागि विचार प्रस्तुत गर्न अनुमति दिइएको थिएन र परामर्श गरिएका ६५% ले थप जानकारी र थप समयको आवश्यकता माग गरेका थिए। यस्तै २% उत्तरदाताहरूले परियोजनाबारे जानकारी, विचार, र सुझावहरू प्रस्तुत गर्न आवश्यक जानकारी पाएका थिए र कम्तीमा ५१% ले परियोजनाबारे आफ्ना सबै वा केही वास्तविक विचार र सुझावहरू व्यक्त गर्दा असुरक्षित महसुस गरेका थिए।²¹

३५. पारम्परिक जिवनशैलीको अभ्यासहरूमा बढ्दो सैनिकीकरण र अपराधीकरणले आदिवासी महिला तथा बालिकाहरु र अपांगता भएका आदिवासी महिलाको जिवनमा धेरै नकारात्मक प्रभाव पार्छ। उदाहरणका लागि ढोरपाटन हन्टिड रिजर्भले खाम भाषा बोल्ने मगर र अन्य आदिवासी समुदायहरूलाई गम्भिर आघात पुर्याएको छ। खाम भाषा बोल्ने मगर र अन्य आदिवासी समुदायहरूको पुख्यौली भूमि कब्जा गरी, उनीहरूको स्वतन्त्रता, पूर्व-स्वीकृत, र सू-सूचित सहमति प्राप्त नगरी, उनीहरूको अधिकारहरूको उल्लंघन गर्दै, र उनीहरूको निरन्तरको प्रतिरोधको वावजुद पनि ढोरपाटन हन्टिड रिजर्भ संचालन भइरहेको छ। यस प्रतिरोध अभियानको अग्रपंक्तिमा आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला छन्। साथै, आदिवासी जनजाती महिला कानून सचेतना समूहले पत्ता लगाएको छ कि काठमाडौंको शिवपुरी नागर्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज र बफर क्षेत्रले तामाङ आदिवासी महिला तथा बालिकाहरु र अपांगता भएका आदिवासी महिलालाई यसको पीडित बनाएको छ। निकुञ्ज संचालन भइरहँदा सरकारले उनीहरूलाई आफ्नो पुख्यौली भूमिबाट स्थानान्तरण गर्ने उद्देश्य राखेको छ। र यसको निर्णय-निर्माण प्रक्रियामा, स्रोतहरूमा पहुँच प्राप्त गर्ने कुनै पनि विषय तथा मुद्दामा उनीहरूको अर्थपूर्ण प्रतिनिधित्व र भागीदारी नभएको अवस्था छ। त्यसको सट्टा, निकुञ्जले परम्परागत शासन पद्धति र कानूनी व्यवस्थालाई

²⁰ INWOLAG, IAP and CeMSoJ 2017.

²¹ Field Survey, INWOLAG, IAP and CeMSoJ, 2017

समेत प्रतिबन्धित गरेको छ । यस्तै पार्कको आमदानीको लाभांश प्राप्त गर्नबाट वञ्चित गरेको छ । आदिवासी महिला तथा बालिकाहरु, र अपांगता भएका आदिवासी महिलाहरुलाई वन्यजन्तुहरुले आक्रमण गरेका छन् र यसबाट बच्ने उपायको अभाव छ । यस्तै तत्कालै उनीहरुलाई जलवायु न्यायकोसाथै पारिस्थितिकीय सेवाको भुक्तानी पनि आवश्यकता छ, किनकि उनीहरुले ३० मिलियन काठमाडौं उपत्यका बासिन्दाहरुको लागि पानी पुनःसंकलन गर्ने स्थल र कार्बन सिंकको रूपमा जङ्गलको सुरक्षा गर्दै आएका छन् । यसैगरी, चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जले सैन्यीकरणद्वारा ५५ चेपाङ आदिवासी जनजाति घरधुरीलाई आफ्नो ठाउँ छोड्न बाध्य पारेको छ । यसले गर्दा उनीहरुलाई आधारभूत आवश्यकता पुरा गर्ने स्रोतमा पनि पहुँचको कमीका साथ बाँच्न बाध्य बनाएको छ भने ५५ भन्दा बढी परिवारका लागि तीनवटा शौचालय र दुईवटा पानीका धारा मात्र उपलब्ध छन् । यसरी, आदिवासी चेपाङ महिला तथा बालिका र अपांगता भएका आदिवासी चेपाङ महिला तथा बालिकाहरुलाई खानेपानी तथा सरसफाइ र स्वच्छता सुविधाहरुको पहुँच बिना बाँच्न बाध्य पारिएको छ, जसले गर्दा उनीहरुको सुरक्षा उच्च जोखिममा छ ।

३६. कोशी टप्पु वन्यजन्तु आरक्षणले गरेको गम्भीर मानवअधिकार उल्लंघनका एक जीवित भुक्तभोगीले भने, 'दुई हप्ता पहिले, म हाम्रा ५/६ महिला साथीहरूसँग हाम्रो गाउँबाट जंगल गर्यौं । मलाई मेरा बाखाका लागि घाँस जम्मा गर्नुपर्ने थियो । म त्यहाँ हँसिया वा लाठी लिएर गइन । मेरो श्रीमान् कामका लागि गाउँ बाहिर गएका थिए । मेरो १३ दिनको बच्चा छ । मलाई आफ्ना साथीहरूसँग त्यहाँ जानु पर्ने थियो । नत्र, मसँग बाखालाई खुवाउन केहि थिएन । त्यस्तै करिब ६ देखि ७ जना आर्मिले मलाई रूखबाट पात टिपिरहेको देखे । त्यसपछि उनीहरुले मलाई गाली गरे । मलाई सय पटक उठबस गर्न लगाए । मैले उनीहरुलाई आफू सुत्केरी अवस्थामै भएको र सय पटक उठबस गर्न नसक्ने बताएँ । तर उनीहरुले मेरो विन्ती सुनेनन् र मैले ठूलो कठिनाइका साथ उठबस गरेँ । त्यस घटनापछि, मेरो शरीर धेरै दिनसम्म दुख्यो । मैले कठिन समय बिताएँ ।' ²²

३७. आफ्नो पुख्यौली भूमिमा अरुण तेस्रो जलविद्युत् परियोजना सञ्चालन हुँदा आफ्नो जीविकोपार्जन गुम्न सक्ने डर व्यक्त गर्दै अर्की सहभागीले आफ्नो कथा भनिन् । उनी भन्छिन् 'फागुन महिनापछि (जनवरी/फेब्रुअरी) मलाई धेरै तनाव हुन्छ । हिजोदेखि भारी वर्षा शुरू भएको छ र यसले मलाई तनाव दिन्छ । मेरो पसलमा आउने ग्राहकका कारण म प्रायः मध्यराततिर मात्र सुत्छु र मलाई कतै पहिरो वा बाढी आएको छ भने थाहा हुन्छ र म समयमा भाग्न सक्छु । तर त्यसपछि के हुन्छ हामीलाई थाहा हुदैन । हामी सुत्छौं र त्यो समयमा केहि विपत्ति आइहाले हामी विपत्तिहरुको सामना गर्न सक्दैनौं ।' उनी थप्छिन् 'गत वर्ष, मैले पुनःस्थापनाका लागि वडाको कार्यालय र नगरपालिका कार्यालयको सिफारिस सहित कम्पनीमा निवेदन पेश गरेँ, तर, अहिलेसम्म मेरो निवेदनको जवाफ पाएको छैन । यस्तै गत वर्ष फेरि भइरहेको बाटो भत्केपछि त्यहीं सानो बाटोबाट उनीहरुले अर्को बाटो बनाउन खोजे । मैले गत वर्ष बाटो अवरुद्ध गरेको थिए । तर प्रतिरोधको यो प्रयास सधैं जोखिमपूर्ण हुन्छ ।' 'धेरैजसो खेतीहरु पुरिएका/नष्ट भएका छन् । हामीले गरिरहेको उत्पादन र खेती पनि अत्यधिक कम हुदै गइरहेको छ । खेतहरू नष्ट भएसँगै हाम्रो आमदानी पनि घट्यो । हामीले अबसम्म केही लगाउन सकेका छैनौं । सबै खेत बाँफो छन् । ती खेतहरूलाई पुरानै स्वरूपमा ल्याउन सजिलो छैन । हामीले २०७२ र २०७३ सालदेखि क्षतिपूर्तिका लागि संघर्ष गर्दैछौं । तर अहिलेसम्म पाएका छैनौं । क्षतिपूर्ति दिने कुरा भएको थियो, तर यो कहिले हुनेछ र बजेट कहिले विनियोजन गरिने हो भन्ने हामीलाई केही थाहा छैन ।'

²² Page 46 in NIWFederation, 2020, Unprotected Indigenous Women in the Protected Areas, https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/01/33_Manuscript_of_the_Book_Violation_of_IPW_Rights_NIWF-2021-Apr-6.pdf

३८. नेपालमा आदिवासी समुदायले देशका विभिन्न भागहरूमा विनाशकारी आक्रमक विकासका कारण विस्थापनको सामना गर्नुपरेको छ। केही उदाहरणहरू, लप्सीफेदी (बोभेनी) का तामाङ समुदायले उच्च भोल्टेज विद्युत् सब-स्टेशन र प्रसारण लाइनहरूको निर्माण स्थल सार्न माग गरिरहेका छन्। उच्च भोल्टेज विद्युत् सब-स्टेशन र प्रसारण लाइनहरूको निर्माणले उनीहरूको पुख्र्यौली भूमिमा पर्ने प्रतिकूल प्रभावहरू, जसमध्ये जीविकोपार्जन, सांस्कृतिक र धार्मिक स्थलहरू, सम्भावित स्वास्थ्य र वातावरणीय जोखिम, साथै उनीहरूको भूमि र सम्पत्तिको अवमूल्यन हुने भएकोले उनीहरूले यस्तो माग गरेका हुन्। यस्तै उनीहरूलाई सरकारका सुरक्षा बलहरूले अत्यधिक बल प्रयोग गरेको र तामाङ महिलाहरूका शान्तिपूर्ण प्रदर्शनकारीहरूलाई बन्दुक तेर्स्याउने कार्य गरेकोमा गम्भीर आपत्ति छ।

३९. नेपालको राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको २०१९ को मानव बेचबिखन सम्बन्धी राष्ट्रिय प्रतिवेदन अनुसार, बेचबिखनमा परेका जिवित भुक्तभोगी महिलाहरू मध्य ४९ प्रतिशत आदिवासी जनजाति रहेका छन्, र त्यसपछि १५ प्रतिशत दलितहरू छन्।²³

४०. संविधानको धारा ३८ ले महिला विरुद्धको विभेद समाप्त गर्नको लागि प्रयासको सम्बोधन गरेतापनि आदिवासी महिला, र अपांग महिलाहरू जस्ता समूहलाई लक्षित गर्न कानून र नीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको छैन। भएका प्रगतिहरूलाई विचार गर्दै सबै महिलाहरूका लागि समतापूर्ण व्यवहार सुनिश्चित गर्न अझै धेरै काम गर्नुपर्ने छ। नीति निर्माता र सरोकारवालाहरूले यि महिलाहरूले भोगेका असमानताका मूल कारणहरूलाई जाँच्दै समाधानका लागि पर्याप्त कदमहरू चाल्नुपर्छ।

सरकारको निमित्त गरिएका सिफारिसहरू

४१. नेपाल सरकारले सिडद्वारा जारी गरिएका सिफारिस अनुसार नेपालको संविधानमा आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू, र अपांगता भएका आदिवासी महिलाको आत्मनिर्णयको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्छ। साथै सिडद्वारा नेपाललाई २०१८ नोभेम्बर १४ मा गरिएको सिड निष्कर्ष र सिफारिसको अनुच्छेद ४१ (क) अनुसार संविधान संशोधन गरिनुपर्छ।

४२. सरकारले किल्लात्मक संरक्षण पद्वीलाई छोड्नुपर्छ र सबै संरक्षण कानूनी, नीति, योजना, र कार्यक्रमलाई पूर्ण रूपमा CEDAW GR No. 39, UNDRIP, and ILO C. 169 अनुरूप अधिकारमुखी, आत्मनिर्णीत विकास अपनाएर संशोधन गर्नुपर्छ।

४३. सरकारले सधैं आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका लैंगिक उत्तरदायी बजेट र सिमान्तकृत समुदायका लागि विनियोजित बजेटहरूमा बहिष्कृत गरेको छ। विभिन्न मन्त्रालयहरूले आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिलालाई बहिष्कृत गरेका छन्। यस्तै महिला, बालबालिका र ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय र अन्य मन्त्रालयहरू अन्तर्गत प्रदेशीय र स्थानीय स्तरमा आदिवासी महिला तथा बालिका र अपांगता भएका आदिवासी महिलाका अधिकारको संरक्षण र प्रवर्धनको लागि आदिवासी जनजाती संघसंस्थालाई सहयोग गर्नका लागि कुनै तथ्यांक र जानकारी छैन। त्यसैले स्थानीय, प्रदेशीय र संघीय स्तरमा आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिलाका लागि स्पष्ट रूपमा बजेट विनियोजन हुनुपर्छ र उनीहरूको अधिकार सुनिश्चित गर्न कार्यक्रमको तहमा हस्तक्षेप गर्नुपर्छ।

४४. सरकार, निजी व्यवसायिक कम्पनीहरू, र अन्तर्राष्ट्रिय लगानीकर्ताहरूलाई राष्ट्रिय पर्यावरणीय नियम र मानवअधिकार कानूनहरूको पालन नगरेकोमा जवाफदेही बनाउनुपर्दछ। विकासका योजनाहरू निर्माण

²³ https://www.nhrcnepal.org/uploads/publication/TIP_Report_2019_compressed.pdf

हुँदा त्यसले विशेषतः महिला र आदिवासी समुदायको अधिकारलाई हस्तक्षेप गर्ने र उनीहरूको जीवनशैलीलाई प्रभावित पार्छ। त्यसैले, उनीहरूको पूर्व-सुसुचित जानकारी सहितको स्वतन्त्र सहमती समेतको सम्पूर्ण नियम-अधिकारको पालना गर्ने संयन्त्रको स्थापना गर्नुपर्दछ।

४५. आदिवासी महिलाहरूको परम्परागत संस्थागत अभ्यासलाई समावेश गर्ने गरि कानून संशोधन हुनु पर्छ। परम्परागत संस्थाहरूलाई प्रवर्धन गरि उनीहरूलाई सुदृढ बनाउने र ILO C. No. 169 र UNDRIP सँग मेल खाने गरी राज्य संयन्त्रहरूमा प्रतिनिधित्व र भागीदारीको दायित्व कार्यान्वयन गरियोस्।

४६. सरकार र निजी व्यवसायिक कम्पनीहरूले अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरूको सुरक्षण नीतिलाई सुनिश्चित गर्नुपर्दछ।

४७. नेपाल सरकारले आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिलाको पहिचान गर्नु पर्छ र उनीहरूको प्रत्यक्ष प्रतिनिधित्व र भागीदारी तीनवटै राज्य संयन्त्रहरूमा सुनिश्चित गर्नुपर्छ। यस्तै प्राकृतिक स्रोतहरूमा स्वामित्व, नियन्त्रण र परम्परागत ज्ञान र सीपहरू समावेश गर्नुका साथै तिनको प्रतिष्ठा र सामूहिक अधिकारहरूको सम्मान गर्ने लक्षित कार्यक्रमहरूको निर्धारण हुनुपर्छ।

४८. नेपाल सरकारले आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिलालाई असर गर्ने र उनीहरूको सरोकार रहेका कार्यक्रम र परियोजनाहरूको योजना, बजेट, कार्यान्वयन र अनुगमन गर्दा UNDRIP, ILO C. No 169, र WCIP 2014 अनुरूप गर्नुपर्दछ। यि कार्यहरूले तिनीहरूको माग र समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्नुको साथै यिनले सरकार, सरकारी निकाय र अन्य संस्थाहरूलाई गर्ने सहयोगमा पनि प्रतिबिम्बित हुने सुनिश्चित हुन्छ।

४९. CEDAW GR No. 39, UNDRIP, र ILO C. 169 मा उल्लिखित पहिचान, प्रतिष्ठा, व्यक्तिगत तथा सामूहिक अधिकारहरूलाई सम्मान गर्ने वैध संस्थाका रूपमा आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएको आदिवासी महिला तथा बालिकालाई सबै कानून र नीतिहरूमा स्वीकार र उल्लेख गर्नुहोस्।

ग्रामीण महिला (अनुच्छेद 14)

५०. नेपाल सरकारले ७७ प्रतिशत महिलाहरू कृषि र बन्धजन्तु सम्बन्धी व्यवसायमा संलग्न छन् भन्ने स्विकार गरेको छ; नेपालका महिलामाथि जलवायु परिवर्तनको गहिरो प्रभाव छ, यद्यपि, तिनीहरूले पारम्परिक आदिवासी ज्ञान, सीप, प्रविधि र अभ्यास मार्फत जलवायु संरक्षणमा गरेको योगदानको कदर गरिएको छैन।

५१. जलवायु परिवर्तन र अनुकूलन योजनाले लामो समयदेखि आदिवासी समुदायलाई गहिरो असर पुर्याउँदै आएको छ। सरकारले जलवायु, अनुकूलन र न्युनिकरणका कार्यहरूमा लैङ्गिक दृष्टिकोणलाई मुलप्रवाहिकरण गर्ने सक्ने भनेको छ, तर सरकारले अबै पनि आदिवासी समुदायका मुद्दाहरूलाई उचित रूपमा सम्बोधन गरेको छैन।

सरकारको निमित्त गरिएका सिफारिसहरू

५२. नेपाल सरकारले आदिवासी ज्ञान प्रणाली र अभ्यासको कदर गर्दै तिनलाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा संरक्षण रणनीतिहरूमा समावेश गर्नुपर्दछ, जलवायु सम्बन्धी कार्यहरूमा निर्णय गर्ने प्रक्रियाहरूमा आदिवासी समुदायलाई सक्रियताकासाथ सहभागी गराउने संयन्त्रहरूको स्थापना गर्नुपर्दछ, र स्थानिय

ज्ञानबर्द्धक अभ्यासहरूलाई प्रतिबिम्बित गराउनका लागि आदिवासी ज्ञान भएकाहरूलाई वैज्ञानिक र नीति निर्माताहरूसँग सहकार्य गर्ने मञ्च वा वातावरण मिलाउनु पर्दछ ।

५३. नेपाल सरकारले आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला तथा बालिकालाई प्राकृतिक स्रोतहरूमा दिगो रूपमा पहुँच र फाइदा लिन सक्षम बनाउने नीतिहरू र कार्यक्रमहरू विकास गर्नु पर्दछ, जसले गर्दा आदिवासी जनजातिहरूले राष्ट्रिय निकुञ्जहरूमा जैविक विविधता संरक्षण गर्दै निकुञ्जको निर्धारित क्षेत्रहरूमा आफ्नो पारम्परिक कार्यहरू गर्नेछन्। यसका साथै आदिवासी समुदायलाई संरक्षित क्षेत्रमा पर्या-पर्यटन वा दिगो जिविकोपार्जनका कार्यहरूमा भाग लिन तालिम, सहयोग र अवसरहरू दिनु पर्दछ ।

५४. नेपाल सरकारले जलवायु सम्बन्धी कार्यहरूमा पूर्व सुसुचित स्वतन्त्र सहमति (FPIC) लागू गर्नु पर्दछ, र यि कार्यहरूमा लैङ्गिक दृष्टिकोणलाई मूलप्रवाह गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई स्विकार गर्नुपर्दछ, आदिवासी महिलाहरूका विशेष मागहरूको सम्बोधन गर्नुपर्दछ, लैङ्गिक र आदिवासी पहिचानलाई ध्यानमा राख्दै लैङ्गिक उत्तरदायी नीतिहरू विकास गर्नुपर्दछ, र आदिवासी महिला तथा बालिका र अपांगता भएका आदिवासी महिला तथा बालिकालाई स्रोत, शिक्षा, र सामुदायिक उत्थानशिलता निर्माण गर्ने कार्यक्रमहरूका नेतृत्वदायी भूमिकामा पहुँच पुर्याउँदै जलवायु अनुकूलन र न्युनिकरणका प्रयासहरूमा सशक्त बनाउने पहलहरूलाई सहयोग गर्नु पर्दछ ।

कानूनको अगाडी समानता - महिलाका कानूनी अधिकारहरू (धारा १५)

५५. महिलालाई समान अधिकार सुनिश्चित गर्नका लागि संविधानगत दायित्व पूरा गर्ने उद्देश्यले नेपाल सरकारले आवश्यक कानूनी संशोधन र कार्यक्रम कार्यान्वयनहरूको प्रक्रिया तीव्र बनाए पनि, आफ्नो अतिक्रमणकारी विकास परियोजनाहरूले आदिवासी जनजातिहरूमाथि भइरहेको क्रूरता रोक्न सरकार असफल भएको छ ।

५६. अगस्ट १४, २०२३ मा माथिल्लो मुस्ताङको कागबेनी नदीमा आएको बाढीले २९ घरहरू बगायो र १५० भन्दा बढी आदिवासी समुदायका सदस्यहरूलाई विस्थापित गर्यो। पृथ्वीको बहदो तापक्रम र जलवायु परिवर्तनको प्रभावले हिम पर्वतका आदिवासी जनजातिहरू, विशेष गरी आदिवासी महिला तथा बालिका र अपांगता भएका आदिवासी महिला तथा बालिकालाई नकरात्मक असर पारेको छ ।²⁴

५७. काठमाडौं पोस्टले रिपोर्ट गरे अनुसार, नोभेम्बर ३ मा जाजरकोट र पश्चिम रुकुम जिल्लामा आएको ६.४ म्याग्निच्युडको भूकम्पले कम्तीमा १५४ जनाको ज्यान लियो र ३६४ जना घाइते भए ।²⁵ सरकारले सन् २०१५ को विनाशकारी भूकम्पबाट समयमै राहत वितरण र पुनर्स्थापनाका उपायहरूको आवश्यक पाठ सिक्न असफल भएको देखिन्छ । अहिले पनि आदिवासी महिला तथा बालिका र अपांगता भएका आदिवासी महिला सहित बालबालिका, गर्भवती महिला, र शिशुहरू चिसो, खाद्य अभाव, उचित आश्रय र स्याहारको कमीका कारण पीडित छन्। आदिवासी महिलाहरूको संस्थाहरूले उपलब्ध गराएको राहत सहयोग समुद्रमा थोपा मात्र सावित भएको छ ।

²⁴ <https://kathmandupost.com/gandaki-province/2023/08/14/flood-washes-away-10-houses-in-kagbeni>

²⁵ <https://kathmandupost.com/national/2023/11/12/why-jajarkot-earthquake-is-just-a-warning-sign> A 6.4 magnitude earthquake that devastated Jajarkot and West Rukum districts on November 3 killed at least 154 people in addition to injuring 364 others.

सरकारको निमित्त गरिएका सिफारिसहरू

५८. नेपाल सरकारले आपतकालीन विपद व्यवस्थापनको लागि पूर्वतयारी सुधार गर्नु पर्ने, र सबै आपतकालीन जोखिम न्यूनीकरण तथा तयारी गर्नु पर्ने जोखिमपूर्ण क्षेत्रहरूमा लैंगिकता, आदिवासी जनजाती, र अपाङ्गता भएका व्यक्तिका दृष्टिकोणलाई समावेश गर्नु पर्ने, र जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि उनीहरूको क्षमता विकास गर्नु पर्दछ ।

५९. सरकारले आदिवासी समुदायहरूसँग मिलेर सांस्कृतिक रूपमा संवेदनशील र क्षमता-अनुरूप संवेदनशील विकास योजनाहरू कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, र अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौतासँगको अनुपालन सुनिश्चित गर्न र आदिवासी अधिकारहरूको संरक्षण गर्ने अनुगमन प्रणालीलाई सुदृढ गर्नु पर्दछ ।

राजनीतिक र सार्वजनिक जीवनमा प्रतिनिधित्व (अनुच्छेद २८ र २९) (धारा ७ र धारा ८)

६०. आदिवासी जनजाती महिला तथा बालिका, अपाङ्गता भएका आदिवासी जनजाती महिलाहरूलाई संविधान, कानून, नीति, योजना, कार्यक्रम र बजेटमा मान्यता र उपस्थिति दिइएको छैन। सिड समितिद्वारा नेपालको छैटौं आवधिक प्रतिवेदनमा दिएका निष्कर्ष टिप्पणी ४१ (क)ले संविधानलाई संशोधन गरी आदिवासी महिलाका अधिकारलाई स्पष्ट रूपमा मान्यता दिन सिफारिस गरेको थियो जसलाई नेपालको संविधानले²⁶ नजरअन्दाज गर्यो। यसले आदिवासी महिला तथा बालिकाहरूका अधिकार सम्बन्धी सिड आधारभूत सिफारिस ३९ लाई पनि अवलम्बन गरेन र CERD समितिद्वारा दुई पटक जारी गरेको पूर्व चेतावनीलाई समेत बेवास्ता गर्यो।²⁷ साथै, यसले अन्तर्राष्ट्रिय कानूनसँग मेल खाने गरी निर्वाचन कानून र नियमावलीमा संशोधन गर्ने सवीच्च अदालतद्वारा जारी निर्देशन आदेश²⁸ र परमादेश²⁹ पनि नजरअन्दाज गर्यो। यसको परिणामस्वरूप, महिलाहरूलाई एउटै समूहको रूपमा चित्रित गरिएको छ, जसमा आदिवासी जनजाती महिलाको आदिवासी जनजातीको रूपमा हुने विशिष्ट पहिचानलाई मान्यता दिइएको छैन । Among 59 National Assembly members, only 5 are IW; among 275 House of Representatives members, only 28 are IW.³⁰

६१. स्थानीय³¹ र प्रादेशिक निर्वाचन ऐनमा महिला मात्र उल्लेख गरिएको छ, र स्पष्ट रूपमा दलित महिलाको बारेमा उल्लेख छ, तर आदिवासी जनजाती महिला, र अपाङ्गता भएका आदिवासी जनजाती महिलाहरूको कुनै उल्लेख गरिएको छैन । यसले राज्यका निकायहरूमा आदिवासी जनजाति महिला, बालिकाहरू, र अपाङ्गता भएका महिलाहरूको प्रतिनिधित्वको अभाव सिर्जना गरेको छ। राष्ट्रिय सभाका

²⁶ The Constitution of Nepal was promulgated on September 20th 2015. See the full text of the constitution in the English language at https://www.moljpa.gov.np/wp-content/uploads/2017/11/Constitution-of-Nepal-English-with-1st-Amendment_2.pdf

²⁷ https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NPL/INT_CERD_ALE_NPL_7100_E.pdf

<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CERD/EarlyWarning/Nepal28092009.pdf>

²⁸ LAHURNIP et. al. vs PM et al. Certiorari including Mandamus, Decision No 8990, *Nepal Kanoon Patrika*, 21 April 2013, p. 491. (065-WO-0475). For detail see pages 3 and 4 at

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NPL/INT_CERD_NGO_NPL_30811_E.pdf

²⁹ Not to nominate the party leaders who have participated in the elections and ensure the representation of those IPs who have not been represented under the FPTP and PR electoral system, Dalit Janajati Party Vs. GoN, Writ No. 070-WO-0476, decision date 12 May 2014. For detail see pages 3 and 4 at

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NPL/INT_CERD_NGO_NPL_30811_E.pdf

³⁰ National Indigenous Women's Forum publication

³¹ <https://election.gov.np/ecn/uploads/userfiles/sthaniyatahakonirwachanainpahilosansodhansahit.pdf>

५९ सदस्यहरूमध्ये मात्र ५ जना आदिवासी जनजाती महिला छन् र प्रतिनिधिसभाका २७५ सदस्यहरूमध्ये केवल २८ जना आदिवासी जनजाती महिला छन् ।

The seventh periodic report submitted by the country has also failed to present the disaggregated data on women's representation in the state bodies and initiatives.

६२. एक अध्ययन^{३२} विकासका वर्गिकरण अनुसार, सरकारी सेवामा निर्णय गर्ने स्थानहरूमा लोपोन्मुख आदिवासी महिला र पुरुषहरूको प्रतिनिधित्व शून्य छ भन्ने देखाउँछ, र अत्यधिक सिमान्तकृत, सिमान्तकृत, र पिछडिएको आदिवासी समूहहरूको प्रतिनिधित्व न्यून छ ।^{३३} प्राविधिक र गैरप्राविधिक मन्त्रालय तथा विभागहरूमा, वचश्वशाली जातिका ब्राह्मण र क्षेत्री महिलाहरूको प्रतिनिधित्व जनसंख्याको अनुपातभन्दा धेरै छन् जबकि आदिवासी जनजाती महिलाहरूको प्रतिनिधित्व निकै कम छ।^{३४} छनौटमा परेका मन्त्रालयहरूमा महिलाहरू र आदिवासी जनजातिको संख्या कम छ, र आदिवासी महिलाहरूको संख्या लगभग नगण्य नै छ।^{३५} आदिवासी जनजाति पुरुषसँग विवाह गरेका गैरआदिवासी जनजाति महिलाहरू राज्य संयन्त्रको निर्णय गर्ने पदमा आदिवासी जनजाति महिलाको नाममा कार्यरत छन् र यसले गर्दा आदिवासी महिलाहरूको अधिकार थप उल्लङ्घन हुँदै उनीहरूलाई सामाजिक हैसियतको तल्लो श्रेणिमा राखिरहेको छ। नेपालले पेश गरेको सातौं आवधिक प्रतिवेदनले पनि राज्यका निकाय र पहलहरूमा महिलो प्रतिनिधित्वका वर्गिकृत तथ्याङ्क दिन असफल रहेको छ ।

सरकारको निमित्त गरिएका सिफारिसहरू

६३. नेपाल सरकारले सिड जिआर ३९ को अर्थपूर्ण र चुस्त कार्यान्वयनका लागि समय-सीमा निर्धारित योजना ल्याउनु पर्दछ, र आदिवासी जनजाती महिला तथा बालिकाहरु, र अपाङ्गता भएका आदिवासी जनजाती महिलाका अधिकार सुनिश्चित गर्न २०१८ मा सिडद्वारा गरेका निष्कर्ष टिप्पणी र सिफारिसहरू तत्काल कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ ।

६४. सरकारले सबै तह र राज्यका निकायहरूमा आदिवासी जनजाती महिलाको समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नुपर्नेछ, र सबै तहको निर्वाचन ऐनमा आदिवासी जनजाती महिलाको प्रतिनिधित्वको स्पष्ट उल्लेख हुनुपर्दछ ।

^{३२} CIPRED, NIWF and NIWF, 2021 Unheard and Unseen, Participation and Representation of Indigenous Women in Decision Making, from Home to Policy. See full report from page no 38-86
<https://www.asianindigenouswomen.org/index.php/publications-and-multimedia/191-unheard-and-unseen-indigenous-women-s-path-to-empowerment-and-sustainable-development-volume-1-south-asia-bangladesh-india-and-nepal/file>

^{३३} CIPRED, NIWF and NIWF, 2021 Unheard and Unseen, Participation and Representation of Indigenous Women in Decision Making, from Home to Policy. See the full report from pages no 38-86
<https://www.asianindigenouswomen.org/index.php/publications-and-multimedia/191-unheard-and-unseen-indigenous-women-s-path-to-empowerment-and-sustainable-development-volume-1-south-asia-bangladesh-india-and-nepal/file>

^{३४} Ministry of Agriculture, Ministry of Health & Pop., Ministry of Phys. Planning & Works, Ministry of Home Affairs, Department of Forests, Dept. of National Park & Wildlife Conservation, Dept. of Survey and Dept. of Irrigation

^{३५} CIPRED, NIWF and NIWF, 2021 Unheard and Unseen, Participation and Representation of Indigenous Women in Decision Making, from Home to Policy. See full report from page no 38-86
<https://www.asianindigenouswomen.org/index.php/publications-and-multimedia/191-unheard-and-unseen-indigenous-women-s-path-to-empowerment-and-sustainable-development-volume-1-south-asia-bangladesh-india-and-nepal/file>

भूमि, भू-भाग, तथा स्रोत साधनमा अधिकार, र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा विकास परियोजना (धारा १३ र १४)

६५. नेपालको संविधानको धारा ५६ (५) अनुसार संघीय कानून बमोजिम सामाजिक सांस्कृतिक संरक्षण वा आर्थिक विकासका लागि विशेष, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्र कायम गर्न सकिने प्रावधान गरिएको छ। LAHURNIP का अनुसार, सर्वोच्च अदालतले २०१८ डिसेम्बरमा सरकारलाई बराम आदिवासी जनजातिको स्वायत्तता सुनिश्चित गर्न आवश्यक कानून तयार गर्न निर्देशनात्मक आदेश जारी गरेको छ। LAHURNIP ले कानुनी सहयोग चाहिने व्यक्तिहरूलाई अदालती प्रक्रियामा सहयोग प्रदान गरेको छ तर, सिडको सिफारिस र निर्देशनात्मक आदेश अझै कार्यान्वयन भएको छैन। सिडको सिफारिस र सर्वोच्च अदालतको निर्देशनात्मक आदेशलाई पालना गर्न हाम्रो सरकारको असफलतालाई बुझ्न सकेका छैनौं। संविधानको प्रावधान, सर्वोच्च अदालतको निर्देशनात्मक आदेश, र सिडको सिफारिसलाई सरकारले पूर्ण रूपमा बेवास्ता गरेकाले आदिवासी जनजातिहरूले आत्मनिर्णयको अधिकारको प्रयोग गरी स्वायत्तता र आत्मशासनको अभ्यास स्वघोषणा गर्ने योजना बनाएका छन्।³⁶

६६. सरकारको सातौं आवधिक प्रतिवेदनले³⁷ सम्पत्तिसँग सम्बन्धित मात्र भूमि अधिकारका तथ्याङ्क प्रस्तुत गरेको छ, तर सामूहिक अधिकारहरूको उल्लेख गरेको छैन। यसरी हाम्रो सामूहिक अधिकारलाई अस्विकृत गरिंदा, हामी हिंसा, विभेद, भूमि कब्जा, निष्कासन, र विस्थापनको शिकार बनेका छौं।³⁸

६७. आदिवासी जनजातिहरूको आफ्नै भूमिमा विकास परियोजना र राष्ट्रिय निकुञ्जहरूले अधिकार हनन गरेका घटनाहरूमा विशेष गरि, आदिवासी महिलाहरूको सुरक्षा जोखिममा हुन्छ। यसमा बलात्कार, यातना, शारीरिक र यौनजन्य हिंसा, उत्पीडन, गिरफ्तारी, बाध्यकारी विस्थापन र स्थानान्तरण, र जरिवाना जस्ता थुप्रै घटनाहरू पर्दछन्। अझ, संरक्षण क्षेत्रका पहलहरू केवल जैविक विविधता संरक्षण दृष्टिकोणमा आधारित छन् र यसले मानवअधिकार, आदिवासी ज्ञान, सीप, प्रविधि र अभ्यासहरूको सम्मान, आदिवासी भाषाहरू, पारंपरिक जीविकोपार्जन सीप, सांस्कृतिक धरोहर, आध्यात्मिकता र पवित्र स्थलहरूमा आदिवासी जनजातिहरूको अधिकार जस्ता महत्वपूर्ण विषयलाई ध्यान दिइएको छैन तर यि सब महत्वपूर्ण मुद्दाहरू हुन्।³⁹ नेपालमा बढ्दै गरेका जलविद्युत र द्रुतमार्ग परियोजनाहरू जलवायु परिवर्तनको भुटो समाधान हुन्। आदिवासी जनजाति महिला मानवअधिकारकर्मीहरू जोखिममा छन्।

६८. कमलरी (बन्धक थारू महिला मजदूरहरू) मुक्त गरिए, तर सरकारले यी मुक्त कमलरीहरूलाई जग्गा प्रदान गरेन।

³⁶ सन् २०२४ जनवरी १ का दिन काठमाण्डौमा आयोजना गरिएको राष्ट्रिय परामर्श कार्यक्रममा केही सहभागीहरूले बताउनु भएको जानकारी

³⁷ https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2FC%2FNPL%2F7&Lang=en

³⁸ NIWFederation, 2022, Case Study on Indigenous Human Rights Violation, <https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/12/Case-Study-English.pdf>

NIWFederation, 2020, Unprotected Indigenous Women in the Protected Areas, https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/01/33_Manuscript_of_the_Book_Violation_of_IPW_Rights_NIWF-2021-Apr-6.pdf

³⁹ Ibid 10 & 11.

सरकारको निमित्त गरिएका सिफारिसहरू

६९. नेपाल सरकारले सिडले गरेका सिफारिसको सम्मान गर्दै नेपालको वर्तमान संविधानलाई संशोधन गर्नु पर्दछ, जसमा आदिवासी महिलाको आत्मनिर्णयको अधिकार र UNDRIP अनुरूप सम्पूर्ण अधिकार सुनिश्चित गर्न कानूनी प्रावधानहरू ल्याउनु पर्दछ ।

७०. CEDAW GR No. 39, UNDRIP, ILO C. १६९, साथै FPIC का पालना बाहेक, सरकारले आदिवासी महिलाहरूको भूमि अधिकार सम्बन्धी अडान पत्रमा (Position Paper) उल्लेख भए अनुसार अनुसार भूमि अधिकारका⁴⁰ मुद्दालाई सम्बोधन गर्नु पर्दछ। साथै, विकास परियोजनाहरू र संरक्षण क्षेत्रहरूको पहलले पारेका प्रभावलाई सम्बोधन गर्नका लागि आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला तथा बालिकाका लागि एक प्रभावकारी गुनासो सुनुवाई सम्यन्त्रको स्थापना गर्नु पर्ने ।

७१. सरकारले मुक्त कमलरीहरूलाई कुनै पनि ढिलाइ नगरी जग्गा प्रदान गर्नु पर्दछ ।

आदिवासी भाषालाई एक प्रदेशमा आधिकारिक भाषाको रूपमा कार्यान्वयन गरिएको

७२. हालै, बागमती प्रदेशले राष्ट्रिय भाषा ऐन २०८० वि.सं. (२०२३ ई.स.) लाई आधिकारिक रूपमा कार्यान्वयन गर्दै महत्त्वपूर्ण कदम चालेको छ। नेपाल सरकारको नेतृत्वमा गरिएको यस कदमले आदिवासी जनजातिहरूको लागि विशेष महत्त्व राख्दछ, किनकि यसले, बागमती प्रदेशमा नेवार र तामाङ भाषालाई आधिकारिक भाषाको रूपमा स्वीकृति दिएको छ । यो प्रक्रिया मातृभाषा बोल्ने आदिवासी जनजातिहरूको बहुमत रहेको अन्य प्रदेश र स्थानीय पालिकाहरू पनि अगाडि बढाउनु पर्दछ ।

वगीकृत तथ्यांक

७३. नेपाल सरकारले दिगो विकास लक्ष्य २०३० एजेन्डाको पहिलो र दोस्रो स्वैच्छिक राष्ट्रिय प्रतिवेदन पेश गर्ने प्रतिबद्धता गरेपनि, जाति, वर्ग, उमेर, अपांगता, लिङ्ग र अन्य अवस्थाका आधारमा वगीकृत तथ्यांक संकलन र प्रसार नगरेकोले आदिवासी जनताको लागि लक्षित र सटीक हस्तक्षेप गर्न नसकेको स्पष्ट छ। सरकारले आदिवासी जनजातिहरूको तथ्यांकलाई आफ्नै स्वार्थ अनुसार विभाजन गरेको छ, जस्तै थारू, मगर, र अन्य आदिवासी समुदायहरू । यस्ता कार्यहरूलाई प्रोत्साहित गर्नु हुँदैन, र यदि गरिन्छ भने, आदिवासी समुदायका संघसंस्थाहरूसँग सहकार्यमा परामर्श, प्रक्रिया र सुभाषा खोज्ने संयन्त्रको माध्यमबाट मात्र निर्णय लिनु पर्दछ । हालको कार्य र निर्णयहरू आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला तथा बालिका सहित समस्त आदिवासी जनजातिहरूको, विरुद्ध छन् ।

७४. स्थानीय स्तरमा वगीकृत तथ्यांक प्रणाली विकास गर्नु पर्ने र आदिवासी समुदायहरूको संगठन, आदिवासी महिला तथा बालिका, र अपांगता भएका आदिवासी महिला तथा बालिकासँग सहकार्य गरेर सबै स्तरमा नियमित अनुगमन प्रणाली निर्माण गर्नु पर्दछ ।

⁴⁰ <https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2020/09/2-eng-Part.pdf>

SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN AND
INDIGENOUS WOMEN WITH DISABILITIES IN NEPAL Shadow
Report for the Seventh periodic report submitted by Nepal under
article 18 of the Convention, due in 2022 CEDAW/c/NPL/7

CEDAW - Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
89 (PSWG) Pre-Sessional Working Group (19 Feb 2024 - 23 Feb 2024)

**SITUATION OF THE RIGHTS OF INDIGENOUS WOMEN AND INDIGENOUS WOMEN
WITH DISABILITIES IN NEPAL**

Shadow Report for the Seventh periodic report submitted by Nepal under article 18 of the Convention, due in
2022***CEDAW/c/NPL/7

Submitted by

National Indigenous Women's Federation (NIWF)

National Indigenous Women Forum (NIWF)

National Indigenous Disabled Women Association-Nepal (NIDWAN)

Indigenous Women's Legal Awareness Group (INWOLAG)

Submitting Organizations¹

1. National Indigenous Women's Federation (NIWF)
Address: Budhanagar-10, Kathmandu, Nepal
E-mail: niwf2057@gmail.com Website: www.niwf.org.n
2. National Indigenous Women Forum (NIWF)
Kathmandu Metropolitan-35, Old Sinamangal, Pepsicola
Kathmandu, Nepal
E-mail: niwfnepal@gmail.com Website: www.niwfnepal.org.np
3. National Indigenous Disabled Women Association Nepal (NIDWAN)
Kusunti- RingRoad, Lalitpur Nepal
Email: nidwan2015@gmail.com, nidwan@org.np, Website: www.nidwan.org.np
4. Indigenous Women's Legal Awareness Group (INWOLAG)
Kumaripati, Lalitpur
E-mail: inwolag9@gmail.com; inwolag@yahoo.com Website: www.inwolag.org.np

¹ The Constitution of Nepal was promulgated on September 20th, 2015. See the full text of the Constitution in the English language at https://www.moljpa.gov.np/wp-content/uploads/2017/11/Constitution-of-Nepal-English-with-1st-Amendment_2.pdf

Acronyms

AIPP	Asia Indigenous Peoples Pact
C.	Convention
CBD	Convention on Biological Diversity
CEDAW	Convention on Elimination of All Forms of Discrimination against Women
GR No. 39	General Recommendation Number 39
CO	CEDAW Concluding Observations
CO&R	CEDAW Concluding Observations and Recommendations
COVID-19	Corona Virus Disease-19
DHR	Dhorpatan Hunting Reserve
FGD	Focus Group Discussion
FPIC	Free Prior and Informed Consent
GoN	Government of Nepal
GWD	Girls with Disability
SRHR	Sexual and Reproductive Health Rights
ICERD	International Convention on Elimination of Racial Discrimination
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights
ICESCR	International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights
IFI	International Financial Institutions
IPs	Indigenous Peoples
INWOLAG	Indigenous Women's Legal Awareness Group
ILO	International Labor Organization
IWGIA	International Working Group on Indigenous Affairs
IW	Indigenous Women
IW&G	Indigenous Women & Girls
IWwD	Indigenous Women & Girls with Disability

IWG&WwG	Indigenous Women, Girls and Women with Disabilities
IWO	Indigenous Women's Organization
LAHURNIP	Lawyers' Association for Human Rights of Nepalese Indigenous Peoples
NEFDIN	Nepal Foundation for the Development of Indigenous Nationalities
MoWCSC	Ministry of Women Children and Senior Citizens
NHRC	National Human Rights Commission
NWC	National Women Commission
NIDA	National Indigenous Disabilities Association
NPC	National Planning Commission
NIWF	National Indigenous Women's Federation
NIWF	National Indigenous Women Forum
NIDWAN	National Indigenous Disabled Women Association-Nepal
PSWG	Pre-Sessional Working Group
SDG	Sustainable Development Goals
SNNPBZ	Shivpuri Nagarjun National Park and Buffer Zone
UNCRPD	United Nations Convention on Rights of Persons with Disability
UNDRIP	United Nations Declaration on Rights of Indigenous Peoples

PART I

INTRODUCTION, METHODOLOGY AND SCOPE

Introduction

1. First and foremost, We, Indigenous Women, Girls² and Women with Disabilities³ (henceforth IWG&WwD) express our heartfelt and deepest gratitude to the Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW) for recommendations relating to IWG&WwDs in the CEDAW's Concluding Observations and Recommendations on the sixth periodic report of Nepal (CEDAW/C/NPL/CO/6) of 14 November 2018 and adopting CEDAW General Recommendations No. 39 (2022) on the rights of Indigenous Women & Girls (CEDAW/C/GC/39) and making it public on 26 October 2023.

2. We recall what we have stated in our shadow report of 2018, "We IWwD suffer multiple [intersectional] discriminations based on their racial/caste/ethnic, gender identity and disability" (and also age, class, disability, geography including other categories) that "We are disproportionately excluded from social services provided by the State," and that "We continue to be one of the most marginalized groups in society who are rendered vulnerable by the lack of our political voice and lack of attention to our specific needs and rights- which are causes and consequences of each other."⁴

3. The discrimination that IWG&WwDs face is subtle and invisible because we have been facing discrimination since historical times in different structures, systems, and layers. We have distinct and multiple other identities that overlap, intersect, aggravate, and generate compounding forms of discrimination, social exclusion, and isolation within women, indigenous, and disability and other movements and state mechanisms. The discrimination that IWG&WwGs face is historical, structural, systemic, subtle, and invisible.

4. We appreciate the Nepal government's submission of the "Seventh periodic report submitted by Nepal under article 18 of the Convention, due in 2022***" that was made public by CEDAW on 3 August 2023 (CEDAW/C/NPL/7)⁵, we feel offended and dismayed to see non-recognition and ignorance of the situation of rights of IWG&WwD, except mentioning the word "Indigenous" being used 12 times only (para 12, 14, 95, 115, 150, 159, 214 k., and Table 12 (4.5) (1)), "Indigenous Peoples" 1 time (Table 12 (4.5) (1)), "Indigenous People" 3 times (para 12, 14, and 15), "indigenous nationalities" 3 times (para 12, 14, and 115). Surprisingly, "Indigenous Women," "Indigenous Women & Girls," and "Indigenous Women with Disabilities" are mentioned nowhere in the periodic report. These words are mainly used as part of the name of the institutions and cited as one of the social groups.

² 18% of the total 29.1 million total population of Nepal.

³ There are about 1.3 million in Nepal. See NIDWAN, 2021. Indigenous Women and Girls with Disabilities in Nepal: A Brief Overview. https://nidwan.org.np/wp-content/uploads/2021/10/Overview_Nidwan.pdf
https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NPL/INT_CERD_ALE_NPL_7100_E.pdf

⁴ https://www.ecoi.net/en/file/local/1451750/1930_1542809703_int-cesdaw-css-npl-32567-e.doc

⁵ <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/378/89/PDF/N1837889.pdf?OpenElement>

5. We, IWG&WwGs, are very much undermined, offended, deeply concerned and would like to draw attention to our exclusion by the Nepal government not responding to the implementation status of the CEDAW recommendations relating to IWG&WwGs made in 2018 or any new development in the implementation of CEDAW since then and CEDAW GR. No. 39 since 2022 because our government has remained highly racist and discriminatory against IWG&WwGs, and Indigenous Peoples (IPs) directly. Despite the political commitment and formal mandate CEDAW GR. No. 39 in the periodic report of the Government of Nepal (henceforth, GoN).

6. We recall that Nepal is a party to CEDAW, CEDAW GR No. 39, ILO Convention No. 169, UNDRIP, WCIP, ICERD, UNCRPD, UNFCCC, and CBD, among others, but sadly violations, interference, denial, abuse, non-compliance or ignorance of our human rights continue unabated.

7. Though the report states, "The Ministry of Women, Children, and Senior Citizen (MoWCSC) has led the report development process in a participatory and consultative manner, engaging key relevant agencies of the government and civil society," like in the preparation of the past periodic reports, this time also the government has excluded IWG&WwGs on two counts, one, consultation leading to consent, and direct participation in the report formulation process. We are deeply concerned and would like to draw the attention of the CEDAW Committee to the historical systemic discrimination that we face in the report writing, implementation of the CEDAW, CEDAW GR No. 39, and ensuring the rights of IWG&WwGs at the country level. The government always intentionally undermines our rights and engagement in the process.

8. Considering non-participation, non-inclusion of our voices, and non-reflection of our realities in the government's seventh periodic report, this shadow report has been prepared by a consortium of the **National Indigenous Women's Federation (NIWF; henceforth NIWFederation)**, **National Indigenous Women Forum (NIWF; henceforth NIWForum)**, **the National Indigenous Disabled Women Association Nepal (NIDWAN)**, and **Indigenous Women's Legal Awareness Group (INWOLAG)**. NIWFederation is an umbrella organization that includes 49 Indigenous women member organizations focusing on informed policy advocacy. NIWForum's works are focused more on policies, rights, and development issues of endangered, highly marginalized, and marginalized IW&G. NIDWAN has formal provincial chapters in five and reached seven provinces of Nepal with district chapters that were part of this discussion. INOWLAG specializes in the legal issues of IW&G.

Scope of the Report

9. This shadow report provides supplementary information to the state report and integrates facts and data, focusing on CEDAW and CEDAW GR. No. 39, collected from primary and secondary sources and lived experiences of IWG&WwDs working and engaging with duty bearers and multi-stakeholders.

Methodology

10. This shadow report was jointly prepared by the Indigenous women's organizations consortium⁶ in consultation with the rights holders and stakeholders. Information about the implementation status of CEDAW recommendations of 2018 to Nepal available in the publications, namely, "The Situation of Indigenous Women in Nepal (September 2015 to December 2019)" and other numbers of publications based on field research by NIWFederation,⁷ and "A Study on the Implementation Status of Concluding Observations of United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW Committee) on the Sixth Periodic Report of Nepal June 2021" by National Women Commission are used.⁸ Altogether, 31 member organizations of NIWF provided information about the implementation status of CEDAW recommendations of 2018⁹. The consortium, with support from AIPP, organized a pre-consultation workshop for the preparation of the CEDAW shadow report in Kathmandu on November 1st, 2023, in which there was participation of representatives of 48 Indigenous Women's organizations, experts including Indigenous women and men on Indigenous Women's rights and issues. A two-day provincial and two one-day national consultation workshops on preparing the CEDAW shadow report were organized in Province No. 3 & 7. Similarly, two regional consultation workshops were held on 1 November 2023 in Kailali in Province No. 7 on 4 September 2023 in Kathmandu in Province No. 3. Presentations made by the Indigenous Women survivors of racism, gender violence, and discrimination, and development aggression in the name of conservation, hydropower development and road expansion shared during a one-day interaction with UN Special Rapporteur Mr. Francisco Kalit Zay during his academic visit in Nepal on 11 September are also used in this shadow report.

11. The first-hand information is based on IWG&WwD's knowledge, involvement, engagement, and lived experiences fraught with challenges.

12. A final national consultation on the draft report was held in Kathmandu on 1 January 2024 with representatives from the National Human Rights Commission, Land Rights Commission, legislatures, and Indigenous Women's organizations. This report is based on our experience working with IWG&WwDs, and IPs in various capacities and our research during our intervention in the community.

⁶ The consortium's work was coordinated by Yasso Kanti Bhattachan

⁷ Text in Khas Nepali. Link to other publications about violations of IW&G's human rights are: Fact Finding Mission Report Violation of Indigenous Peoples' Human Rights in Chitwan National Park of Nepal. <https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2020/11/Case-Study-CNP.pdf>

UNPROTECTED INDIGENOUS WOMEN IN THE PROTECTED AREAS: The Violations of Indigenous Women's Rights by the Authorities of National Parks and Wildlife/Hunting Reserves in Nepal https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/01/33_Manuscript_of_the_Book_Violation_of_IPW_Rights_NIWF-2021-Apr-6.pdf

CASE STUDY INDIGENOUS PEOPLE'S HUMAN RIGHTS VIOLATION. <https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/12/Case-Study-English.pdf>

Indigenous Women's Land Rights in the Community Forests: https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/01/444_Research-Report-English-2021-March-A5.pdf

⁸ NWC 2021 <https://nwc.gov.np/wp-content/uploads/2021/08/Final-Book-with-cover.pdf>

⁹ NIWF 2020, The Situation of Indigenous Women in Nepal, https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/01/22_IPs-Women-in-Nepal-Edited-2021-LastGG.pdf

13. This shadow report provides the status of implementation of selected provisions of CEDAW CO and Recommendations related to IWG&WwDs made by the CEDAW on 14 November 2018, and CEDAW GR No. 39 of 2022.

14. AIPP provided timely technical expertise and other necessary assistance and support to the consortium to prepare this shadow report.

Part II.

Development towards implementing concluding observations and recommendations our responses to Nepal's responses to principal areas of concluding observations and recommendations stated in the seventh periodic report.

15. The seventh CEDAW periodic report of the government states in para 6. "The report has been prepared in close coordination and collaboration with the relevant agencies of the government, concerned stakeholders, and civil society organizations (CSOs)." Still, the government lacked timely and meaningful consultation and our consent as IWOs. NIWF's General Secretary had participated on one occasion. However, the absence of IW's reference in the 7th periodic report speaks volumes about whether her suggestions have been included or addressed.

16. Our concerns and questions to the GoN are: Why has the government not meaningfully consulted with representative organizations of IWG&WwDs in the report formulation process despite IWG&WwGs comprising 18% of the 29.1 million total population of Nepal, one of the highly marginalized groups of Nepal? Why didn't the government affirm to share draft periodic reports to our comments, suggestions, and feedback as our issues are distinct from other women? Why did our issues, concerns, and suggestions have no space in the report? Why does systemic discrimination against IWG&WwDs exist till today, submitting the seventh periodic report?

17. We would like to highlight the Nepal government's responses to "principal areas of concluding observations and recommendations" that they did not bother to provide any responses to at least 15 specific recommendations, including 41(a), with a focus on Indigenous Women and Indigenous Peoples. We, IWG&WwDs, don't see the efforts of progressive realization on the implementation of CEDAW CO of 2018 and CEDAW GR No. 39 and would like to draw attention to the CEDAW Committee for the effective implementation procedure and mechanism.

Constitutional and legislative framework and discriminatory laws (*para 8 and 9*)

18. We, IWG&WwDs of Nepal have a serious objection to the use of the term "socially or culturally backward" stated in para 11, line 5 of the periodic report, to refer us, Indigenous Peoples/Indigenous Nationalities, including the Tharu and IWG&WwDs, as we are rich socially and culturally, linguistically and geographically. The high rate of poverty among IPs in Nepal is due to land grabbing, inaccessibility, and encroachment of using our natural resources without obtaining our free, prior, and informed consent (FPIC) from outsiders, including the government, private business companies, and other actors.

19. As stated in para 13 of the 7th periodic report, "The Tharu Commission Act, 2017; and The Indigenous Nationalities Commission Act, 2017 all work towards addressing intersecting forms of discrimination against women" but the works of these commissions are not meaningful for two reasons. First, the government has formed the Commission by overlapping functions and roles with the National Foundation for the Development of Indigenous Nationalities (NFDIN), established in 2002. In the past, the government had made several efforts to dissolve NFDIN to manipulate the definition and identification of Indigenous Peoples to include non-Indigenous Peoples, including Hindu caste groups, through the Commission. Second, the chair and members of all these government commissions have no judicial or semi-judicial power, and authority. They

are appointed based on political loyalty, not on expertise or commitment to ensure and comply or consult and engage to the rights of IPs and IWG&WwGs.

20. We would like to draw serious attention to the inaction of our government as revealed in a study report of the National Women Commission (NWC) that has stated that CEDAW recommendation 41(a) to amend the constitution to explicitly recognize self-determination and all the rights in line with the UNDRIP has not been implemented (NWC, 2021, p.106). It has stated, "Constitutional amendment recognizing Indigenous Women's rights, especially self-determination, has not been done. NGOs have been demanding to ensure Indigenous Women's rights in line with the UNDRIP." (NWC, 2021, p. 106).¹⁰

Discrimination against IWG&WwDs

21. Discrimination imposes unique and pervasive barriers to realizing the rights, including the right to health, of IWG&WwDs. Discrimination in healthcare creates barriers to accessing health services affecting the quality of health services provided, and deepens exclusion. This discrimination takes many forms like the denial of services, physical and/or verbal violence, forced treatment, denial of bodily autonomy, and lack of free and informed consent. Over 80% of the IWwD respondents report having inadequate or poor access to public services and facilities. There are many reasons, such as the lack of accessibility, free or affordable public transportation to access those services, lack of information about their health, and lack of access to interpreters, both in sign and Indigenous languages, to communicate with healthcare officials.¹¹ We are exposed to violent and harmful practices and stereotypes, such as rape, forced sterilization, and neglect, both in the private and public spheres. We face structural, historical, indirect, and institutional discrimination.¹²

22. Many contributing factors place IWwD at a higher risk and greater level of poverty, lower living standards, poor quality of prevention and lack of suitable rehabilitation services, increased exposure to environmental degradation, climate change impacts, natural and other disasters, conflict and higher rate of being victim of violence (including sexual violence and rape), dangerous working conditions and accidents including foreign employment and higher rates of illiteracy, inadequate nutritional level, lower immunization coverage, higher unemployment and underemployment rates and lower mobility.¹³

23. They are less aware of their rights and the impacts of climate change on their lives. Only 64% had heard about climate change. In contrast, they were not able to link the effects of climate change magnified adversities like low productive land, increased use of pesticides, growing new types of weeds, insects, and pesticides, and causing to skin related issues like communicable and non-communicable skin allergies, rashes, mental health issues; anxiety, depression, stress and health-related changes like vomiting, headache, pain, abnormal behavior and others new symptoms that

¹⁰ We have freely translated the original text from Khas Nepali to English.

¹¹ <https://minorityrights.org/2022/06/02/sr-women-disabilities>

¹² NIWF et al. 2018. Report submitted to the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) 71st Session October 22nd–November 9th, 2018 on the Situation of the Rights of Indigenous Women in Nepal Shadow Report for the Sixth Periodic Report of Nepal CEDAW/c/NPL/6

¹³ NIDWAN, 2021. Indigenous Women and Girls with Disabilities in Nepal: A Brief Overview, available at https://nidwan.org.np/wp-content/uploads/2021/10/Overview_Nidwan.pdf

added care burden, violence and conflict, work pressure, poverty among family members.¹⁴ The field study shows the complex situation of life of IWwD,

I am a Caliper user, and when the temperature rises in Madesh Province, it becomes the most challenging time for me to do my mobility. My amputee's legs are wrapped with clothes, hard plastic covers, and materials used inside the caliper to shape my leg. I get rashes and scars around my legs that make wounds and rot. I cannot travel for many days or make requests to my family members or other relatives. I remained unengaged in receiving any services for many days. I come up with an unsafe, unhealthy, and less enabling environment for me, so life becomes difficult for me to live.¹⁵

24. Sexual and Reproductive Health Rights (SRHR) have become a prominent issue and barrier for IWG&WwGs. Most organizations for women's rights and state service providers have worked on these issues with stand-alone themes not within the nexus of climate change and other rights. including IW's rights. Early marriage, motherhood, uterus prolapse, several long-term issues related to health, and SRHR remain critical to us as it is associated with our mobility, access to education, health, employment, accessibility, and enabling environment for meaningful participation at all levels. Looking at the nexus of climate change, health, and IW's issues have not been discussed.

25. In situations of emergency, disaster, conflict, and displacement, IWwD are compelled to live in open spaces or slum areas, which are unsafe, and sexual health measures like the use of family planning services like contraceptives remain limited, and forced sterilization and abortion become choices for them. The increased rates of violence and abuse persist with them both in normal and emergencies both in the private and public sphere. As 94.29% of IWwD are subjected to higher rates or specific forms of violence and 86.67% of the respondents opined that the incidence or potential of violence against women has increased due to the COVID-19 pandemic.¹⁶ IWwD are more likely to stay in abusive situations for more extended periods and remain silent, as they are often more reliant on people and may have fewer options, such as access to support networks and limited, reliable, safe places.¹⁷

26. Accessibility, access to information, reasonable accommodation, meaningful participation, inclusion, disaggregated data, and manipulation of data by GoN on IPs and IWG&WwGs within the women, Indigenous, disability, and state levels have been questionable as their participation in all decision-making positions is limited and almost nil.¹⁸ One of the participants shared her opinion that “Our understanding is limited, and we don't see all these multiple and intersecting identities

¹⁴ ARROW and NIDWAN, 2023. Amplifying Voices of Indigenous Women and Girls with Disabilities on the Nexus of Climate Change and SRHR A Scoping Study available at https://arrow.org.my/publication/amplifying-voices-indigenous-women-girls-disabilities-climate-change-srhr-scoping-study/?fbclid=IwAR2AsMER_FpDn0JWORaMLLiBb54D11DBxuaApGYyryxmWnm0ldQw3KT8z9ic

¹⁵ Ibid. ARROW and NIDWAN Scoping Study

¹⁶ NIDWAN, 2022 Violence against indigenous women and girls, including those with disabilities, in Nepal, particularly in the context of the COVID-19 pandemic.

¹⁷ Women Enabled International, 2018. Fact Sheet: The Right of Women and Girls with Disabilities to be Free from Gender-Based Violence.

¹⁸ Unheard and Unseen Indigenous Women's Path to Empowerment and Sustainable Development, Bangladesh, India and Nepal. 2021 available at <https://www.asianindigenouswomen.org/index.php/publications-and-multimedia/191-unheard-and-unseen-indigenous-women-s-path-to-empowerment-and-sustainable-development-volume-1-south-asia-bangladesh-india-and-nepal/> particularly in the context of the COVID-19 pandemic.

linking one with another, but I realize with my participation, it is linked either with my gender, disability, or other identities. My level of understanding, even with my caste and ethnicity within the family members, differs, and I am often refused or left on those matters within the house" (Field Visit, 2022).¹⁹

27. They are isolated within the family sphere or confined within their single organization, and face layers of institutional and structural barriers in all aspects of their lives where their agendas and issues remain unseen, unheard, and undocumented.

Measures to End Traditional Cultural Practices and Stereotyping (Article 5)

28. The statement of advocate Bhagwati Pandey in a television interview that Tamang, Magar, and others with the tradition of cross-cousin marriage are criminals of incest violation and their offsprings are born criminals hurt the sentiments of Indigenous Peoples, especially IWG&WwGs. Tamang Indigenous People peacefully protested demanding the arrest of Bhagwati Pandey, but the police gave her protection and arrested many peaceful protestors. In one of the consultation programs held in Kathmandu, a participant shared, "Indigenous peaceful demonstrators, mostly Indigenous Tamang Women, who were indiscriminately arrested by police faced cruel treatment, including torture, poking batons on private parts, and the threat of rape and killing in police custody." She further said, "I sustained injuries during the confrontation, and despite needing medical attention, the authorities callously denied me primary healthcare, asserting, 'Individuals like you are unworthy of hospital care.'"²⁰ This incident served as the epitome of racial discrimination experienced by the Indigenous Community in Nepal for centuries. Though the Government of Nepal (GON) ensured the rights of crime and victims throughout the investigation.

29. Indigenous related stigma, stereotypes and mindset exist among the duty bearers and service providers, including disabilities, marginalized movement and other CSOs. These groups do not consider IW issues as human rights issues and less prioritize in the discussion or don't do discussion mostly. In discussion related to IW, the representative organizations are not invited and our narrative are made on behalf of us which is a serious concern. Indigenous activists are tagged with stereotypes, derogatory words, and publicly harassed for raising the issues of IWG&WwDs.²¹

Recommendation to the government

29. The government should formally recognize customary laws and self-governing institutions of Indigenous Peoples and take strong actions against those who criminalize such customary practices.

30. The government authorities, including public figures and advocates, should undergo cultural sensitivity training to understand and respect Indigenous communities' diverse practices,

¹⁹ MRG and NIDWAN 2022, Study on the Participation and Representation of Dalit, Madhesi and Indigenous Nationalities with Disabilities in Private and Public Sphere in Madesh Province Report.

²⁰ Communication with the NIWF Board members.

²¹ NIDWAN's discussion with several OPDs, IPOs and CSOs leaders while raising the issues directly in public events like report sharing session, consultation and other meetings in the year 2023.

traditions, and values. This could prevent instances of discriminatory remarks and actions against IWG&WwDs.

31. The government should set up mechanisms and strengthen them to monitor the implementation of policies concerning the rights of IWG&WwDs and ensure accountability for any violations or discriminatory actions.

32. The government should have meaningful consultation with Indigenous communities before implementing decisions that affect their lands and livelihoods. This includes obtaining their FPIC in line with the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP).

Access to justice (*para 10 and 11*)

33. IWG&WwDs have been facing injustice, structural violence, multiple discrimination, statelessness, racism, gender-, age-, ableism- and geography-based discrimination, and colonization. Denial of right to self-determination, dispossession of lands, territories, and resources, disrespect to customary laws, and loss of identity along with the state-led processes of cooptation, assimilation, Hinduization, Sanskritization, Hindu patriarchy, and Hindu jurisprudence should end.

34. The Magar IWG&WwDs are going to lose their lands, water, forest, resources, sacred sites, culture, and livelihood due to the development aggression of the Tanahu Hydropower project constructed without obtaining their FPIC and violating their rights enshrined in CEDAW GR No. 39, ILO C. No. 169, and UNDRIP.²² The study revealed that 62% of Indigenous Magar community will lose access to farmland, 52% will lose access to forest grazing land and other common areas for livelihood, threatening their homes and 11,000 trees will be cut down. Nine cremation sites will be inundated, threatening their cultural and governance rights, and two water springs affecting 758 households. 75% of respondents were not consulted during the planning phase, and 21% were not consulted after the project plan was finalized. 93% of the respondents were not allowed to propose ideas for development in their community, and 65% of those consulted wanted more information and more time to consult. 2% had the information they needed to provide information, opinions, and ideas about the project. At least 51% felt unsafe expressing all or some of their real opinions and ideas about the project.²³

35. The rising militarization and criminalization of traditional livelihood practices have many adverse effects on IWG&WwDs. Kham language-speaking Magars and other Indigenous Peoples have been traumatized by the Dhorpatan Hunting Reserve since the occupation of their ancestral lands without obtaining their FPIC despite the resistance of IPs and IW&G against the occupation. Also, INWOLAG found that Tamang IWG&WwD are the victim of the Shivpuri Nagarjun National Park and Buffer Zone (SNNPBZ) in Kathmandu as the government intends to relocate them away from their ancestral lands with no meaningful representation and participation in its decision-making process. Instead, the Park has banned customary self-governing institutions and laws and deprived of benefit-sharing from the incomes earned by the Park. In addition,

²² INWOLAG, IAP and CeMSoJ 2017.

²³ *Field Survey, INWOLAG, IAP and CeMSoJ, 2017*

IWG&WwGs are being assaulted by wildlife with no recourse. They urgently needed climate justice, such as the payment of ecosystem services, as they have been safeguarding the forests as a water-recharge ground and carbon sink for 30 million Kathmandu Valley residents. Further, the Chitwan National Park forcefully evicted 55 households of Chepang Indigenous Peoples through militarization, leading them to live in a state with compromised access to basic needs, with only three toilets for more than 55 households and two water taps. Thus, Chepang IWG&WwGs are forced to live without access to WASH facilities, posing a high safety risk²⁴.

36. A survivor of a gross human rights violation by the Koshi Tappu Wildlife Reserve said, "*Two weeks ago, I went with our 5/6 women friends from our village. I needed to collect fodder for my goats. I went there without carrying a sickle or a stick. My husband has gone outside the village for work. I have 13 day old infant. I had to go with my friends. Otherwise, I had nothing to feed the goats. About 6 to 7 'army' saw me plucking leaves from a tree. They scolded. They ordered me to do 100 uth-bas (sit down and rise). I requested that I be unable to carry out their order. I am still going through a post-partum period. They did not listen to my plea. I had to do it. I somehow did it with great difficulty. After that incident, my body was aching for several days. I had terrible times.*"²⁵

37. Another story was shared by a participant who feared that they might lose their livelihood due to the establishment of the Arun III Hydropower Project in their ancestral land. She said, "*After the month of Falgun (Jan/Feb), I get very stressed. It has started to rain heavily since yesterday, and it stresses me out. I usually sleep around midnight; customers in my shop keep me awake until then, and I get to know if there is any landslide or flood and can run away on time. But after that time, we will sleep. There is nothing we can do in the face of disasters. Last year, I submitted a request for resettlement with recommendation from the ward and municipality office at the company, but no response. Last year, again, when the road collapsed, they wanted to build another road from that small way. Even after these disasters, how can they build another road? I had blocked the way last year, but this effort of resistance is always risky.*"

"Most of the fields are buried/destroyed. The production and agriculture that we were doing also exponentially reduced. After the fields were destroyed, our income was also reduced. We still haven't been able to plant anything; the fields are all barren. It isn't easy to revive those fields. We have been fighting for the compensation since 2072 and 2073 B.S. but have yet to receive it. There had been talks about providing it, but it is unknown when it will happen and when the budget will be allocated."

38. The Indigenous community in Nepal has faced displacement because of development aggression in several parts of the country. The Tamang community of Lapsiphedi (Bojheni) has been demanding the relocation of the construction site of electricity sub-station and transmission lines due to adverse effects on their ancestral lands, livelihoods, cultural, ceremonial sites, and possible health and environmental hazards, and the depreciation of their land and properties. They

²⁴ NIWFederation, 2022, Case Study on Indigenous Human Rights Violation, <https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/12/Case-Study-English.pdf>

²⁵ Page 46 in NIWFederation, 2020, Unprotected Indigenous Women in the Protected Areas, https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/01/33_Manuscript_of_the_Book_Violation_of_IPW_Rights_NIWF-2021-Apr-6.pdf

have serious objections against government security forces using excessive force, including pointing guns at Tamang women peaceful protestors.

39. According to the National Report on Trafficking in Persons in Nepal, 2019 of the National Human Rights Commission of Nepal, 49% majority of trafficked women survivors are Indigenous Nationalities, followed by 15% Dalits.²⁶

40. Although Article 38 of the Constitution has addressed efforts to eliminate discrimination against women, the implementation of laws and policies has not been effective in targeting specific groups such as Indigenous women and women with disabilities. Notwithstanding the progress made, much work still needs to be done to ensure equitable treatment for all women. Policymakers and stakeholders must examine the root causes of the inequities faced by these women and take adequate steps to address them.

Recommendation to the State:

41. The Nepal government should ensure the right to self-determination of IWG&WwDs in the Constitution of Nepal as per the general recommendations issued by CEDAW and amending the Constitution as per CEDAW recommendations in para 41 (A) of CEDAW Concluding Observation and Recommendation to Nepal made in 14 November 2018.

42. The government should abandon the fortress model of conservation and amend all conservation laws, policies, plans, and programs by adopting rights-based, self-determined development that is fully in line with CEDAW GR No. 39, UNDRIP, and ILO C. 169.

43. The government always exclude IWG&WwDs in gender-responsive and marginalized groups targeted budgets. There is no data and information on supporting IPs organizations for the protection and promotion of the rights of IWG&WwDs under the Ministry of Women, Children and Senior Citizens and other ministries including at the Provincial and local levels. So, there should be a clear indication of budget for IWG&WwDs at local, provincial and federal levels with programmatic intervention to ensure their rights.

44. The government, private business companies, and international investors should be held accountable for non-compliance to national environmental regulations and human rights laws, particularly when planning development interventions that affect vulnerable groups (women) and the indigenous community's way of life and establish a mechanism for its full compliance, including FPIC.

45. Amend laws to integrate traditional institutional practices of Indigenous women and promote those traditional institutions to enhance them and implement the obligation of representation and participation in state mechanisms in line with ILO C. No. 169 and UNDRIP.

46. Assure the International Financial Institutions (IFI) safeguarding policy by the government and private business companies.

²⁶ https://www.nhrcnepal.org/uploads/publication/TIP_Report_2019_compressed.pdf

47. The Nepal government should recognize IWG&WwDs should ensure direct representation and participation of IWG&WwDs in all the three state mechanisms and integrate into targeted programs that respect their dignity and collective rights, including ownership and control over natural resources and customary knowledge and skills.

48. The Nepal government should respect and comply with UNDRIP, ILO C. No 169, and WCIP 2014 in planning, budgeting, implementing, and monitoring all programs and projects that affect and concerns of IWG&WwDs to ensure that this is reflected in their support to the GoN, agencies, and other organizations.

49. Acknowledge and mention in all the laws and policies about IWG&WwGs as legitimate entities that uphold their unique collective identity, dignity, and individual and collective rights enshrined in CEDAW GR No. 39, UNDRIP, and ILO C. 169.

Rural Women (Article 14)

50. The government of Nepal has recognized that 77% of Women are engaged in agriculture and forestry-related occupations; the impact of climate change falls heavily on the women in Nepal; however, they lack recognition of their contribution through Indigenous knowledge, skills, technology and practices, and their contribution in the climate conservation.

51. Climate change and the adaptation plan have long affected the Indigenous Community. The government states that it could ensure the integration of gender mainstreaming approaches in climate actions, adaptation, and mitigation; however, it has not addressed the Indigenous Community's issues.

Recommendation to the government

52. The Nepal government should acknowledge and integrate Indigenous knowledge systems and practices into climate change adaptation and conservation strategies, establish mechanisms that actively involve Indigenous communities in decision-making processes related to climate action, and create platforms where Indigenous knowledge holders can collaborate with scientists and policymakers to develop effective climate adaptation plans that reflect local wisdom and practices.

53. The Nepal government should develop policies and programs enabling IWG&WwGs to access and benefit from natural resources sustainably by designating areas within national parks where Indigenous Peoples can engage in their traditional activities while ensuring biodiversity conservation and also provide training, support, and opportunities for Indigenous communities to participate in ecotourism or sustainable livelihood initiatives within the protected area.

54. The Nepal government should enforce FPIC in all climate actions, and acknowledge the importance of gender mainstreaming in climate actions, ensure that Indigenous women's specific needs and concerns are adequately addressed, develop gender-responsive climate policies that consider the intersectionality of gender and Indigenous identities, and support initiatives that

empower IWG&WwGs in climate adaptation and mitigation efforts, providing access to resources, education, and leadership roles within community resilience-building programs.

Equality before the law – the legal rights of Women (Article 15)

55. Despite the GoN, in line with fulfilling its constitutional obligations to guarantee equal rights to women, having expedited the process of creating the appropriate legal amendments and programmatic interventions, it failed to stop the brutality against the Indigenous Peoples with their invasive development.

56. A flash flood in the Kagbeni River in Upper Mustang on August 14th, 2023, washed away 29 houses and displaced more than 150 Indigenous community members. The rising effect of global climate warming and climate change has adverse impacts on mountain Indigenous Peoples, especially IWG&WwGs.²⁷

57. The Kathmandu Post reported, "A 6.4 magnitude earthquake that devastated Jajarkot and West Rukum districts on November 3 killed at least 154 people in addition to injuring 364 others."²⁸ The government failed to learn from the big earthquake of 2015 to carry out timely relief and rehabilitation until now. Many women and children, including IWG&WwDs, children, pregnant women, and infants, are suffering from cold and lack of food and proper shelter. The relief support provided by Indigenous Women's organizations was just a drop in the ocean.

Recommendation to the government

58. Nepal's government should improve disaster preparedness, integrate gender, Indigenous, and disability-inclusive disaster risk reduction and readiness in all vulnerable areas and vulnerability and build their capacity for addressing the climate change impacts.

59. The government should implement culturally and ability-sensitive development plans in collaboration with Indigenous communities and strengthen monitoring systems to ensure compliance with international agreements and protect Indigenous rights.

Political and Public Life Representation (*para 28 and 29*) (Article 7 and Article 8)

60. IWG&WwDs are not recognized and visible in the Constitution, laws, policies, plans, programs, and budget. The Constitution²⁹ of Nepal did not take into account the recommendation provided by the CEDAW committee under 41 (a) of Concluding Observation of the 6th Periodic report to amend the Constitution to recognize the rights of indigenous women explicitly, the adoption of CEDAW General Recommendation 39 on the rights of Indigenous women and girls,

²⁷ <https://kathmandupost.com/gandaki-province/2023/08/14/flood-washes-away-10-houses-in-kagbeni>

²⁸ <https://kathmandupost.com/national/2023/11/12/why-jajarkot-earthquake-is-just-a-warning-sign> A 6.4 magnitude earthquake that devastated Jajarkot and West Rukum districts on November 3 killed at least 154 people in addition to injuring 364 others.

²⁹ The Constitution of Nepal was promulgated on September 20th 2015. See the full text of the constitution in the English language at https://www.moljpa.gov.np/wp-content/uploads/2017/11/Constitution-of-Nepal-English_-with-1st-Amendment_2.pdf

and it ignored two early warnings issued by the CERD Committee³⁰, that overlooked the directive order³¹ and mandamus³² issued by the Supreme Court of Nepal to hold election by amending election laws and regulations complying with international laws that Nepal is a party to, has reflected women as a homogenous group where Indigenous women's distinct identity as 'Indigenous' is not mirrored.

61. The local³³ and provincial election act only mentions women, explicitly outlining Dalit women, but no indication of IWG&WwGs. This has led to a lack of Indigenous women, girls, and women with disabilities representation in the state bodies. Among 59 National Assembly members, only 5 are IW; among 275 House of Representatives members, only 28 are IW.³⁴

62. A study³⁵ shows that by developmental category, the representation of endangered indigenous women and men in decision-making positions in the civil service is zero and negligible for the highly marginalized, marginalized, and disadvantaged indigenous groups.³⁶ In technical and non-technical ministries and departments," women belonging to the dominant castes, i.e., Brahman Chetri, are represented out of proportion to their population size, and indigenous women are underrepresented.³⁷ The number of women and indigenous peoples in selected ministries is low, and of indigenous women is negligible.³⁸ Non-IW who are married to Indigenous men are taking the decision-making positions in state decision-making mechanism as IW, which further violates

³⁰ https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NPL/INT_CERD_ALE_NPL_7100_E.pdf

<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CERD/EarlyWarning/Nepal28092009.pdf>

³¹ LAHURNIP et. al. vs PM et al. Certiorari including Mandamus, Decision No 8990, *Nepal Kanoon Patrika*, 21 April 2013, p. 491. (065-WO-0475). For detail see pages 3 and 4 at

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NPL/INT_CERD_NGO_NPL_30811_E.pdf

³² Not to nominate the party leaders who have participated in the elections and ensure the representation of those IPs who have not been represented under the FPTP and PR electoral system, Dalit Janajati Party Vs. GoN, Writ No. 070-WO-0476, decision date 12 May 2014. For detail see pages 3 and 4 at

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NPL/INT_CERD_NGO_NPL_30811_E.pdf

³³ <https://election.gov.np/ecn/uploads/userfiles/sthaniyatahakonirwachanainpahilosansodhansahit.pdf>

³⁴ National Indigenous Women's Forum publication

³⁵ CIPRED, NIWF and NIWF, 2021 Unheard and Unseen, Participation and Representation of Indigenous Women in Decision Making, from Home to Policy. See full report from page no 38-86

<https://www.asianindigenouswomen.org/index.php/publications-and-multimedia/191-unheard-and-unseen-indigenous-women-s-path-to-empowerment-and-sustainable-development-volume-1-south-asia-bangladesh-india-and-nepal/file>

³⁶ CIPRED, NIWF and NIWF, 2021 Unheard and Unseen, Participation and Representation of Indigenous Women in Decision Making, from Home to Policy. See the full report from pages no 38-86

<https://www.asianindigenouswomen.org/index.php/publications-and-multimedia/191-unheard-and-unseen-indigenous-women-s-path-to-empowerment-and-sustainable-development-volume-1-south-asia-bangladesh-india-and-nepal/file>

³⁷ Ministry of Agriculture, Ministry of Health & Pop., Ministry of Phys. Planning & Works, Ministry of Home Affairs, Department of Forests, Dept. of National Park & Wildlife Conservation, Dept. of Survey and Dept. of Irrigation

³⁸ CIPRED, NIWF and NIWF, 2021 Unheard and Unseen, Participation and Representation of Indigenous Women in Decision Making, from Home to Policy. See full report from page no 38-86

<https://www.asianindigenouswomen.org/index.php/publications-and-multimedia/191-unheard-and-unseen-indigenous-women-s-path-to-empowerment-and-sustainable-development-volume-1-south-asia-bangladesh-india-and-nepal/file>

the rights of IW putting them in the lowest spectrum of the social hierarchy. The seventh periodic report submitted by the country has also failed to present the disaggregated data on women's representation in the state bodies and initiatives.

Recommendations to the government

63. The Nepal government should come up with a time-bound plan to meaningfully, with urgency, implement CEDAW GR 39 and also the recommendations made by CEDAW under the Concluding Observation and Recommendations in 2018 to ensure the rights of IWG&WwDs.

64. The government should ensure proportional representation of Indigenous Women at all levels and state bodies with a clear indication of Indigenous women's representation in the election act of all levels.

Right to Lands, Territories, and Resources and National Parks and Development Projects (Articles 13 and 14)

65. The Constitution of Nepal under Article 56 (5) has set the provision for 'Any Special, Protected or Autonomous Region can be set by the Federal law for social, cultural protection or economic development'. According to LAHURNIP, "The Supreme Court has issued directive order to the government of Nepal in December 2018 to devise necessary laws to ensure autonomy of Baram Indigenous Peoples. LAHURNIP has provided legal support to the peoples concerned for court process." However, this CEDAW recommendation and directive order of provision are yet to be implemented. We wonder why our government has failed to comply with the CEDAW recommendation and the directive order of the Supreme Court of Nepal. Indigenous Peoples plan to self-declare and practice autonomy and self-rule based on the right to self-determination as the government has completely ignored the provision of the Constitution, the directive order of the Supreme Court, and the CEDAW recommendation.³⁹

66. The government's seventh periodic report⁴⁰ has presented data on land rights only regarding property without indicating our collective rights. This lack of recognition of our collective rights has subjected us to violence, discrimination, land grabbing, eviction, and displacement.⁴¹

67. In instances of violation of Indigenous Peoples's right over their territories by development projects and national parks, Indigenous Women are especially vulnerable to compromises in their safety and security with numerous cases of alleged rape, torture, sexual and physical violence, harassment, detainments, involuntary eviction and displacements, and fines and penalties.[30] Furthermore, conservation initiatives are only based on a biodiversity conservation approach

³⁹ Information shared by some participants in a national consultation program held in Kathmandu on 1 January 2024.

⁴⁰

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2FC%2FNPL%2F7&Lang=en

⁴¹ NIWFederation, 2022, Case Study on Indigenous Human Rights Violation, <https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/12/Case-Study-English.pdf>

NIWFederation, 2020, Unprotected Indigenous Women in the Protected Areas, https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2022/01/33_Manuscript_of_the_Book_Violation_of_IPW_Rights_NIWF-2021-Apr-6.pdf

without consideration of human rights, respect for Indigenous knowledge, skills, technology and practices, Indigenous languages, and Indigenous Peoples' rights over the resources, traditional livelihoods, cultural heritage, spirituality, and sacred sites which have been significant issues.⁴² Increasing hydropower and fast-track projects in Nepal are false solutions to climate change. Indigenous Women's human rights defenders are under threat.

68. Kamlari (bonded Tharu women laborers) were freed, but the government did not provide land to these free Kamlaries.

Recommendation to the government

69. The Nepal government should amend the existing Constitution of Nepal by respecting CEDAW Recommendation relating to ensuring right to self-determination and all the rights of Indigenous Women in line with the UNDRIP, and bringing laws.

70. In addition to compliance with CEDAW GR No. 39, UNDRIP and ILO C. 169, and FPIC, the government should address land rights as stated in the Position Paper on Indigenous Women's Land Rights,⁴³ establish a proper grievance mechanism accessible to IWG&WwDs to address the impacts faced in response to development projects and conservation initiatives.

71. The government should provide land to freed Kamlaries without any delay.

Indigenous language enacted as the official language in a province

72. Recently, Bagmati Province took a significant step by officially enacting the National Language Act 2080 (B.S.) (2023 A.D.). This move, led by the government of Nepal, holds particular significance for the Indigenous Peoples as it designates Newar and Tamang languages as their official languages which needs to progressed and initiated in other provinces and local municipalities where IPs are in majority with native language speaking.

Disaggregated data

73. The Nepal government has not collected and disseminated disaggregated data by ethnicity, class, age, disability, sex and other status to have targeted and specific interventions IPs despite the commitment of submitting the first and second voluntary national report of SDG 2030 Agenda. The government has divided IP data according to their interest, like Tharu, Magar, and Other IP communities. Such actions should be discouraged, and if done consulted, they should have wider consultation suggestions seeking mechanisms in collaboration with IPs' organizations and then take action, The current action and decisions are against IPs, including IWG&WwGs.

74. Produce a disaggregated data system at the local level and build a regular monitoring system with the collaboration of the organizations of Ips and IWG&WwGs at all levels.

⁴² Ibid 10 & 11.

⁴³ <https://niwf.org.np/wp-content/uploads/2020/09/2-eng-Part.pdf>

नेपालको सातौं आवधिक प्रतिवेदनमा निष्कर्ष अवलोकन

(२३ माघ २०८१ मा वसेको २१२२औं र २१२३ औं बैठक [CEDAW/C/NPL/7](#))

महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारको
भेदभाव उन्मूलन गर्ने
महासन्धि

वितरण: व्यापक
१६ फागुन २०८१
मौलिक: अंग्रेजी

महिला विरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन गर्ने समिति

नेपालको सातौँ आवधिक प्रतिवेदनमा निष्कर्ष अवलोकन*

१. समितिले २३ माघ २०८१ मा वसेको २१२२औँ र २१२३औँ बैठक (हेर्नुहोस् [CEDAW/C/SR.2122](#) र [CEDAW/C/SR.2123](#)) मा नेपालको सातौँ आवधिक प्रतिवेदन ([CEDAW/C/NPL/7](#)) मा विचार गर्‍यो । पूर्व-शत्रु कार्य समूहले उठाएको सवाल र प्रश्नहरूको सूची [CEDAW/C/NPL/Q/7](#) मा छ, र नेपालको प्रत्युत्तर [CEDAW/C/NPL/RQ/7](#) मा छ ।

क. परिचय

२. पक्ष राज्यले सातौँ आवधिक प्रतिवेदन बुझाएकोमा समिति सन्तुष्ट गरी। पक्ष राज्यको समितिको यस अधिको निष्कर्ष अवलोकन ([CEDAW/C/NPL/FCO/6](#)) को फलो अप प्रतिवेदन र पूर्व सत्र कार्य समूहले उठाएको सवाल र प्रश्नहरूको लिखित प्रत्युत्तरको पनि समितिले सन्तुष्ट गरी। प्रतिनिधिमण्डलको मौखिक प्रस्तुती र सम्वादको वेलामा समितिले सोधेको मौखिक प्रश्नहरूको उत्तरको पनि स्वागत गर्दछ ।

३. समितिले पक्ष राज्यलाई उच्चस्तरीय प्रतिनिधिमण्डल जसको नेतृत्व महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्री नवल किशोर शाह सुरीले गर्नु भएको थियो, र यस्मा सम्मिलित महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयका प्रतिनिधिहरू, तथा संयुक्त राष्ट्र संघको लागि स्थायी नियोगका अन्य प्रतिनिधिहरू र जिनेभा स्थित अन्य अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाका प्रतिनिधिहरूको प्रशंसा गर्दछ ।

*समितिले आफ्नो नब्बेऔँ सत्र २१ माघ २०८१ मा पारित गरेको ।

२५-०३३८४ (अ.) १७०३२५

2503384

Please recycle

ख. सकारात्मक पक्षहरू

४. सन् २०१८ को पक्ष राज्यको यस अधिको प्रतिवेदन (CEDAW/C/NPL/6) मा विचार भए देखि यता विधायक सुधारहरू, हासिल गरेको प्रगति, विशेष गरेर देहायका पारित गरेकोलाई समिति स्वागत गर्दछ:

(क) मधेस प्रान्त सरकारको २०८१ को किशोरीको संरक्षण र सशक्तिकरण ऐन २०८१;

(ख) नेपाली नागरिकता ऐन मा संशोधन २०७९ जसले नेपाली महिलाका तथा बाबुको ठेगान नलागेको बच्चालाई वंशजको आधारमा नागरिकता दिन समर्थ बनाउँछ;

(ग) २०७७ मा जारी भएको मानव अधिकारकमीहरूको सुरक्षा र संरक्षण गर्ने सम्बन्धी आदेश; (घ) २०७५ मा जारी भएको अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन ।

५. पक्ष राज्यले महिला विरुद्ध हुने भेदभाव र लैंगिक समानताको लागि लक्षित गरी, जस्तै पारित निम्न, संस्थागत र नीतिगत संरचना सुधार गरेको प्रयासलाई स्वागत गर्दछ:

(क) २०७९ मा राष्ट्रिय लैंगिक समानता नीतिको राष्ट्रिय कार्य योजना;

(ख) २०७९ मा घरेलु कामदारको औपचारिककरणका सम्बन्धमा २०७९-२०८८ को लागि राष्ट्रिय कार्य योजना;

(ग) २०७७ मा राष्ट्रिय लैंगिक समानता नीति;

(घ) २०७८ मा विभेदपूर्ण लिङ्ग छनौटको अन्त्यका लागि राष्ट्रिय रणनीति ;

(ङ) २०७८ मा २०८८ सम्मको लागि सुरक्षित मातृत्व तथा नवजात शिशु स्वास्थ्य मार्गचित्र;

(च) २०७८ मा जेरियाट्रिक स्वास्थ्य क्षेत्र रणनीति;

(छ) २०७६ मा एकिकृत कानूनी सहायता नीति;

(ज) २०७५ मा विपद् जोखीम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा लैंगिक समानता, अपाङ्गता र सामाजिक समावेशीकरण रणनीतिक कार्य योजना;

(झ) २०७५ मा विपद् न्यूनीकरणको लागि नीति ।

ग. दिगो विकास लक्षहरू

६. समितिले दिगो विकास लक्षहरूका लागि अन्तर्राष्ट्रिय समर्थनलाई स्वागत गर्दछ, र दिगो विकास लक्षहरूका नीम्ति २०३० एजेण्डालाई कार्यान्वयन गर्ने प्रकृया भरी महासन्धिको प्रावधानहरू अनुसार डि जुरे (कानूनी) र डि फ्याक्टो (सारभुत) रूपमा महशुस गर्न आवाहन गर्दछ। समितिले लक्ष ५ को महत्व, र १७ वटै लक्षहरूमा समानता र अविभेदको सिद्धान्तको मूलप्रवाहीकरणलाई सम्भन चाहन्छ। महिलालाई पक्ष राज्यको दिगो विकासको प्रेरक शक्तिको रूपमा पहिचान गर्न र यसको प्रभावकारिताको लागि सान्दर्भिक नीतिहरू तथा रणनीतिहरू पारित गर्न आग्रह गर्दछ।

घ. विधायिका संसद

७. समितिले महासन्धिको पूर्ण कार्यान्वयनको सुनिश्चितताको लागि विधायिका शक्तिको आधारभुत भूमिकालाई जोड दिन्छ (हेर्नुहोस् [A/65/38](#), खण्ड दुई, परिशिष्ट ६)। यसले, म्याण्डेट अनुसार, अहिले र महासन्धि अन्तर्गतको अर्को आवधिक प्रतिवेदन बुझाउने विचमा वर्तमान निष्कर्ष अवलोकनको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक कदमहरू चाल्नको लागि संघीय विधायिका संसदलाई आमन्त्रण गर्दछ।

ड. सरोकारको मुख्य क्षेत्रहरू र सिफारिसहरू

महासन्धिको दृश्यता, त्यस्मा ईच्छाधिन आलेख र समितिको आधारभुत सिफारिसहरू

८. समितिले प्रशंसा सहित टिपोट गर्दछ कि महासन्धिलाई १२१ वटा निर्णय, आदेश र सर्वोच्च अदालतको निर्देशनात्मक आदेशहरूमा सन्दर्भ बनाइएको छ। तैपनि, यो सरोकारको विषय हो कि महिला, विशेष गरि ग्रामिण महिला, आदिवासी महिला, दलित महिला र अपांगता भएका महिलाहरू महासन्धि अन्तर्गतका अधिकारहरू तथा उनीहरूको अधिकाहरूको उल्लंघन हुंदा उपलब्ध उपचार दावी गर्ने वारे सचेत छैनन्। यो पनि सरोकारको विषय छ कि समिति र अन्य मानव अधिकारको संयन्त्रहरूले गरेका सिफारिसहरू कार्यान्वयन गर्न बृहत संयन्त्रको अभाव छ।

९. समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) महासन्धि अन्तर्गत उनीहरूको आफ्नो अधिकारका सम्बन्ध र यि अधिकारहरू उल्लंघनको दावी गर्न उनीहरूलाई उपलब्ध कानूनी उपचारका सम्बन्धमा आदिवासी महिलाको सचेतना बढाउने, तथा महासन्धि, ईच्छाधिन आलेख र समितिको आधारभुत सिफारिसका सम्बन्धमा जानकारी सवै ढाँचामा सवै महिलालाई उपलब्ध सुनिश्चित गर्ने;

(ख) महासन्धि, ईच्छाधिन आलेख र समितिको आधारभुत सिफारिसलाई जानकारी अभियान, नागरिक समाजसंग सहकार्य, सुचनाको प्रयोग र सञ्चार प्रविधी, र मिडियासंगको सहयोगको माध्यम व्यापकरूपमा फैलाउने;

(ग) संलग्नता, समन्वय, परामर्श र जानकारी व्यवस्थापनको चार वटा मुख्य क्षमतालाई विचार गरी रिपोर्टिङ, कार्यान्वयन र फलोअपको लागि राष्ट्रिय संयन्त्र स्थापना गर्ने र महिला अधिकार र लैंगिक समानतालाई प्रबर्द्धन गर्ने नागरिक समाजको संस्थासंग आफ्नो काममा परामर्श सुनिश्चित गर्ने ।

संवैधानिक र विधायिक संरचना

१०. राज्य भित्र भएका फायदाबाट बञ्चित र सिमान्तकृत समुहको महिलाले भोगिरेहको भेदभावको अन्तरछेदित रूपहरु, विशेष गरि ग्रामिण महिला, जेष्ठ नागरिक महिला, आदिवासी महिला, दलित महिला, अपांगता भएका महिला, लेज्वीयन, उभयलिंगी, ट्रान्सजेन्डर र अन्तरलिंगी महिला, एकल महिला, धार्मिक अल्पसंख्यकमा पर्ने महिला, मधेसी महिला र शरणार्थी तथा आप्रवासी महिलाका अधिकार संरक्षण गर्ने बृहत कानूनको अभाव वारे समितिको सरोकार कायम छ । विशेष अवसर विधेयकलाई पारित गर्न धेरै ढिलाई गरेकोमा पनि समितिको सरोकार छ ।

११. समितिले आफ्नो पहिलेको सिफारिस दोहोर्‍याउँछ, (CEDAW/C/NPL/CO/1, अनुच्छेद ९) र पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) विशेष अवसर विधेयकलाई गति दिने र सुनिश्चित गर्ने कि यसले सार्वजनिक र नीजी क्षेत्रमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष भेदभावसाथै भेदभावको साथै अन्तरछेदित रूपलाई महासन्धिको धारा १ र २, पक्ष राज्यको आधारभुत दायित्वको सम्बन्धमा समितिको आधारभुत सिफारिस नं २८ (२०१०) अन्तर्गत महासन्धिको धारा २, र सर्वत्र महिला तथा किशोरी विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभावको अन्त्य गर्न दिगो विकास लक्षहरुको लक्ष ५.१ वमोजिम सुनिश्चित गर्ने ।

(ख) महिला विरुद्ध हुने भेदभाव वारे उमेर, राष्ट्रियता, जातीयता, अपांगता र सामाजिकआर्थिक हैसियतका आधारमा खण्डित तथ्यांक संकलन गर्नको लागि बृहत पद्धती स्थापना गर्ने ।

न्यायमा पहुँच

१२. एकिकृत कानूनी सहाया नीति कार्यान्वयन गर्न र संस्थागत सुधार परियोजना अन्तर्गत न्यायमा पहुँच बढाउन गरेको प्रयास तथा न्यायमा पहुँच बढाउन १७५

वटा दलित डेस्क स्थापना गरेकोलाई समितिले टिपोट गर्दछ । तैपनि, यसले देहायका सरोकार टिपोट गर्दछ:

(क) आदिवासी महिला, अपांगता भएका महिला लगायतलाई न्यायमा पहुँच पाउन निरन्तर बाधा वारे समितिको सरोकार छ ।

(ख) कलंक (स्टिग्मा), प्रतिशोधको डर, गहिरोसंग जरा गाडिएको लैंगिक पूर्वाग्रह, सिमित कानूनी साक्षरता, र कानूनी खर्च, विशेष गरि फायदाबाट बञ्चित र सिमान्तकृत समुहको महिला र किशोरी, जस्तै महिला यौनकर्मी, दलित महिला, आपदवासी महिला, अपांगता भएको महिला र प्रवासी महिला लगायतको महिलाको न्यायमा पहुँचमा निरन्तर बाधा;

(ग) लैंगिक उत्तरदायी कानूनी सहायता पद्धती र महासन्धि वारे अपर्याप्त क्षमतानिर्माण र न्यायपालिका र कानून प्रवर्तन गर्ने अधिकारीहरुका लागि सान्दर्भिक कानूनको अभाव ।

१३. न्यायमा महिलाको पहुँचको सम्बन्धमा आधारभुत सिफारिस संख्या ३३ (२०७२) (सन् २०१५)को सम्झना गर्दै, समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) महिलालाई किफायती वा, आवश्यक परे, निशुल्क कानूनी सेवा, विशेष गरि ग्रामिण महिला र फायदाबाट बञ्चित र सिमान्तकृत समुहको महिलालाई सुनिश्चित गर्ने;

(ख) महिला र किशोरीलाई, विशेष गरि फायदाबाट बञ्चित समुहको महिलालाई, उनीहरुको अधिकार र महासन्धि अन्तर्गत उनीहरुको अधिकार तथा उक्त अधिकार दावी गर्दा उपलब्ध हुने उपचार वारे, नागरिक समाजका संस्थाहरुसंगको सहयोगमा सचेतना बृद्धि गर्ने, तथा महिला, विशेष गरेर आदिवासी महिला र अपांगता भएका महिलालाई न्यायमा पहुँच पाउन निषेध गर्न वा सिमित गर्ने बाधा अवरोधलाई सम्बोधन गर्न आदिवासी भाषामा अनुवाद सेवाका साथै व्यावहारिक आवास, प्रकृयागत समायोजन (एडजस्टमेन्ट) र निर्णय-गर्नमा समर्थन गर्न सहजीकरण गर्ने;

(ग) न्यायपालिका र कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीलाई महिलाको मानव अधिकार र लैंगिक-सम्बेदनशील सोधपुछ र अनुसन्धान विधीहरु, न्यायिक लैंगिक पूर्वाग्रहको सम्बोधन वारे प्रशिक्षण दिने, र महिलालाई न्यायमा पहुँच प्रबर्द्धन गर्न, यसलाई निरन्तर सुधार गर्न यस्तो प्रशिक्षणको प्रभाव मूल्यांकन गर्ने ।

महिलाको शान्ति र सुरक्षा तथा संक्रमणकालीन न्याय संयन्त्रहरु

१४. द्वन्द्व सम्बन्धित लैंगिक हिंसा बाट पिडित र वाँचेकाहरुमा विशेषरूपमा केन्द्रित रहि सुरक्षा परिषदको संकल्प 1325 (2000) र 1820 (2008) कार्यान्वयन गर्न दोस्रो राष्ट्रिय कार्ययोजना (२०७९/०८०-२०८१/०८२) समितिले प्रशंसा गर्दछ । बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन (२०७१)

लाई संशोधन गर्न २०७९ मा पारित विधेयकको पनि टिपोट गर्दछ। तैपनि यसले देहायका सरोकार सहितको टिपोट छः

(क) सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगको अध्यक्षहरु र सदस्यहरु कसैको पनि नियुक्ति नभएकोले दुवै संक्रमणकालीन न्याय संयन्त्रले आफ्नो माण्डेट अनुसार कार्यसम्पादन गर्न रोकिएको;

(ख) विधवा, बेपत्ता व्यक्तिको परिवार र बलात्कार तथा अन्य प्रकारका यौन हिंसालगायतका सशस्त्र द्वन्दबाट पिडित महिला र किशोरीलाई क्षतिपूर्तिको अभाव भएको;

(ग) महिला र शान्ति सुरक्षा एजेण्डासँग सम्बन्धित प्रकृयाहरुमा महिलाको न्यून प्रतिनिधित्व भएको;

(घ) मानव, प्राविधिक र वित्तीय संसाधनको अभावको कारणले दोस्रो राष्ट्रिय कार्ययोजनाको कार्यान्वयन सिमितरूपमा भएको ।

१५. द्वन्द रोकथाम, द्वन्द र द्वन्द पछिको अवस्थामा महिलाका सम्बन्धमा आधारभुत सिफारिस संख्या ३० २०७०), र यसको पहिलको सिफारिस (CEDAW/C/NPL/CO/6, अनुच्छेद २३) को सम्झना गर्दै, संकल्प 1325 (2000) र लगत्तै पछिका संकल्पहरुमा प्रतिबिम्बित भए अनुसार, परिषदको महिला र शान्ति तथा सुरक्षाको एजेण्डाको वर्णपट (स्पेक्ट्रम)लाई विचार गर्दै, महिलाको नागरिक समाजका संस्थाका प्रतिनिधीहरूसँग सहकार्य गरेर, महिला र शान्ति तथा सुरक्षाका सम्बन्धमा सुरक्षा परिषदको संकल्प 1325 (2000) कार्यान्वयन गर्न दोस्रो राष्ट्रिय कार्ययोजनालाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्न, र महिलाको जिवनको सवै क्षेत्रमा हुने महिला विरुद्ध हुने लैंगिक-आधारित हिंसा र भेदभाव, महिला विरुद्ध हुने अन्तरछेदित रूपमा भेदभावहरु समेत, सारभुत समानताको मोडललाई समाहित गर्न, समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ, विशेष गरि:

(क) सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन आयोगमा स्वतन्त्र, निष्पक्ष, तथा सक्षम सदस्यहरुको नियुक्ति, तथा प्रभावित समुदायहरुको विविधतालाई प्रतिबिम्बित हुने गरी फायदा बाट बञ्चित र सिमान्तकृत समुहलगायतको महिलाको समान प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न पारदर्शि र विश्वसनीय प्रकृया सुनिश्चित गर्ने;

(ख) सशस्त्र द्वन्दबाट पिडित महिला र किशोरीलाई अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारको घोर उल्लंघन र अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको गम्भीर उल्लंघन का पिडितहरुका लागि उपचार र क्षतिपूर्तिको अधिकार सम्बन्धी आधारभुत सिद्धान्त र दिशानिर्देश अनुसार पूर्ण र प्रभावकारी क्षतिपूर्तिमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने;

(ग) महिला र शान्ति तथा सुरक्षाका सम्बन्धमा, विशेष गरी सान्दर्भिक राष्ट्रिय कार्य योजनाहरूको पारित, कार्यान्वयन र मूल्यांकनका सम्बन्धमा महिलालाई सबै प्रकृयाहरूमा अर्थपूर्ण र समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।

महिलाको अग्रगमनको लागि राष्ट्रिय यन्त्र

१६. राष्ट्रिय लैंगिक नीति कार्यान्वयन गर्न २०७९ मा राष्ट्रिय कार्य योजना पारित गरेको, र २०७७ मा राष्ट्रिय महिला आयोगको आयुक्तहरू नियुक्त गरेको समितिले टिपोट गर्दछ । तैपनि, यसले देहायका सरोकार टिपोट गर्दछ:

(क) सबै सरकारी विभागहरूमा अन्तरछेदन दृष्टिबाट लैंगिक-उत्तरदायी बजेट र लैंगिक मूलप्रवाहिकरण प्रयोग गर्नका लागि राष्ट्रिय लैंगिक नीति कार्यान्वयन गर्न लिइएका उपायहरूवारेका जानकारी अभाव भएको;

(ख) राष्ट्रिय महिला आयोगमा गुनासो, विशेष गरी दूर्गम र ग्रामीण क्षेत्रकालाई विचार गर्ने लगायतका म्याण्डेटलाई प्रभावकारीरूपमा सम्पादन गर्न आवश्यक स्रोतहरूको अभाव रहेको ।

१७. समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) राष्ट्रिय लैंगिक नीति र यसको राष्ट्रिय कार्य योजना कार्यान्वयन गर्न पर्याप्त मानव, प्राविधिक र वित्तीय संसाधनको बाँडफाँड गर्न, र यसको नियमितरूपमा अनुगमन र असरको मूल्यांकन गर्ने;

(ख) प्रदेशहरूमा कार्यालय स्थापना गरि, महिलाको अग्रगमन र लैंगिक समानताको लागि लैंगिक-उत्तरदायी बजेट, र राष्ट्रिय महिला आयोग र स्थानीय अधिकारीहरूका साथै नागरिक समाज, विशेष गरी महिला अधिकारवादी संस्थाहरू विच सहयोग बढाउन आवश्यक मानव, प्राविधिक र वित्तीय संसाधन उपलब्ध गराएर लैंगिक समानताको संरचना बलियो बनाएर सबै सार्वजनिक नीति र रणनीतिहरूको समन्वय गरि राष्ट्रिय महिला आयोगको म्याण्डेटलाई थप सवलीकरण गर्ने;

(ग) फायदा बाट बञ्चित समुहको लागि लक्षित सार्वजनिक समानता र अविभेदको नीतिको परिभाषा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकनमा महिलाको पहिचानको फरक अवस्था, जस्तै अपांगता, आदिवासी वा दलित हैसियत, यौनिक अभिमुखिकरण, लैंगिक पहिचान र प्रवासी हैसियतमा फायदाबाट बञ्चित समुह लक्षित सार्वजनिक समानता तथा अविभेदको नीतिहरूको परिभाषा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन लैंगिक र विविधताका सम्बन्धमा अन्तरछेदित (इन्टरशेक्षनल) दृष्टिकोण अपनाउने ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्था

१८. ग्लोबल अलाएन्स अफ नेशनल हुयुमन राईट्स ईन्स्टिच्युशन्सले सन् २०२३ मा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई “क” श्रेणीको हैसियतमा पुनः मान्यता दिएकोकालाई स्वागत गर्दै टिपोट गर्दछ। तैपनि, समितिले पक्ष राज्यले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको सिफारिसहरूलाई मिमितरूपमा कार्यान्वयन गरेकोमा समितिको सरोकार टिपोट गर्दछ:

१९. राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई पर्याप्त मानव, प्राविधिक र वित्तिय स्रोत प्रदान गरेर यस्को म्याण्डेटलाई प्रभावकारीरूपमा, स्वतन्त्रपूर्वक सम्पादन गर्न र ग्लोबल अलाएन्स अफ नेशनल हुयुमन राईट्स ईन्स्टिच्युशन्सले गरेका सिफारिसहरूलाई कार्यान्वयन गर्न, तथा मानव अधिकारको प्रवर्द्धन र संरक्षणको लागि राष्ट्रिय संस्थाको हैसियतसंग सम्बन्धित सिद्धान्तहरू (पेरिस सिद्धान्तहरू) अनुपालन गर्न समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ। साथै, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको सिफारिसहरू फलोअप गर्न र यस सम्बन्धमा मानव अधिकारकोलागि संयुक्त राष्ट्र संघको उच्चायुक्तको कार्यालय बाट प्राविधिक सहायता खोज्न पनि यसले सिफारिस गर्दछ।

अस्थायि विशेष उपायहरू

२०. शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा पद्धतीमा महिलाको सम्बन्धमा “विशेष उपायहरू” वारे संवैधानिक प्रावधानहरूको भए तापनि अस्थायि विशेष उपायहरू वारे खास विधेयक पारित नगरिएको, तथा यस्तो “विशेष उपायहरू” “सामाजिक वा सांस्कृतिकरूपमा पिछ्छडिएको महिला” मा सिमित गरेकोमा समितिको चासो कायमै छ। यो विशेष गरेर देहायका वारेमा सरोकार राख्दछ:

(क) अन्तरछेदित (इन्टरशेक्शनल) दृष्टि प्रयोग गर्न तथा विकासमा आदिवासी महिला, अपांगता भएका महिला, दलित महिला, धार्मिक अल्पसंख्यक महिला, प्रवासी महिला तथा लेज्वीयन, उभयलिंगी, ट्रान्सजेण्डर, अन्तरलिंगी महिलालगायतका फायदाबाट बञ्चित समुहका महिलाको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्न र सवै क्षेत्रहरूमा यि उपायहरूको कार्यान्वयनको लागि, विशेष गरि नीति निर्णय तहहरूको राजनीतिक र सार्वजनिक जिवनमा अस्थायी विशेष उपाय र पर्याप्त संयन्त्रहरूको अभाव;

(ख) महिला र पुरुष, विशेष गरेर जो रोजगारी र राजनीतिक जिवनमा छन, का निम्ती सारभुत समानताका निम्ती अस्थायि विशेष उपायहरूको प्रभाव वारेको खण्डित तथ्यांकको अभाव।

२१. अस्थायि विशेष उपायहरूका सम्बन्धमा महासन्धिको धारा ४ (१) र समितिको आधारभुत सिफारिस संख्या २५ (सन् २००४) वमोजिम, समितिले यस अधिको सिफारिस (CEDAW/C/NPL/CO/6, अनुच्छेद)लाई दोहोर्न्याउंछ, र पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) मस्यौदा विशेष अवसर ऐनलाई छिटो पारित गर्ने, र महिलाको राजनीतिक र सार्वजनिक जिवनमा प्रवेश गराउन अस्थायि विशेष उपायहरु, जस्तै निर्वाचित र मनोनित महिला प्रतिनिधित्वको लागि समान (प्यारिटी) कोटा, पहुँच (आउटरिच) र समर्थन कार्यक्रम, र सौविध्यात्मक भर्ती (प्रेफरेन्सियल रेक्युटमेन्ट) तथा महिला उमेदवारको प्रबर्द्धन, लाई निर्वाचन आचार संहितालाई छिटो संशोधन गर्ने;

(ख) अस्थायि विशेष उपायहरु वारे सोच्दा विभेदको अन्तरछेदित रुपहरु बेहोरिरहेको सबै महिलाहरु, विशेष गरि आदिवासी महिला, अपांगता भएका महिला, दलित महिला, धार्मिक अल्पसंख्यक महिला, प्रवासी महिला तथा लेज्बियन, उभयलिंगी, ट्रान्स्जेण्डर, अन्तरलिंगी महिलाको विशेष आवश्यकतालाई मान्यता दिने, तथा यि उपायहरुको प्रभावकारीता सम्बन्धमा नियमित मूल्यांकन गर्न संयन्त्र स्थापना गर्ने;

(ग) अस्थायि विशेष उपायहरुको प्रभाववारे पद्धतीगत ढंगबाट तथ्यांक संकलन गर्न र यस्तो तथ्यांक अर्को आवधिक प्रतिवेदनमा समावेश गर्ने ।

लैगिक पुर्वाग्रह

२२. समितिले देहायका सरोकार राख्दछः

(क) महिलालाई मुख्य रुपमा आमा र हेरचाहकर्ता मानेर परिवार र समाज, मिडियासमेत, मा महिला र पुरुषको भूमिका र दायित्वका सम्बन्धमा पितृसत्तात्मक मनोवृत्ति र लैगिक पुर्वाग्रह कायम रहनु;

(ख) परिवारमा छोरा प्राथमिकता व्यापक हुनु र पुरुषको विपरीत महिलाको हैसियत अधीनस्थ हुनु विशिष्ट गुण मानिनु, विभेदपूर्ण लिङ्ग छनौटको अन्त्यका लागि राष्ट्रिय रणनीति २०७८ को वावजुद सापेक्षरुपमा लिंग-छनौट गर्भपतनको दर उच्च रहनु र महिलालाई सामाजिक दवाव कडा हुनु;

(ग) भेदभावकारी लैगिक पुर्वाग्रहलाई सम्बोधन गर्न बृहत रणनीतिको अभाव, र लैगिक-सम्बेदनशील भाषाको प्रयोगवारे मिडिया पेशाकर्मी र सार्वजनिक अधिकारीहरुको क्षमता अभिवृद्धिको अभाव ।

२३. समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछः

(क) लिङ्ग-छनौट गर्भपतनको अभ्यासलाई निर्मूल गर्न विभेदपूर्ण लिङ्ग छनौटको अन्त्यका लागि राष्ट्रिय रणनीति २०७८ कार्यान्वयन गर्ने, महिलाहरु जो लिङ्ग-छनौट गर्भपतन गर्न दवावमा छन् उनिहरुलाई हेल्पलाईन लगायतको सेवा स्थापना गर्ने, र घरायसी र शिशुस्याहारको जिम्मेवारी वारवर वहन गर्नुको साथै चेतना जागरण र पितृत्व वा साभेदारी अभिभावकीय विदा उत्तरदायि पितृत्व प्रबर्द्धन गर्न लगायतका लक्षित उपायहरु लिने ।

(ख) अनलाईन डोमेनको लागि समुदाय र भार्मिक नेता, शिक्षक, किशोरी र किशोर, र महिला र पुरुषलाई लक्षित गरेर वृहत विकास र कार्यान्वयन गर्न परिवार र समाज, मिडियासमेत, मा महिला र पुरुषको भूमिका र दायित्वका सम्बन्धमा पितृसत्तात्मक मनोवृत्ति र लैंगिक पूर्वाग्रह उन्मूलन गर्ने, र रणनीतिक हस्तक्षेपको प्रभाव पद्धतीगत ढंगले मापन गर्न लक्ष र सुचाङ्कका सेट प्रवेश विकास तथा गराउने ।

(ग) सान्दर्भिक सार्वजनिक अधिकारीहरु र मिडिया का साथै नीजि क्षेत्रको प्रतिनिधिलाई लैंगिक उत्तरदायि भाषाको माध्यम भेदभावकारी लैंगिक पूर्वाग्रहलाई सम्बोधन गर्न क्षमता अभिवृद्धि प्रदान गर्न, र महिलालाई विकासको सकृय चालककोरूपमा सकारात्मक प्रक्षेपण प्रवर्द्धन गर्ने ।

हानिकारक अभ्यासहरु

२४. स्पष्टरूपमा अपराधीकरणको वावजुद पनि छाउपडि (महिनावारी भएको बेला महिला र किशोरी छुट्टै बस्ने), दाईजो, वोक्सीको आरोप, जातको आधारमा भेदभाव र बालविवाह लगायतका हानिकारक अभ्यासहरु जस्ले धेरै समुदायहरुमा महिलाको मानव अधिकारको उल्लंघन निरन्तर भईरहेकोमा समितिले सरोकार सहित टिपोट गर्दछ ।

२५. हानिकारक अभ्यासहरुका सम्बन्धमा महिला विरुद्ध हुने भेदभाव उन्मूलन गर्ने समितिको संयुक्त आधारभुत सिफारिस संख्या ३१/बाल अधिकार समितिको आधारभुत टिप्पणी संख्या १८ (२०७६), र समितिको यस अघिको सिफारिस (CEDAW/C/NPL/CO/6, अनुच्छेद १९) लाई सम्झना गर्दै समितिले सिफारिस गर्दछ कि पक्ष राज्यले छाउपडि, बालविवाह र/अथवा जवर्जस्ती विवाह, जातको आधारमा भेदभाव, दाईजो, बहुविवाह र वोक्सीको आरोपलगायतका हानिकारक अभ्यासहरु प्रतिबन्ध गर्ने राष्ट्रिय कानूनलाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्ने, र हानिकारक अभ्यासहरु कायम रहेको ठाउंहरुका प्रथाजनित तथा धार्मिक नेता र क्षेत्रमा महिला र किशोरीले मानव अधिकार उपभोग गर्न यस्ता अभ्यासहरुले पार्ने नकारात्मक प्रभावका सम्बन्धमा सार्वजनिक सचेतना अभिवृद्धि तथा शैक्षिक कार्यक्रम गर्ने ।

लैंगिक-आधारमा हुने महिला विरुद्ध हिंसा

२६. पक्ष राज्यमा घरेलु हिंसाको घटना उच्च भएको। तथा ७२ प्रतिशत महिलाहरुले हिंसाको अनुभव भएको तर यस्तो हिंसालाई वैधानिकता दिने भेदभावकारी सामाजिक मान्यता, र आफ्नो अधिकार र उपलब्ध उपचार र विशिष्टकृत सेवाहरुवारे चेतनाको अभाव भएकोमा समितिले सरोकार सहित टिपोट गर्दछ । देहायका वारेमा यस्को पनि सरोकार छः

(क) मनोवैज्ञानिक हिंसा, प्रविधी सहजीकृत हिंसा र जलवायु प्रेरित हिंसालगायतका लैंगिक आधारमा हुने महिला विरुद्ध हिंसाको सबै स्वरुपलाई विशेष

गरेर अपराधिकरण गर्ने बृहत कानूनको अभाव, र ग्रामिण महिला, जेष्ठ नागरिक महिला, अपांगता भएका महिला र किशोरी, धार्मिक र जातीय अल्पसंख्यक महिला, प्रवासी महिला तथा लेज्वीयन, उभयलिंगी, ट्रान्स्जेण्डर तथा अन्तरलिंगी महिला, तथा यौनकर्मि लगायत विरुद्ध हुने लैंगिक हिंसा रोक्न अपर्याप्त संरक्षणवारे समितिको सरोकार छ ।

(ख) महिला र किशोरीले प्रविधि-सहजीकृत हिंसाको उच्च तहको हिंसाको अनुभव जस्तै सामाजिक सञ्जालमा भुट्टा विवरण (फेक प्रोफाइल), भुट्टो जानकारी र तस्वीर र भिडियोको अनुपयुक्त हेरफेर, र साइबर बुली र अनलाईन हिंसाको घटना रिपोर्ट गर्ने संयन्त्रको अभाव भएको ।

(ग) वर्तमान कानूनले बलात्कारको केसमा रिपोर्ट गर्न हद म्याद दुई वर्षको छोटो समय छ, जव कि नाबालकले बालात्कारको केस रिपोर्ट गर्न वयस्क भए देखि तिन वर्षको छ ।

२७. महिला विरुद्ध लैंगिक-आधारमा हुने हिंसाका सम्बन्धमा यस्को आधारभुत सिफारिस संख्या ३५ (२०७४) सम्झना गर्दै, आधारभुत सिफारिस संख्या १९ लाई अद्यावधी गर्दै समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) ग्रामिण महिला, जेष्ठ नागरिक महिला, अपांगता भएका महिला र किशोरी, आदिवासी महिला र किशोरी, धार्मिक र जातीय अल्पसंख्यक महिला, प्रवासी तथा शरणार्थी महिला, यौनकर्मि, तथा महिला तथा लेज्वीयन, उभयलिंगी, ट्रान्स्जेण्डर तथा अन्तरलिंगी महिलालागयतका फायदाबाट बञ्चित र सिमान्तकृत समुहका महिलाको आवश्यकताको विशेष संरक्षणलाई ध्यानमा राख्दै आदिवासी महिला तथा किशोरी, अपांगता भएका महिला लगायतका महिला विरुद्ध हुने मनोवैज्ञानिक हिंसा, प्रविधि सहजीकृत हिंसा र जलवायु प्रेरित हिंसा लगायतका लैंगिक आधारमा हुने महिला विरुद्ध हिंसाको सबै स्वरूप लाई विशेष गरेर अपराधिकरण गर्ने र उनिहरुको विशेष संरक्षणको आवश्यकतालाई सुनिश्चित गर्न बृहत कानूनको पारित गर्ने ।

(ख) सिन्थेटिक मिडिया, डिप फेक, डोक्शीड, र अन्य नयाँ प्रविधि जस्ले लैंगिक-आधारमा हुने हिंसालाई सहजीकरण गर्ने लगायतको साइबर हमला, साइबर बुली र साईबर बेचविखन रोकथाम गर्न राष्ट्रिय नियमन प्रकृया र उचित लगनशीलता संयन्त्र सवलीकरण गर्न, उपभोक्ता-सृजित कन्टेन्टको लागि सामाजिक मिडिया मञ्चहरुलाई जवाफदेही बनाउन र अनलाईन हिंसा र उत्पिडनका अपराधीलाई न्यायको कठघरामा ल्याउन त्यहाँ संयन्त्र ठाउँमा छ भनी सुनिश्चित गर्न, र साईबर काइम सम्बन्धी महासन्धि (२०८१) लाई अनुमोदन गर्ने ।

(ग) लैंगिक-आधारमा हुने हिंसाबाट पिडित महिला तथा किशोरीलाई विशिष्टकृत सेवाको उपलब्धता, यस्तो सेवा ग्रामिण क्षेत्रमा समावेशी, पहुँच योग्य र उपलब्धताको प्रत्याभुत गरी सुनिश्चितता गर्ने ।

(घ) यौन हिंसाको घटनामा रिपोर्ट गर्न सिमित गर्ने कानून फिर्ता लिने ।

चेलीबेटी बेचबिखन र बेश्यावृत्तिको शोषण

२८. पक्ष राज्यले अन्तर्राष्ट्रिय संगठित अपराध विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिको पूरक, मानव विशेष गरी महिला तथा बालबालिकाको बेचबिखन रोकन, दमन गर्न र सजाय दिन प्रोटोकल २०७७ सालमा अनुमोदन गरेकोलाई समिति स्वागत गर्दछ। आलेख (प्रोटोकल)संग यस्का प्रावधानहरु मिलाउन हाल चलिरहेको मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन लगायतको राष्ट्रिय कानूनको पुनरावलोकनलाई यसले यो पनि टिपोट गर्दछ। तैपनि, समितिको देहायका सरोकार रहेको टिपोट गर्दछ:

(क) मानव बेचबिखनको कानूनी परिभाषाले मानव बेचबिखनलाई यौन कर्मसंग मिसाउँछ जसले यौनकर्मीको अधिकारलाई उल्लेखनीय रूपमा बाधा पुऱ्याउँछ;

(ख) बेचबिखनको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतको द्रुतमार्ग निर्देशिका (२०७०) को वावजुद जिल्ला अदालतहरुले ९० दिन भित्र मुद्दा हेर्न फेल भएको र बेचबिखनको पिडित अदालतमा हाजिर हुन नसकेको खण्डमा जरिवाना गराउन सक्ने;

(ग) बेचबिखन सम्बन्धी मस्यौदा राष्ट्रिय नीति र बेचबिखन सम्बन्धी राष्ट्रिय कार्य योजना अझै सम्म पनि पारित नभएको;

(घ) महिला यौनकर्मी विरुद्धहुने भेदभाव र बेश्यावृत्ति छाड्न चाहेका महिला र किशोरीका निम्ती वैकल्पिक आय अवसर लगायतको सुरक्षित काम गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्न तथा बाहिर निस्कने कार्यक्रम दिन पक्ष राज्यले लिएको उपायहरुको अभाव।

२९. विश्वव्यापी बसाईसराईको सन्दर्भमा महिला तथा किशोरीको बेचबिखन सम्बन्धमा आधारभुत सिफारिस संख्या ३८ (२०७७)को सम्झना गर्दै समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) सबै किसिमका मानव बेचबिखनलाई व्यक्तिको बेचबिखनको प्रोटोकल वमोजिम अपराधिकरण गर्न, मानव बेचबिखनको परिभाषालाई अन्तर्राष्ट्रिय कानून वमोजिम गर्ने, र मानव बेचबिखनका सबै पक्षहरु विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकनको चौथो साइकल (A/HRC/47/10, अनुच्छेद १५९.९८) को वेला पक्ष राज्यले गरेको प्रतिबद्धता वमोजिम समावेश गर्न मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन र अन्य सान्दर्भिक कानूनहरु संशोधन गर्ने;

(ख) बेचबिखनको पिडितको प्रारम्भीक पहिचान सुनिश्चित गर्ने, र उनीहरुलाई उपयुक्त सेवाहरु रेफर गर्ने, तथा अदालतमा देखा पर्न असफल भएको बेचबिखनको

पिडितलाई जरिवाना दिन अदालतले अनुमति दिने प्रावधान हटाउन मानक सञ्चालन प्रकृया पारित गर्ने;

(ग) बेचबिखन सम्बन्धमा मस्यौदा राष्ट्रिय नीति र बेचबिखन सम्बन्धमा राष्ट्रिय कार्य योजना पारित गर्ने काममा गति दिने;

(घ) यौनकर्ममा लागेका महिलाको अनुमगन सुनिश्चित गर्ने, र शोषण बिरुद्ध कानूनी संरक्षण गर्ने, र उनीहरूलाई यस्ता कार्यमा लागेकालाई मुद्दा नचलाउनका साथै बेश्यावृत्तिमा लागेका महिलालाई उत्पीडन र जवरजस्ती पैसा असुल्ने कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीहरू माथि अनुसन्धान, मुद्दा र दण्ड लगायत बृहत नीति, कानून र नियमन संरचना छिटो ल्याउने ।

(ङ) महिलाको वस्तुकरणलाई सम्बोधन गर्न र बेश्यावृत्तिको माग घटाउन पुरुष र किशोर लक्षित शैक्षिक र चेतना-जागरण अभियान सवलीकरण गर्ने, यौनकर्मको अधिकारको संरक्षण, वैकल्पिक आय आर्जनको अवसर, यदि उनीहरूले बेश्यावृत्ति छाड्न चाहेको खण्डमा, लगायतका सुरक्षित काम गर्ने अवस्था, शिक्षा र सामाजिक संरक्षणमा पर्याप्त पहुँच प्रदान गर्न आवश्यक उपायहरू लिने ।

राजनीतिक र सार्वजनिक जिवनको नीति निर्माण पद्धतीमा समान र समावेशी सहभागिता

३०. २०७९ मा महिला मेयर र ग्रामिण नगरपालिकामा अध्यक्षता गर्ने महिलाको संख्या बढेको वारे समितिले टिपोट गर्दछ । तैपनि, यसले देहायका सरोकार टिपोट गर्दछ:

(क) महिला संधिय संसदको सदस्य मध्ये ३३.४५ प्रतिशत र कुटनीतिक सेवाका सदस्य मध्ये २३.२९, र ३३ जना राजदूत मध्ये ५ जना मात्र छन्;

(ख) सार्वजनिक जिवनमा, कम्पनीको निर्देशक बोर्ड र व्यवस्थापकिय पदहरूमा महिलाको न्यून प्रतिनिधित्व;

(ग) लिंगवाद, र भेदभाव जस्ले राजनीतिक र सार्वजनिक जिवनमा उनीहरूको समान सहभागितामा बाधा पुऱ्याउंछ, त्यस् बाट महिला राजनितिज्ञ र उमेदवारहरू, साथै मतदाताको संरक्षणको अभाव ।

३१. महिलाको राजनीतिक र सार्वजनिक जिवन सम्बन्धमा आधारभुत सिफारिस संख्या २३ (२०५३) र नीति निर्माण पद्धतीमा महिलाको समान र समावेशी प्रतिनिधित्व सम्बन्धमा आधारभुत सिफारिस संख्या ४० (२०८१)लाई सम्भना गर्दै समितिले सिफारिस गर्दछ कि पक्ष राज्यले नीति निर्माणमा महिलाको प्रतिनिधित्व ३० देखी ५० प्रतिशतको लक्ष राखी बढाउने र यसले:

(क) समानताको लागि, राजनीतिक र सार्वजनिक जिवनको नीति निर्माणमा महिलाको समान र समावेशी प्रतिनिधित्वका लागि बाधा दिगोरूपमा हटाउन र पुग्न बराबरीको लागि बृहत रणनीति कार्यान्वयन गर्ने, र अस्थायी विशेष उपायहरु, महासन्धि को धारा ४ (१) र अस्थायी विशेष उपायहरु सम्बन्धमा आधारभुत सिफारिस संख्या २५ (२०६०) वमोजिम गर्ने, जस्तै राजनीतिक दलहरुको चुनावी सूचीमा महिला र पुरुष उमेदवारको समान दर्जा सुनिश्चत गर्ने जिपर पद्धती, महिला उमेदवारलाई लक्षित अभियान वित्तपोषण, र सरकारको सबै तह र तप्कामो, साथै न्यायपालिका, सार्वजनिक सेवा, विदेश सेवा, एकेडेमिया र अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरुमा, विशेष गरी नीति निर्माणमा महिला र पुरुष समानतामा पुग्न कोटा बढाउने;

(ख) राजनीतिक अभियानमा अभियान वित्तपोषण र क्षमता अभिवृद्धि, नेतृत्व र सम्भौता गर्ने शीप महिला राजनीतिज्ञ र उमेदवारलाई प्रदान गर्ने, र मिडियासंग सहकार्य गरेर राजनीतिक, धार्मिक तथा सामुदायिक नेताहरु र साधारण जनता माझ महिलाको पुरुष सरह समानताको आधारमा राजनीतिक र सार्वजनिक जिवनमा पूर्ण, स्वतन्त्र र लोकतान्त्रिक सहभागिता पक्ष राज्य भित्र राजनीतिक स्थायित्व र दिगो विकास हासिल गर्न आवश्यकताको महत्व वारे चेतना बढाउने;

(ग) राजनीतिक साक्षरता बढाउने र महिलालाई नीजि क्षेत्रकोव्यवस्थापकिय पदहरुमा प्रशिक्षण प्रदान गर्ने, रोजगारदाता र मेनेजरहरु विच नेतृत्वदायी पदहरुमा महिलाको समान प्रतिनिधित्वको महत्ववारे चेतना जागण गर्ने र बोर्डमा बढाउन र नेतृत्वको पदहरुमा महिलाको संख्या बढाउन सार्वजनिक र व्यक्तिगत रुपमा सूचीकृत कम्पनीहरुलाई प्रोत्साहन दिने;

(घ) न्यायपालिका, सार्वजनिक सेवा, र विदेश सेवा, कूटनीतिक मिसन लगायत, मा महिलाको सौध्यात्मक भर्ती पैवेश गर्ने, र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरुमा महिला उमेदवारलाई आवेदन दिन समर्थन गर्ने ।

महिला मानव अधिकार रक्षकहरु

३२. गृह मन्त्रालयले सन् २०२१ मा मानव अधिकारवादीहरुको सुरक्षा र संरक्षण आदेश जारी गरेकोमा समितिले प्रशंसा सहित टिपोट गर्दछ । तैपनि, यस्को सरोकार राष्ट्रिय तथा सामुदायिक तहमा, डिजिटल मिडिया समेत, नीजि र सार्वजनिक क्षेत्र दुवैमा, कार्यरत महिला मानव अधिकार प्रतिरक्षकहरुले विचार, अभिव्यक्ति, संघ र भेला हुन पाउने स्वतन्त्रताको अधिकारमा अंकुश भोग्न परेको, साथै बहदो डिजिटल निगारनीको रिपोर्टमा यस्को सरोकार छ ।

३३. समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) महिला मानव अधिकार प्रतिरक्षकहरुलाई स्वतन्त्ररूपमा महिलाको मानव अधिकारको सम्बन्धमा उनीहरुको जनवकालत गर्न दिने र उतिपिडन, निगरानी वा

अनुचित प्रतिबन्ध, मनोमानी गिरफ्तार र मानमानी अभियोजन, जव उनीहरूले समितिसंग संलग्न हुने वा संलग्न हुन खोज्दा समेतबाट स्वतन्त्र भएर अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता, शान्तिपूर्ण भेला हुने र संघको अधिकार अभ्यास सुनिश्चित गर्ने;

(ख) महिला मानव अधिकार प्रतिरक्षकहरू बिरुद्ध हुने उत्पीडन, धम्की, प्रतिशोध, लैंगिक-आधारमा हुने हिंसा र भेदभाव, अनलाईन समेत, सबै कार्यहरूको अनुसन्धान, अभियोजन गर्ने, उनीहरूको व्यक्तिगत स्वाधिनता र सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने, र पिडितलाई उपचार क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने ।

राष्ट्रियता

३४. पक्ष राज्यको प्रतिनिधिमण्डलले नागरिकता विधेयक जनवरी २०२५ मा सरकारलाई बुझाएको वारे दिएको जानकारी समितिले टिपोट गर्दछ । तैपनि, यस्को सरोकार देहायका सम्बन्धमा रहन्छ:

(क) संविधानको धारा ११ (२), (५) र (७)ले तिनथरको नेपाली आमालाई पहिचान गर्दछ र वावु पत्ता नलागेको अवस्थामा आमालाई स्व:घोषणा गर्न आवश्यक गरेको छ, भुठो स्व:घोषणा भएको खण्डमा दण्ड सहित, र विवाहको माध्यम नागरिकता प्रसार गर्ने उनहरूको क्षमता र उनीहरूको बच्चालाई सिमित, जस्ले जन्मको वेला बच्चा राज्यविहिन बनाउन सक्छ, जवकी नेपाली वावुले आफ्नो बच्चा र विदेशी पति/पत्निलाई विना कुनै विशेष आवश्यकता प्रदान गर्न सक्छ;

(ख) राष्ट्रिय परिचय पत्र र पञ्जीकरण ऐन (२०७६) र राष्ट्रिय परिचय पत्र र पञ्जीकरण नियमावली (२०७८) पारित भए तापनि आमा र वुवालाई जन्म दर्ता गर्न दिए पनि, व्यवहारमा, वावु हराएमा वा पत्ता नलागेमा जन्म दर्ता जारी गरिदैन, जस्ले गर्दा बच्चा राज्य विहिन हुने खतरा बढ्छ;

(ग) २०७८ को जनगणना अनुसार, ५ वर्ष मुनीका २६ प्रतिशत बालबालिका संग जन्म प्रमाण पत्र छैन, र विशेष समुहका महिला, जस्तै यौनकर्मी, लामो अवधि वसेको प्रवासी तिब्बती महिला, भुटानी शरणार्थी महिला र शरणार्थीसंग विवाह भएको नेपाली महिला, जस्ले उनीहरूको सामाजिक बहिष्करण र गरिबीलाई कायम राख्दछ ।

३५. यस्को शरणार्थी हैसियत, शरण, राष्ट्रियता र राज्य विहिन महिलाका सम्बन्धमा आधारभुत सिफारिस संख्या ४२ (सन् २०१४), र यस्को पहिलाको सिफारिस (CEDAW/C/NPL/CO/6, अनुच्छेद ३१) को सम्झना गर्दै, समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) नागरिकता विधेयकलाई पारित गर्न गति दिने र सुनिश्चित गर्ने कि यस्ले नेपालको मिलहा र उनीहरूको बच्चा बिरुद्ध हुने सबै किसिमका भेदभावलाई सम्बोधन गर्नेछ;

(ख) वंशजको आधारमा नागरिकता दिन पाउने हरेक बाबुआमाको स्वतन्त्र अधिकारलाई नेपाली महिलाले पुरुष सरह समानताको आधारमा आफ्नो बच्चाहरूलाई नागरिकता दिन रोक्ने संविधानको धारा ११ (५) र ११ (७) फिर्ता लिने;

(ग) राज्य विहिनतालाई रोम्ने दृष्टिले “बाबु वा आमा”, “बाबु र आमा” नभएर, बाट जन्म दर्ता गर्न दिन संविधानको धारा ११ (३) संशोधन गर्ने;

(घ) नेपाली महिलाले आफ्नो पतिलाई नेपाली पुरुष सरहको सर्तमा नागरिकता स्थानान्तरण गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न र नेपाली आमाहरूले पहिचान नभएको बाबुको बच्चाहरूलाई नागरिकता स्थानान्तरण गर्न स्वःघोषणा र दण्डको आवश्यकतालाई हटाउन संविधानको धारा ११ (६) संशोधन गर्ने;

(ङ) राज्य विहिन महिला, शरणार्थी प्रवासी महिला र महिला यौनकर्मी समेत, उनीहरूको बाबु आमाको कानूनी हैसियत जे जस्तो भए पनि संविधान र पक्ष राज्यको अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दायित्व बमोजिम सबै बालबालिकालाई विश्वव्यापी जन्म दर्ता सुनिश्चित गर्ने;

(च) राज्य विहिन व्यक्तिको हैसियत सम्बन्धी सन् १८६४ को महासन्धि, र सन् १९६१ को राज्य विहिनता घटाउने सम्बन्धी महासन्धिलाई अनुमोदन गर्ने ।

शिक्षा

३६. विद्यालय पाठ्यक्रममा लैंगिक समानतालाई प्राथमिकता दिएर सन् २०२२/२०२३-२०३१/२०३२ का लागि दश-वर्ष विद्यालय शिक्षा योजना पारित गरेकोमा समितिले प्रशंसा सहित टिपोट गर्दछ । तैपनि, यसको देहायका सरोकार सहित टिपोट गर्दछ:

(क) अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन (२०७५) र विद्यालय शिक्षा क्षेत्रीय योजनालाई कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरकारको संस्थागत क्षमताको अभाव;

(ख) छिटो गर्भधारण, बालविवाह र अपांगता भएका किशोरी विरुद्ध हुने भेदभावले गर्दा शिक्षामा किशोरीहरू विच छान्ने केसहरू, खास गरि मधेस प्रदेशमा;

(ग) अपांगता भएका महिला र किशोरी विरुद्ध हुने भेदभाव;

(घ) विद्यालयमा सम्मानजनक महिनावारी सम्बन्धमा विद्यमान निर्देशिकाको बावजुद, विद्यार्थीहरू माझ परिवार नियोजन, उत्तरदायि यौन व्यवहार यौनजन्य सरुवा रोगको रोकथामको बारेमा ज्ञानको अभाव रहेको छ;

३७. शिक्षामा किशोरी र महिलाको अधिकारको सम्बन्धमा आधारभुत सिफारिस संख्या ३६ (सन् २०१७ लाई सम्झना गर्दै, किशोरीको शिक्षाको महत्वलाई उनीहरूको सशक्तिकरणको आधार मानेर चेतना बढाउन पक्ष राज्यलाई समितिले सिफारिस गर्दछ:

(क) स्थानीय सरकार संस्थागत क्षमता सबलीकरण गर्ने र अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन (२०७५) र २०७९-२०८८ को लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनालाई, अन्तरछेदित भेदभावका रूपहरू भोगिरेहको बिशोरीहरूको विशेष ध्यान दिएर, प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न सुनिश्चित गर्ने;

(ख) बालविवाह र छिटो गर्भधारण, साथै लैंगिक रडवा अपांगताको आधारमा हुने भेदभावलगायत, किशोरी मध्ये विद्यालय छाड्नुको कारणलाई सम्बोधन गर्ने, युवा आमाहरू बच्चा जन्माए पछि विद्यालयमा फर्कन सक्न, उनीहरूले शिक्षा पूरा गर्न, डिप्लोमा हासिल गर्न र उच्च शिक्षा वा रोजगारीमा पहुँच पाउन सुनिश्चित गर्ने, र पक्ष राज्यमा भएको वैकल्पिक डेलिभरी मोड र वैकल्पिक सिकाई पद्धतीको प्रभाव वारे अर्को आवधिक प्रतिवेदनमा जानकारी दिने;

(ग) सवै अपांगता भएको महिला र बिशोरीलाई गुणत्मक समावेशी शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने र उनीहरूलाई विद्यालयमा थमौती गर्न प्रवर्द्धन गर्ने, तथा अपांगता भएको महिला र कशोरीलगायत महिला र किशोरीलाई जहाँ भेदभाव, उत्पिडन र हिंसाबाट मुक्त सुरक्षित र समावेशी शैक्षिक वातावरण प्रदान गर्न राष्ट्रिय बुली बिरुद्धको नीति सुनिश्चित गर्ने;

(घ) शिक्षाको सवै तहहरूमा सम्मानजनक महिनावारीको निर्देशिकाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सबलीकरण गर्ने, र विद्यालयको पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने: (१) समावेशी र पहुँचयोग्य लैंगिक समानताको विषयवस्तु, महिलाको मानव अधिकार र महिला र किशोरी बिरुद्ध हुने लैंगिक-आधारित हिंसाको हानिकारक प्रभाव; (२) उमेर सुहाउंदो यौन शिक्षा, उत्तरदायि यौन व्यवहार र छिटो गर्भधारण र सरुवा यौन रोगको रोकथाममा विशेष ध्यान दिएर; र (३) मानव अधिकार शान्ति शिक्षा;

(ङ) संयुक्त राष्ट्रसंघीय शिक्षा, विज्ञान र साँस्कृतिक संगठन (२०१७) को शिक्षामा भेदभाव बिरुद्धको महासन्धि अनुमोदन गर्ने ।

रोजगारी

३८. समितिले देहायका सरोकार सहित टिपोट गर्दछ:

(क) श्रम बजारमा तेर्सो र ठाडो निरन्तर बहिष्करण र अनौपचारिक क्षेत्रमा कम-तलवको जागिरमा महिलाको सघनता, जहाँ उनीहरू उत्पिडन र पेशागत स्वास्थ्य र सुरक्षा खतरामा खुल्ला हुन्छ, रत सामाजिक सुरक्षाबाट बहिष्कृत हुन्छ;

(ख) महिलामा वेतलबी हेरचाहको काम को असमानुपातिक बोझ, जुन उनीहरूको आर्थिक सहभागिताको लागि बाधक छ, र वावुहरूले सिमित मात्रामा पितृत्व विदाको उपयोग;

(ग) अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन (आईएलओ) को समान तलव महासन्धि, २००८ (संख्या १००) अनुमोदन भएको वावजुद, समान मूल्यको समान कामको लीग समान

तलवको सिद्धान्तको सिमित रुपमा लागू, र पक्ष राज्य भित्र उल्लेखनीय तलवमा अन्तर;

(घ) कार्यस्थलमा यौनजन्य दूर्व्यवहार (निवारण) ऐन, २०७१ केवल औपचारिक क्षेत्रमा मात्र लागू हुन्छ, र अनौपचारिक क्षेत्रलाई समेट्दैन, जहाँ महिलाहरु सघन छन्, र प्रमुख जिल्ला अधिकारीले यौन दूर्व्यवहारको एउटा पनि केस रेकर्ड गरेको छैन जो उजुरी गर्न सक्षम छन्;

(ङ) अपांगता भएको महिला र अन्य फायखा बाट बञ्चित समुहका महिलालाई डिजिटल अर्थ व्यवस्थामा विशेष आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने उपायहरुको अभाव ।

३९. समितिले समान मूल्यको समान कामको लागि समान तलव सम्बन्धमा यस्को आधारभुत सिफारिस संख्या १३ (२०४५) र दिगो बिकास लक्षको लक्ष ८.५लाई सम्झना गर्दै २०८७ सम्ममा सबै महिला पुरुषलाई, युवा र अपांगता भएका व्यक्ति समेतलाई पुरा र उत्पादनशील रोजगारी र सभ्य काम हासिल गर्ने, र पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) कांचको सिलिङ फुटाल्न र नीति निर्माण तथा बढि तलव भएको जागिरमा, परम्परागतरुपमा पुरुष हावी भएको पेशाहरुमा, महिलाको पहुँच बढाउने कार्य प्रबर्द्धन गर्न लक्षित उपायहरु लिने, जस्तै उदाहरणको लागि ति क्षेत्रमा महिलालाई सौविध्यात्मक भर्ती गर्न प्रोत्साहन प्रदान गर्ने;

(ख) सुलभ बाल हेरचाहको सुविधा र बृद्ध बृद्धा व्यक्तिलाई हेरचाह सेवा दिएर महिलालाई वेतलबी हेरचाह कार्यको बोभुलाई मान्यता दिने, घटाउने र पुनर्वितरण गर्ने, र परिवारिक व्यवशायमा रोजगारी भएको महिलालाई पर्याप्त तलव दिन र सामाजिक संरक्षण योजनाका पूर्ण पहुँच सुनिश्चित गर्न;

(ग) समान मूल्यको समान कामको लागि समान तलवको सिद्धान्त लागू गर्ने, महिला सघन भएको क्षेत्रमा ज्यालाको नियमित पुनरावलकोन र लैगिक तलव अन्तर कम गर्न, लैगिक तटस्थ विश्लेषणात्मक जागिर वर्गिकरण र मूल्यांकन विधी तथा नियमित तलव सर्भेको माध्यम लगायत;

महिला प्रवासी कामदार

४०. समितिले यो टिपोट गर्दछ कि पक्ष राज्य आप्रवासी महिला तथा किशोरीको उत्पत्ति, ट्रान्जिट र गन्तव्य मुलुक हो, र अन्तर्राष्ट्रियरुपमा नेपालबाट आप्रवासी ४३.८ प्रतिशत महिला र किशोरी छन्, र देहायका सरोकार सहित टिपोट गर्दछ:

(क) काम गर्ने अवस्था र शारिरीक, मनोवैज्ञानिक, मौखिक दूर्व्यवहार र यौन दूर्व्यवहारका आरोपहरु र दूर्व्यवहार गर्ने रोजगारदाताले दण्डहिनता उपभोग गर्ने सम्बन्धमा महिला प्रवासी कामदार, विशेष गरेर महिला घरेलु प्रवासी कामदार, बिरुद्ध हुने भेदभावको धेरै केसहरु,

(ख) महिलालाई विदेशमा रोजगारी पाउन, विशेष गरी घरेलु काममा, उमेरको प्रतिबन्ध लगाइएको;

(ग) महिला प्रवासी कामदारले अक्सर उच्च भर्ती फिस तिर्न पर्नाले ऋण लिन बाध्य हुन्छन् जसले उनीहरूलाई ऋणको बन्धन, बाध्यात्मक श्रम, शोषण र बेचबिखनमा पर्ने खतरा बढाउँछ;

(घ) दुखित प्रवासी कामदारको लागि कल सेन्टरको स्थापना सन् २०१९ मा भए पनि प्रस्थानपूर्व प्रशिक्षण कार्यक्रम सिमित हुनु, जसले महिलालाई भेदभावकारी व्यवहार र बेचबिखन र शोषणको खतरा तर्फ धकेल्छ;

(ङ) कलंक वोकेर फर्केका महिलाका लागि कार्यक्रमको अभाव, जसले उनीहरूको पूनःएकीकरण र भावी रोजगारीको सम्भावनालाई कमजोर बनाउँछ ।

४१. समिति, श्रम अधिकारको संरक्षण र सबै कामदारहरू, प्रवासी कामदार समेत, विशेषगरी महिला प्रवासी, र ति नाजुक रोजगारीमा भएकाहरूको लागि सुरक्षित काम गर्ने वातावरण प्रबर्द्धन गर्न, कामको मौलिक अधिकारलाई सम्मान गर्न आवश्यक र रोजगारीमा स्वतन्त्र छनौट, र दिगो विकास लक्षहरूको लक्ष ८.८ को सम्झना गर्दै, पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) नेपाली महिला प्रवासी कामदार, घरेलु कामदार लगायत, संलग्न गरिने गन्तव्य मुलुक संग भएका सबै द्विपक्षिय सम्झौताहरूमा उनीहरूको मानव अधिकार उल्लंघन भएका सबै अनुसन्धान र अभियोजन गर्न र पिडितलाई उपचार दिन प्रोटोकल राख्ने;

(ख) विदेशमा घरेलु काम खोजेका महिलालाई उमेरको प्रतिबन्ध हटाउन र अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड बमोजिम कामदारको न्यूनतम उमेर तोक्न वैदेशिक रोजगारीमा घरेलु कामदार पठाउन निर्देशिका (सन् २०१५) संशोधन गर्ने;

(ग) भर्ती अभ्यासलाई अनुगमन गर्न, खर्च घटाउन र महिला प्रवासी कामदारलाई सुरक्षित अवस्था सुनिश्चित गर्न, उनीहरूलाई उपलब्ध उपचारको बारेमा जानकारी प्रसार गर्न, र यस्तो उपचारमा पहुँचमा लैंगिक र अन्तरछेदन बाधा लाई सम्बोधन गर्न सरकारी निकाय, नागरिक समाज र ट्रेड युनियन विच समन्वय परिपोषण गर्ने;

(घ) बेचबिखनमा पर्ने खतराका बारे चेतना जागरण अभियान सञ्चालन गर्ने र प्रवासी महिला तथा किशोरीलाई निशुल्क कानूनी सहायता, हटलाईन र प्रस्थानपूर्व जानकारी प्रदान गर्ने;

(ङ) फिर्ता भएका महिला प्रवासी कामदारलाई पूनःएकीकरणका लागि लैंगिक उत्तरदायी समर्थन प्रदान गर्ने ।

स्वास्थ्य

४२. समितिले देहायका सरोकार सहित टिपोट गर्दछ:

(क) पक्ष राज्य भित्र, विशेष गरेर ग्रामिण तथा दूर्गम क्षेत्रहरूमा मातृ मृत्यु दर उच्च (२०८० मा १००,००० जिवित जन्ममा १५१ मृत्यु) र जन्मपूर्व र जन्म पछिका स्वास्थ्य सेवाहरूमा सिमित पहुँच;

(ख) विशेष गरेर ग्रामिण महिला, आदिवासी महिला, अपांगता भएका महिला, यौनकर्मी र लेज्वीयन, उभयलिंगी, ट्रान्सजेण्डर र अन्तरलिंगी महिलालाई उमेर-सुहाउंदो यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा, र किफायती (एफोर्डेबल) महिनावारी सरसफाई उत्पादन, गर्भनिरोधक, परिवार नियोजन सेवा, स्त्री रोग सेवा, मानसिक स्वास्थ्य सेवा, आत्महत्या रोकथाम तथा गैर आकस्मिक चिकित्सा सेवालगायतमा पहुँचको अभाव;

(ग) पक्ष राज्य भित्र गर्भपतनलाई कानूनी मान्यताको वावजुद पक्ष राज्य भरी सिमित उपलब्धता र गर्भपतन सेवाको गुणस्तरको कारणले गर्दा गर्भपतन सेवा पूर्णरूपमा पहुँचमा नभएको, प्रशिक्षित कर्मचारीको अभाव, अपर्याप्त भौतिक संरचना, उपलब्ध सेवाहरूवारे महिलामा चेतनाको अभाव, र उच्च दरको असुरक्षित गर्भपतनले गर्दा कलंक;

(घ) विशेष गरी युवा महिला, आदिवासी महिला, अपांगता भएका महिला, महिला यौनकर्मी र लेज्वीयन, उभयलिंगी, ट्रान्सजेण्डर, र अन्तरलिंगी महिला विरुद्ध लगायतको विरुद्ध हुने भेदभाव, दूर्व्यवहार, दुरुपयोग, र प्रसुतीजन्य हिंसाको रिपोर्ट;

(ङ) एन्टिरेट्रोभाईरल उपचारमा सीमित पहुँच र एचआईभी एड्ससंग जिवन यापन गरिरहेका महिला र किशोरीलाई कलंक र सामाजिक बहिष्करण;

(च) अन्तरलिंगी बालबालिका, किशोरी, र अपांगता भएका किशोरीमा चिकित्सकिय अनावश्यक र अपरिवर्तनीय चिरफार तथा उपचारको केस रिपोर्ट भएको ।

४३. समितिले महिला र स्वास्थ्य सम्बन्धमा आफ्नो आधारभुत सिफारिस संख्या २४ (२०५५), यौन र प्रजनन स्वास्थ्य हेरचाह सेवामा विश्वव्यापी पहुँच सम्बन्धी दिगो विकास लक्षहरूको लक्ष ३.७ लाई सम्भना गर्दछ, र पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) सुँडेनी तालिम र अन्य सान्दर्भिक स्वास्थ्य पेशाकर्मी, विशेष गरेर ग्रामिण क्षेत्रका लगायतका माध्यम उच्च मातृ मृत्यु दर घटाउन जन्म अघि, जन्मदा र जन्म पछि पर्याप्त स्वास्थ्य सेवामा महिलाको पहुँच सुधार गर्ने;

(ख) ग्रामिण महिला र किशोरी, अविवाहित महिला, र अपांगता भएका महिला र किशोरीलगायतका महिला र किशोरीलाई परिवार नियोजन, आधुनिक गर्भनिरोधक, र सुरक्षित गर्भपतन र गर्भपतन पछिको सेवाहरूमा यौन र प्रजनन स्वास्थ्य सेवा र जानकारीमा पर्याप्त पहुँच सुनिश्चित गर्ने;

(ग) सबै महिला र किशोरी, जातीय अल्पसंख्यक, अपांगता भएका, ग्रामिण महिला र बिशोरी, यौनकर्मी र लेज्वीयन, उभयलिंगी, ट्रान्सजेण्डर, र अन्तरलिंगी महिलालाई आत्महत्या रोकथाम कार्यक्रम, र यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवा र जानकारी,

आधुनिक र आकस्मिक गर्भनिरोधक र महिनावारी सरसफाई उत्पादन, विशेष गरी ग्रामिण र दूर्गम क्षेत्रमा, लगायतका मानसिक स्वास्थ्य सेवामा पर्याप्त पहुँच हुने गर्ने;

(घ) गर्भवती महिलालाई बच्चाजन्माउंदा संरक्षण गर्न र महिला र किशोरी बिरुद्ध हुने प्रसुति हिंसा र भेदभावलाई दण्डित गर्न, चिकित्सक अभ्यासकताका लागि क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सबलीकरण गर्न, र स्वास्थ्य सेवा केन्द्र र अस्पतालमा महिला विरामीको उपचारको नियमित अनुगमन सुनिश्चित गर्न कानूनी र नीतिगत उपायहरु परित गर्ने;

(ङ) एचआईभी/एड्स संग बाँचिरहेका सवै महिला र किशोरीलाई, आमा-बाट-बच्चामा सार्ने रोक्न गर्भवती महिलासमेतलाई, एन्टिरेट्रोभाईरल उपचार निशुल्क प्रदान गर्ने;

(च) आफ्नो स्वायत्त निर्णय लिन पर्याप्त उमेर वा परिपक्कता हुनु अघि र उनीहरुले स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारी सहितको मञ्जुरी दिन अन्तरलिंगी बालिका, किशोरी, अपांगता भएका महिला समेतलाई, अनावश्यक चिकित्सकिय वा चिरफार हस्तक्षेप गर्न निषेध गर्ने; अन्तर लिंगी बालबालिका, किशोरी समेत, ले उनीहरुको स्वायत्तता र अखण्डता कायम राख्न मानव अधिकारमा-आधारित स्वास्थ्य सेवा प्रोटोकल पारित र कार्यान्वयन गर्ने र अन्तरलिंगी बालबालिका र उनीहरुको परिवारलाई निशुल्क कानूनी सहायता र चिकित्सकिय तथा मनोसामाजिक सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।

महिलाको आर्थिक सशक्तिकरण

४४. सामाजिक सरक्षा कार्यक्रममा फायदाबाट बञ्चित समुहका महिलाको पहुँच बढाउन महिला पहिला कार्यक्रम (सन् २०२२) र एकिकृत राष्ट्रिय सामाजिक सुरक्षा संरचना (२०८०) पारित गरेकोमा समितिले प्रशंसाका साथै टिपोट गर्दछ । यसले, तैपनि, गरिवीको नारीकरण भएकोमा सरोकार राख्दछ । विशेष गरी, यसले देहायका सरोकार सहित टिपोट गर्दछ:

(क) ऋण, जग्गा र सम्पत्तिमा पहुँच सम्बन्धमा कानूनी प्रावधानको वावजुद कानून लागूगर्नमा कमजोर र महिला, विशेष गरी आदिवासी महिला, दलित महिला, मधेसी महिला, अपांगता भएका महिला, लैंगिक-आधारित हिंसाबाट बाँचेका महिला, गरिवीमा जीवित महिला, वेतलबी काममा महिला र विधवाले आर्थिक र सामाजिक फायदा र आर्थिक अवसरमा पहुँच पाउन अक्सर चुनौतिको सामना गरेको;

(ख) नागरिकताको प्रमाणपत्र वा अन्य आवश्यक परिचयात्मक कागजात, आवश्यक धितोको अभाव, तथा जग्गाको स्वामित्वमा परिवारको पुरुष सदस्यको पहुँचको कारणले पक्ष राज्य भित्र जग्गाको स्वामित्व, ऋण र अन्य प्रकारका वित्तिय ऋण, बैंकको खाता र वित्तिय सेवामा महिलालाई सिमित पहुँच ।

४५. समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) सामाजिक सुरक्षाको लागि राष्ट्रिय रणनीतिमा लैंगिक मूलप्रवाहिकरण गरी गरिवीको नारीकरणलाई सम्बोधन गर्ने र महिला, विशेष गरी फायदाबाट बञ्चित समुहको राष्ट्रिय लैंगिक समानता नीतिको कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्यांकन, र नविकरणमा समान सहभागिता, र पर्याप्त सामाजिक र आर्थिक लाभ, आर्थिक सशक्तिकरण र सामाजिक सुरक्षा योजनामा पहुँच;

(ख) लैंगिक पूर्वाग्रह र महिलाको आर्थिक सशक्तिकरणमा बाधालाई सम्बोधन गर्ने र जग्गाको स्वामित्व, कम व्याजमा विना धितो ऋण र अन्य प्रकारका वित्तिय ऋणमा पुरुष सरह समान पहुँच, र व्यवशाय सञ्जाल, स्रोत, उच्चमशीलता अवसर र आईसिटी मा विस्तार, जसबाट उनीहरु वस्तु र उत्पादनको सम्बन्धमा ई बाणिज्य र सीमापार व्यापारमा उनीहरु संलग्न रहन सक्नुन ।

ग्रामिण, आदिवासी र दलित महिला

४६. ग्रामिण महिलाको अधिकार सम्बन्धी आधारभुत सिफारिस संख्या ३४ (सन् २०७३), जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा विपद् जोखीम न्यूनीकरणको लैंगिक आयाम सम्बन्धी संख्या ३७ (२०७४) र आदिवासी महिलता तथा किशोरीको अधिकार सम्बन्धमा संख्या ३९ (२०७९)को सम्झना गर्दै, समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) संविधानमा आदिवासी महिलाको अधिकारहरु, उनीहरुको सामुहिक आत्मनिर्णय समेतको मान्यताको अभाव ।

(ख) आदिवासी महिलालाई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवा लगायतको स्वास्थ्य सेवा, नीति निर्माण, नेतृत्वदायी पद, शिक्षा, औपचारिक रोजगारी, समाजिक सुरक्षा, आवास, पर्याप्त पानी र सरसफाई र बाली भिन्याउने प्रविधि, संरक्षण, भण्डारण, प्रशोधन, प्याकिङ्ग, बजार र उच्चमशीलता लगायतका आधुनिक खेतीको प्रविधि सुनिश्चित गर्न सघन प्रयास गर्न ।

(ग) लकडि कटान (लगिङ्ग), पर्यटन, र खानी निकाल्ने लगायतको आर्थिक गतिविधी, साथै जलवायु परिवर्तनको न्यूनीकरण तथा अनुकूलन कार्यक्रमहरु र संरक्षण परियोजनाहरु आदिवासीको भूसिमाना (टेरिटोरी) र संरक्षित क्षेत्रमा आदिवासी महिलाको प्रभावकारी सहभागितामा उनीहरुको स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारी सहितको मञ्जुरी र समान लाभ-साभेदारी गरेर मात्र कार्यान्वयन गर्न सकिनेछ ।

४७. यसको आधारभुत सिफारिसहरु ग्रामिण महिलाको अधिकार सम्बन्धमा संख्या ३४ (सन् २०१६), जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा विपद् खतरा न्यूनीकरणको लैंगिक-आयमका सम्बन्धमा संख्या ३७ (२०१८) र आदिवासी महिला तथा किशोरीको अधिकारको सन्दर्भमा संख्या ३९ (२०२२)को सम्झना गर्दै, समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) आदिवासी महिलाको अधिकार, उनीहरूको आत्मनिर्णयको अधिकार लगायत, आदिवासीको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघको घोषणापत्र बमोजिम प्रष्ट मान्यता दिन संविधान संशोधन गर्ने;

(ख) यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवा, नीति-गर्न, नेतृत्वदायी पद, शिक्षा, औपचारिक रोजगारी, सामाजिक सुरक्षा, आवास, पर्याप्त पानी र सरसफाई, र बाली भिन्याउने प्रविधी, संरक्षण, भण्डारण, प्याकिङ, वजारीकरण र उच्चमशीलता समेतका आधुनिक खेती प्रविधी लगायतका ग्रामिण क्षेत्रमा सेवा वितरण सुनिश्चित गर्न प्रयास सघन बनाउने; आर्थिक गतिविधीहरू

(ग) वन कटान, पर्यटन र खानी समेतका आर्थिक गतिविधी, साथै उनीहरूको स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारी सहितको मञ्जुरी र समान लाभ-बाँडफाँडलाई पूर्ण सम्मान लगायत आदिवासी महिलाको प्रभावकारी सहभागिता भएको खण्डमा मात्र जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र अनुकूलन कार्यक्रम तथा संरक्षण परियोजना आदिवासीको भूसिमाना भित्र र संरक्षित क्षेत्रमा गर्न कार्यान्वयन गर्न सकिने सुनिश्चित गर्ने;

(घ) सरकारको सबै तहहरूमा विशेष गरि नीति निर्माण निकाय, संवैधानिक निकाय, वैदेशिक सेवा, र सार्वजनिक सेवामा दलित महिलाको सहभागिता बढाउने, जातको आधारमा हुने छुवाछुत र भेदभावको अनुगमन र रिपोर्ट अनुसन्धान गर्ने, र विनको सबै क्षेत्रमा दलित महिला बिरुद्ध हुने भेदभाव प्रति शुन्य सशानशीलता लागू गर्ने ।

अपांगता भएका महिला तथा किशोरी

४८. अपांगता-मैत्री स्वास्थ्य सेवा निर्देशिका (२०७७) पारित गरेकोलाई समितिले टिपोट गर्दछ । यसले तैपनि, पक्ष राज्य भित्र हुने अपांगता भएका महिला र किशोरीले भोग्न परेको भेदभाव, कलंक र लैंगिक-आधारमा हुने हिंसाका साथै न्याय, शिक्षा, रोजगारी र स्वास्थ्य सेवामा पहुँच पाउन महत्वपूर्ण बाधा रहेको, र राजनीतिक र सार्वजनिक जिवनबाट बहिष्कार वारे सरोकार राख्दछ । यो पनि सरोकार राख्दछ कि अपांगता भएका महिला र किशोरी स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारी सहितको मञ्जुरी विना बाध्यात्मक नसबन्दीलगायत शारिरीक जाँच र चिकित्सकिय उपचार तथा प्रकृत्यामा जानै पर्दछ ।

४९. अपांगता भएका महिलाका सम्बन्धमा समितिको आधारभुत सिफारिस संख्या १८ (सन् १९९१), र अपांगता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धमा समितिको सन् २०१८को आधारभुत सिफारिस (CRPD/C/NPL/CO/1) बमोजिम, समितिले सिफारिस गर्दछ कि पक्ष राज्यले अपांगता भएका महिला तथा किशोरीलाई न्यायमा पहुँच, समावेशी शिक्षा, रोजगारी र स्वास्थ्य सेवा, यौन र प्रजनन स्वास्थ्य सेवा समेतमा, तथा कुनै पनि जाच वा उपचार उनीहरूको स्वतन्त्र, अग्रिम जानकारी सहितको मञ्जुरी दिए मात्र गर्न सुनिश्चित गर्ने ।

जलवायु परिवर्तन र विपद्जन्य खतरा न्यूनीकरण

५०. समितिले टिपोट गर्दछ कि पक्ष राज्य जलवायु परिवर्तनबाट गम्भीर रूपमा प्रभावित छ। राज्य पक्षको २०७४ मा स्थापित राष्ट्रिय विपद् जोखीम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन प्राधिकरण, साथै लैंगिक समानता, अपांगता र सामाजिक बहिष्करण राणनीतिक कार्य योजना, र जलवायु परिवर्तन अनुकुलनलाई विद्यमान नीति, रणनीति र योजनाहरूसंग एकिकृत गर्न राष्ट्रिय अनुकुलन योजना पारित गरेको यसले टिपोट गर्दछ। तैपनि, महिला, विशेष गरी ग्रामिण महिला, आदिवासी महिला, प्रवासी महिला, अपांगता भएका महिला, र गरिबीमा बाँचेका महिला, जलवायुपरिवर्तन, पहिरो, बाढी र जैविक विविधताको नोक्सानीले असमानुपातिक प्रभाव परेको, किनकि उनीहरू अक्सर यस्तो हुने क्षेत्रमा बस्ने तथा उनीहरूको जलवायु लचिलोपन बढाउन सामना गर्ने संयन्त्रको अभाव टिपोट गर्दछ।

५१. समितिले सिफारिस गर्दछ कि, यसको जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा लैंगिक-आधारित विपद् जोखीम न्यूनीकरण आयाम आधारभुत सिफारिस संख्या ३७ (२०७५) बमोजिम, राज्य पक्षले महिला, विशेष गरी ग्रामिण महिलाको, जिविकामा जलवायु परिवर्तनले पार्ने नकारात्मक असरलाई ख्याल राखेर आफ्नो जलवायु परिवर्तन र विपद् प्रतिक्रिया रणनीति पुनरावलोकन गर्ने, र विकास, विधेयक पारित र कार्यान्वयन गर्ने, जलवायु परिवर्तनको सम्बन्धमा नीति तथा कार्यक्रम, विपद् प्रतिक्रिया तथा विपद् खतरा न्यूनीकरणमा महिलाको समान प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने, यसको माध्यमः

(क) महिला र किशोरीमा जलवायु परिवर्तन र प्राकृतिक विपद्को प्रभाव वारे खण्डित तथ्यांक संकलन गर्ने;

(ख) लैंगिक समानता, अपांगता र सामाजिक बहिष्करण राणनीतिक कार्य योजना, लैंगिक समानता, अपांगता र सामाजिक बहिष्करण राणनीतिक कार्य योजना कार्यान्वयन गर्न सबलीकरण गर्ने, र जलवायु परिवर्तनमा महिला तथा किशोरीको ललिलोपना तथा प्रभावकारी अनुकुलनको लागि जलवायु परिवर्तन तथा विपद् जोखीम न्यूनीकरण कानून, नीति, लगानी र कार्यक्रममा लैंगिक दृष्टिकोण समाहित गर्ने;

(ग) आफ्नो अधिकार माग गर्न तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी निर्णय-गर्न र अनुकुलनको रणनीति तथा कार्यहरूको विकास जसले महिला तथा किशोरीमा जलवायु परिवर्तनको प्रभावमा लचिलोपन निर्माण गर्न ग्रामिण महिला र अपांगता भएका महिला समेतको समुदाय र महिला तथा किशोरी विच जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखीम व्यवस्थापन साक्षरता र चेतना बढाउने;

(घ) जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय संरचना (फ्रेमवर्क) महासन्धिको पक्ष राज्यको सन् २०२२ मा भएको सत्ताइसौं सत्रले पारित गरेको

वातावरणीय नोक्सानी र क्षतीको प्रतिक्रियाका लागि नयाँ कोष व्यवस्थाको सिर्जना र सञ्चालनमा उनीहरूको सकृय सहभागिता सुनिश्चित गर्न समर्थन गर्ने ।

वैवाहिक र पारिवारिक सम्बन्ध

५२. समितिले देहायका सरोकार सहित टिपोट गर्दछ:

(क) देवानी संहिताको धारा ७९ ले महिला र पुरुष दुवैलाई विवाह गर्ने न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकिएको वावजुद पक्ष राज्य भित्र ३३ प्रतिशत किशोरीहरूले १८ वर्ष अघि नै विवाह गर्ने, तथा विवाह गर्ने नावालकलाई अभियोग गरिने;

(ख) देवानी संहिताको धारा ७४(१) अनुसार यदि महिलाले बच्चा पाउँछ भने तीनि स्वतः विवाहित मानिन्छ, जुन राज्य-बाल विवाह वरावर हुन्छ, तथा पुरुष पहिले नै विवाहित भएको खण्डमा स्वतः विवाह रोकन संशोधन ऐन (२०७५) संग पनि बाकिन्छ;

(ग) एकतर्फि सम्बन्ध विच्छेद (तलाक) र दहेजको अभ्यास निषेधको वावजुद यि हानिकारक अभ्यास कायम छ, र यदी आमाले पुन विवाह गरेको अवस्थामा बच्चालाई आमाको हेरचाह बाट हटाईन्छ;

(घ) छोरी र पत्नीको समान उत्तराधिकारको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कानूनी प्राधानको वावजुद महिला, विशेष गरी विधवा, एकल आमा र अपांगता भएका महिला र किशोरीलाई उनीहरूको उत्तराधिकारी दावी गर्न प्रथाजनित अभ्यास र सामाजिक दवावले रोकछ;

(ङ) पक्ष राज्यको एउटा नगरपालिकाले सर्वोच्च अदालतको अन्तरिम आदेश अनुशरण गरेको नजीरको वावजुद, “अन्य” भनेर पहिचान गरिएको व्यक्तिहरु संलग्न समान-लिंग विवाह वा संगतिलाई मान्यता दिन देवानी संहिताको धारा ६७ संशोधन गर्न असफल भएको;

(च) विवाह पछि महिलाले आफ्नो पारिवारिक नाम र ठेगाना गुमाउँछ ।

५३. विवाह र परिवार सम्बन्धमा समानता सम्बन्धी आधारभुत सिफारिस संख्या २१ (२०५०) र विवाह, परिवार र उनीहरूका विघटनको परिणाम सम्बन्धमा संख्या २९ (२०७०), र संयुक्त महिला विरुद्ध भेद्भाव उन्मूलन गर्ने समितिको आधारभुत सिफारिस संख्या ३१/हानिकारक अभ्यासक सम्बन्धमा बाल अधिकार सम्बन्धी समितिको आधारभुत टिप्पणी संख्या १८ (२०७५) लाई सम्झना गर्दै, समितिले पक्ष राज्यलाई सिफारिस गर्दछ:

(क) बालविवाह अन्त्यका लागि राष्ट्रिय रणनीति (२०७२) संग बालविवाह अन्त्यका लागि राष्ट्रिय कार्य योजना सन् २०७५-२०८७ संग मिलान गर्ने, बाल अधिकार महासन्धिले परिभाषित गरे वमोजिम किशोरी किशोर दुवैको लागि विवाह

गर्ने न्यूनतम उमेर १८ वर्ष तोक्न, २०१८ को विवाह, विवाहको लागि न्यूनतम उमेर, तथा विवाह दर्ता सम्बन्धी महासन्धि अनुमोदन गर्ने र नाबालिग बच्चाको लागि उमेर नपुगी भएको विवाहको अपराधीकरण उन्मूलन गर्ने;

(ख) राज्यबाट हुने बाध्यात्मक विवाह, बहुविवाहलाई रोक्न स्वतः विवाहको प्रावधान फिर्ता गर्ने, र विवाहको हैसियत जे भए पनि पुरुषलाई पतिको उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्न कानून पारित गर्ने;

(ग) सम्बन्ध विच्छेद गर्न समान आधार र प्रकृया र पारिवारिक सम्पत्ति विभाजनमा समानता लगायत विवाह र सम्बन्ध विच्छेदमा महिलाको समान अधिकार सुनिश्चित गर्ने, बाध्यात्मक सम्बन्ध विच्छेद र दाईजो निषेधको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, तथा सान्दर्भिक भूँइ तहको नागरिक समाज संगठनलाई समर्थन गर्ने लगायत यस्तो अभ्यासको सम्बन्धमा सर्वसाधारणलाई चेतना-जागरण र शिक्षा प्रदान गर्ने;

(घ) उत्तराधिकारको कानूनी प्रावधान लागू गर्ने र महिलाले, विशेष गरी विधवा, एकल आमा, र अपांगता भएका महिला र किशोरीले, उत्तराधिकार पाउनका लागि सबै व्यावहारिक बाधा हटाउने, चेतना-जागरण उपायहरू र धम्की बाट संरक्षण, तथा परम्परागत न्याय कर्ताहरू र प्रथानित अदालतको न्यायधिस समेत न्यायपालिकालाई प्रशिक्षण माध्यम;

(ङ) समान-लिंग विवाह वा “अन्य” भनी पहिचान भएको व्यक्ति संलग्न जोडीलाई मान्यता दिने देवानी संहिताको धारा ६७ संशोधन गर्ने, र उनीहरूको अधिकार र कर्तव्यलाई विपरित-लिंगी विवाहित जोडि सरह वरावर गर्ने;

(च) विवाहित महिलाले आफ्नो परिवारको नाम र ठेगाना कायम राख्न चाहे सुनिश्चित गर्ने ।

महासन्धिको धारा २०(१) मा संशोधन

५४. समितिले पक्ष राज्यलाई समितिको बैठकको समय सम्बन्धमा महासन्धिको धारा २० (१) संशोधन गर्न, जतिसक्दो चाँडो, स्वीकार गर्न प्रोत्साहित गर्दछ ।

बेइजिङ्ग घोषणापत्र र कार्य योजना

५५. समितिले पक्ष राज्यलाई बेइजिङ्ग घोषणापत्र र कार्य योजना उपयोग गर्न र महिला र पुरुष विच सारभुत समानता हासिल गर्नको लागि महासन्धिमा राखीएको अधिकार महशुस गर्न थप मूल्यांकन गर्ने ।

प्रचार प्रसार

५६. समितिले पक्ष राज्यलाई वर्तमान निष्कर्ष अवलोकन, पक्ष राज्य भित्रका औपचारिक भाषा(हरू)मा, विधायिका संसद र न्यायलयलाई पूर्ण कार्यान्वयन गर्न सक्षम बनाउन सबै तहका (राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय) सान्दर्भिक राज्य संस्थाहरूलाई, विशेष गरेर सरकारलाई, समयमै प्रसार गर्न अनुरोध गर्दछ ।

अन्य सन्धिहरूको अनुमोदन

५७. नौवटा मुख्य मानव अधिकारको कानूनी कागतले^१ जिवनको सबै पक्षमा महिलाको मानव अधिकार र आधारभुत स्वतन्त्रता उपभोग गर्न समितिले टिपोट गर्दछ । समितिले, त्यसकारण, पक्ष राज्यलाई सबै आप्रवासी कामदार र उनीहरूको सदस्यहरूअधिकारको सुरक्षा सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि र वेपत्ता पारिएका सबै व्यक्तिको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, जुन पक्ष राज्यले अभै पक्ष वनि सकेको छैन, लाई अनुमोदन गर्न प्राप्साहन गर्दछ ।

निष्कर्ष अवलोकनहरूको फलो-अप

५८. समितिले पक्ष राज्यलाई अनुरोध गर्दछ कि, दुई वर्ष भित्रमा, राष्ट्रियताका सम्बन्धमा सिफारिसको अनुच्छेद ३५(ख) र ३५ (ग), र विवाह र पारिवारिक सम्बन्धवारे ५३(ग) र ५३ (ङ)लाई कार्यान्वयन गर्न लिएको कदमवारे लिखित जानकारी दिने ।

अर्को प्रतिवेदनको तयारी

५९. समितिले भविष्यमा पक्ष राज्यहरूको स्पष्ट र नियमित तालिका व(हेर्नुहोस महासभाको संकल्प 79/165, अनुच्छेद ६) वमोजिम पक्ष राज्यको आठौं र नवौं संयुक्त आवधिक प्रतिवेदन बुझाउने मिति स्थापित गर्नेछ र सञ्चार गर्नेछ र रिपोर्टिङ अघि सवाल र प्रश्नको सूची पारित गरे अनुसार, यदि लागू हुन्छ भने, पक्ष राज्यको लागि । अर्को आवधिक प्रतिवेदनको रिपोर्टमा बुझाउने वेला सम्मको सम्पूर्ण समयावधीलाई समेट्नु पर्ने ।

६०. समितिले पक्ष राज्यलाई अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारको सन्धी अन्तर्गत रिपोर्टिङको सुर हालेको (हार्मोनाइज्ड) निर्देशिका, साभा चुरो दस्तावेज र सन्धि-विशेष दस्तावेज समेत (HRI/GEN/2/Rev.6, परिच्छेद १) ।

^१ आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध; नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारको अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध; सबै प्रकारको जातीय भेदभाव उन्मूलन गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि; महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि; यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय तथा अपमानजनक व्यवहार वा सजायविरुद्धको महासन्धि; बाल अधिकार महासन्धि; सबै आप्रवासी कामदार र उनीहरूका परिवारको संरक्षणसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि; बलपूर्वक बेपत्ताबाट सबै व्यक्तिको संरक्षणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि; र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि ।

Concluding observations on the seventh
periodic report of Nepal
(2122nd and 2123rd meetings held on 5 February 2025)

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women

Distr.: General
28 February 2025

Original: English

Committee on the Elimination of Discrimination against Women

Concluding observations on the seventh periodic report of Nepal*

1. The Committee considered the seventh periodic report of Nepal (CEDAW/C/NPL/7) at its 2122nd and 2123rd meetings (see CEDAW/C/SR.2122 and CEDAW/C/SR.2123), held on 5 February 2025. The list of issues and questions raised by the pre-sessional working group is contained in CEDAW/C/NPL/Q/7, and the responses of Nepal are contained in CEDAW/C/NPL/RQ/7.

A. Introduction

2. The Committee appreciates the submission by the State Party of its seventh periodic report. It also appreciates the State Party's follow-up report to the previous concluding observations of the Committee (CEDAW/C/NPL/FCO/6) and its written replies to the list of issues and questions raised by the pre-sessional working group. It welcomes the oral presentation by the delegation and the further clarifications provided in response to the questions posed orally by the Committee during the dialogue.

3. The Committee commends the State Party on its high-level delegation, which was headed by the Minister of Women, Children and Senior Citizens, Nawal Kishor Sah Suri, and included representatives of the Ministry of Women, Children and Senior Citizens, the Ministry of Law, Justice and Parliamentary Affairs, and the Office of the Prime Minister and Council of Ministers, as well as the Ambassador and Permanent Representative, Ram Prasad Subedi, and other representatives of the Permanent Mission of Nepal to the United Nations Office and other international organizations in Geneva.

B. Positive aspects

4. The Committee welcomes the progress achieved since the consideration in 2018 of the State Party's previous report (CEDAW/C/NPL/6) in undertaking legislative reforms, in particular the adoption of the following:

(a) Protection and Empowerment of Girls Act 2081 of the Government of Madhesh Province, in 2024;

* Adopted by the Committee at its ninetieth session (3–21 February 2025).

(b) Amendment 2079 to the Nepal Citizenship Act enabling children of Nepali women and an unidentified father to acquire citizenship by descent, in 2023;

(c) Order on Security and Protection of Human Rights Activists, in 2021;

(d) Compulsory and Free Education Act, in 2018.

5. The Committee welcomes the State Party's efforts to improve its institutional and policy framework aimed at accelerating the elimination of discrimination against women and promoting gender equality, such as the adoption of the following:

(a) National Plan for implementing the National Gender Equality Policy, in 2023;

(b) National Action Plan on Formalization for 2023–2025, on the formalization of domestic workers, in 2023;

(c) National Gender Equality Policy, in 2021;

(d) National Strategy to Prevent Gender-biased Sex Selection for 2021–2030, in 2021;

(e) Safe Motherhood and Newborn Health Roadmap until 2030, in 2021;

(f) Geriatric Health Sector Strategy, in 2021;

(g) Integrated Legal Aid Policy, in 2019;

(h) Gender Equality, Disability and Social Inclusion Strategic Action Plan for Disaster Risk Reduction and Management, in 2018;

(i) National Policy for Disaster Risk Reduction, in 2018.

C. Sustainable Development Goals

6. **The Committee welcomes the international support for the Sustainable Development Goals and calls for the realization of de jure (legal) and de facto (substantive) gender equality, in accordance with the provisions of the Convention, throughout the process of implementing the 2030 Agenda for Sustainable Development. The Committee recalls the importance of Goal 5 and of the mainstreaming of the principles of equality and non-discrimination throughout all 17 Goals. It urges the State Party to recognize women as the driving force of the sustainable development of the State Party and to adopt relevant policies and strategies to that effect.**

D. Parliament

7. **The Committee stresses the crucial role of the legislative power in ensuring the full implementation of the Convention (see [A/65/38](#), part two, annex VI). It invites the Federal Parliament, in line with its mandate, to take the necessary steps regarding the implementation of the present concluding observations between now and the submission of the next periodic report under the Convention.**

E. Principal areas of concern and recommendations

Visibility of the Convention, the Optional Protocol thereto and the Committee's general recommendations

8. The Committee notes with appreciation that the Convention has been referenced in 121 decisions, orders and directives of the Supreme Court. However, it is concerned that women, in particular rural women, Indigenous women, Dalit women and women with disabilities, are not aware of their rights under the Convention and the remedies available to them to claim violations of those rights. It is also concerned at the lack of a comprehensive mechanism for the implementation of recommendations made by the Committee and other human rights mechanisms.

9. The Committee recommends that the State Party:

(a) **Raise awareness among women of their rights under the Convention and the legal remedies available to them to claim violations of those rights and ensure that information on the Convention, the Optional Protocol and the Committee's general recommendations is available to all women in accessible formats;**

(b) **Widely disseminate the Convention, the Optional Protocol and the Committee's general recommendations through information campaigns, collaboration with civil society, the use of information and communications technology (ICT), and in cooperation with the media;**

(c) **Establish a national mechanism for reporting, implementation and follow-up, taking into account the four key capacities of engagement, coordination, consultation and information management of such a mechanism, and ensure that civil society organizations that promote women's rights and gender equality are consulted in its work.**

Constitutional and legislative framework

10. The Committee remains concerned at the absence of comprehensive anti-discrimination legislation to protect disadvantaged and marginalized groups of women facing intersecting forms of discrimination in the State Party, in particular rural women, older women, Indigenous women, Dalit women, women with disabilities, lesbian, bisexual, transgender and intersex women, single women, women belonging to religious minorities, Madhesi women and refugee and migrant women. It is also concerned about the long delays in the adoption of the Special Opportunity Bill.

11. The Committee reiterates its previous recommendation (CEDAW/C/NPL/CO/1, para. 9) and recommends that the State Party:

(a) **Accelerate the adoption of the Special Opportunity Bill and ensure that it covers direct and indirect discrimination in the public and private spheres, as well as intersecting forms of discrimination, in accordance with articles 1 and 2 of the Convention, the Committee's general recommendation No. 28 (2010) on the core obligations of States Parties under article 2 of the Convention, and target 5.1 of the Sustainable Development Goals on ending all forms of discrimination against all women and girls everywhere;**

(b) **Establish a comprehensive system to collect data on discrimination against women, disaggregated by age, nationality, ethnicity, disability and socioeconomic status.**

Access to justice

12. The Committee notes the State Party's efforts to implement the Integrated Legal Aid Policy and the Enhancing Access to Justice through the Institutional Reform Project, as well as the establishment of 175 Dalit Desks to enhance their access to justice. However, it notes with concern the following:

(a) Persistent barriers to women's access to justice, including stigma, fear of retribution, deep-rooted discriminatory gender stereotypes, limited legal literacy, and legal costs, in particular for women and girls belonging to disadvantaged and marginalized groups, such as women sex workers, Dalit women, Indigenous women, women with disabilities and migrant women;

(b) The lack of a gender-responsive legal aid system and insufficient capacity-building on the Convention and relevant national legislation for the judiciary and law enforcement officers.

13. **Recalling its general recommendation No. 33 (2015) on women's access to justice, the Committee recommends that the State Party:**

(a) **Ensure that women have access to affordable or, if necessary, free legal aid services, in particular rural women and women belonging to disadvantaged and marginalized groups;**

(b) **Enhance awareness among women and girls, in particular women belonging to disadvantaged groups, of their rights under the Convention and the remedies available to them to claim those rights, in cooperation with civil society organizations, and address the obstacles that prevent or limit women's access to justice, in particular by Indigenous women and women with disabilities, by facilitating interpretation services in Indigenous languages and accessibility measures, including the provision of reasonable accommodation, procedural adjustments and supported decision-making;**

(c) **Provide training for the judiciary and law enforcement officials on women's human rights and gender-sensitive interrogation and investigation methods, address judicial gender bias, and assess the impact of such training on promoting women's access to justice, to continually improve it.**

Women and peace and security and transitional justice mechanisms

14. The Committee notes with appreciation the adoption of the second national action plan (2022–2025) for the implementation of Security Council resolutions [1325 \(2000\)](#) and [1820 \(2008\)](#), with a specific focus on victims and survivors of conflict-related sexual violence. It also notes the adoption of the Bill to Amend the Disappeared Person's Enquiry, Truth and Reconciliation Commission Act (2071), in 2024. However, it notes with concern the following:

(a) No chairpersons or members have been appointed to the Truth and Reconciliation Commission and the Commission of Investigation on Enforced Disappeared Persons, preventing the two transitional justice mechanisms from discharging their mandate;

(b) The lack of reparations for women and girl victims of the armed conflict, including widows, family members of disappeared persons and victims of rape and other forms of sexual violence;

(c) Women's underrepresentation in processes related to the women and peace and security agenda;

(d) The limited implementation of the second national action plan due to the lack of human, technical and financial resources.

15. Recalling its general recommendation No. 30 (2013) on women in conflict prevention, conflict and post-conflict situations, and its previous recommendation (CEDAW/C/NPL/CO/6, para. 23), the Committee recommends that the State Party ensure the effective implementation of the second national action plan for the implementation of Security Council resolution 1325 (2000) on women and peace and security, in collaboration with representatives of women's civil society organizations, taking into consideration the full spectrum of the Council's agenda on women and peace and security, as reflected in resolution 1325 (2000) and subsequent resolutions, and incorporate a model of substantive equality that addresses gender-based violence and discrimination against women in all spheres of women's lives, including intersecting forms of discrimination against women, and in particular:

(a) **Ensure a transparent and credible process to appoint independent, impartial and competent members to the Truth and Reconciliation Commission and the Commission of Investigation on Enforced Disappeared Persons, and the equal representation of women, including women belonging to disadvantaged and marginalized groups, to reflect the diversity of affected communities;**

(b) **Ensure access for women and girls who are victims of the armed conflict to full and effective reparations, in line with the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law;**

(c) **Ensure the meaningful and inclusive participation of women in all processes related to women and peace and security, in particular with regard to the adoption, implementation and assessment of the relevant national action plans.**

National machinery for the advancement of women

16. The Committee notes the adoption of the National Plan for implementing the National Gender Equality Policy in 2023, and the appointment of commissioners to the National Women Commission in 2021. However, it notes with concern the following:

(a) The lack of information on measures taken to effectively implement the National Gender Equality Policy, on the use of gender-responsive budgeting and on gender mainstreaming with an intersectional approach across all government departments;

(b) The National Women Commission lacks the necessary resources to discharge its mandate effectively, including the consideration of complaints, in particular in remote and rural areas.

17. The Committee recommends that the State Party:

(a) **Allocate adequate human, technical and financial resources for the implementation of the National Gender Equality Policy and its National Action Plan, and regularly monitor and evaluate their impact;**

(b) **Further strengthen the mandate of the National Women Commission, including by establishing offices in provinces, provide it with adequate human, technical and financial resources to coordinate all public policies and strategies for the advancement of women and gender equality, including through gender-responsive budgeting, and strengthen the framework for gender equality**

through increased cooperation between the National Women Commission and local authorities, as well as with civil society, in particular women's rights organizations;

(c) **Adopt an intersectional approach to gender and diversity based on women's differing conditions for identity, such as disability, Indigenous or Dalit status, sexual orientation, gender identity and migrant status, in the definition, implementation, monitoring and evaluation of public equality and non-discrimination policies aimed at disadvantaged groups.**

National human rights institution

18. The Committee notes with appreciation that the National Human Rights Commission of Nepal was recredited with "A" status by the Global Alliance of National Human Rights Institutions in 2023. However, the Committee notes with concern the limited implementation of the recommendations of the National Human Rights Commission by the State Party.

19. **The Committee recommends that the State Party implement the recommendations of the Global Alliance of National Human Rights Institutions to provide the National Human Rights Commission with adequate human, technical and financial resources to discharge its mandate effectively, independently and in compliance with the principles relating to the status of national institutions for the promotion and protection of human rights (Paris Principles). It also recommends that the State Party follow up on the recommendations of the National Human Rights Commission and seek technical assistance from the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights in that regard.**

Temporary special measures

20. The Committee remains concerned that despite the Constitutional provisions on "special opportunities" for women in education, health, employment and the social security system, no specific legislation on temporary special measures has been adopted, and that the use of such "special opportunities" is limited to "socially or culturally backward women". It is particularly concerned about the following:

(a) The lack of temporary special measures and adequate mechanisms to apply an intersectional approach and ensure the meaningful participation of disadvantaged groups of women, including Indigenous women, women with disabilities, Dalit women, women belonging to religious minorities, migrant women and lesbian, bisexual, transgender and intersex women, in the development and implementation of these measures in all areas, in particular in political and public life at decision-making levels;

(b) The lack of disaggregated data on the impact of temporary special measures for achieving substantive equality of women and men, particularly in employment and political life.

21. **In line with article 4 (1) of the Convention and the Committee's general recommendation No. 25 (2004) on temporary special measures, the Committee reiterates its previous recommendation (CEDAW/C/NPL/CO/6, para. 17) and recommends that the State Party:**

(a) **Expedite the adoption of the draft Special Opportunity Act and amend the Election Code of Conduct to introduce temporary special measures for women in political and public life, such as parity quotas for women's representation in elected and appointed bodies, outreach and support programmes, and preferential recruitment and promotion of women candidates;**

(b) **Recognize the specific needs of all women and girls facing intersecting forms of discrimination when devising temporary special measures, in particular as regards Indigenous women, women with disabilities, Dalit women, women belonging to religious minorities, migrant women and lesbian, bisexual, transgender and intersex women, and establish mechanisms to regularly assess the effectiveness of these measures;**

(c) **Systematically collect data on the impact of temporary special measures and include such data in its next periodic report.**

Gender stereotypes

22. The Committee notes with concern the following:

(a) The persistence of patriarchal attitudes and gender stereotypes concerning the roles and responsibilities of women and men in the family and in society, including in the media, considering women primarily as mothers and caregivers;

(b) The prevalence of son preference in families and within society and the attribution of a subordinate status to women vis-à-vis men, as reflected and perpetuated by a relatively high number of sex-selective abortions and strong societal pressure on women, despite the adoption of the National Strategy against Discriminatory Sex Selection in 2021;

(c) The absence of a comprehensive strategy to address discriminatory gender stereotypes and the absence of capacity-building for media professionals and public officials on the use of gender-sensitive language.

23. **The Committee recommends that the State Party:**

(a) **Implement the National Strategy against Discriminatory Sex Selection (2021) to eradicate the practice of sex-selective abortions, establish services, including helplines, for women who are pressured into undergoing a sex-selective abortion, and take targeted measures, including awareness-raising and paternity or shared parental leave, to promote equal sharing of domestic and childcare responsibilities, as well as responsible fatherhood;**

(b) **Develop and implement a comprehensive strategy, including for the online domain, targeting community and religious leaders, teachers, girls and boys, and women and men, to eliminate discriminatory stereotypes regarding the roles and responsibilities of women and men in the family and in society, and develop and introduce a set of targets and indicators to systematically measure the impact of the strategic interventions made;**

(c) **Provide relevant public officials and the media, as well as private sector representatives, with capacity-building to enable them to address discriminatory gender stereotypes, including through gender-responsive language, and promote positive portrayals in the media of women as active drivers of development.**

Harmful practices

24. The Committee notes with concern that despite the explicit criminalization of harmful practices such as *chhaupadi* (menstrual segregation of women and girls), dowry, witchcraft allegations, caste-based discrimination and child marriage, those violations of women's human rights continue to occur in many communities.

25. **Recalling joint general recommendation No. 31 of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women/general comment No. 18 of the Committee on the Rights of the Child (2019) on harmful practices, and the**

Committee's previous recommendation (CEDAW/C/NPL/CO/6, para. 19), the Committee recommends that the State Party effectively enforce the national legislation prohibiting harmful practices, including *chhaupadi*, child and/or forced marriage, caste-based discrimination, dowry, polygamy and witchcraft allegations, and reinforce public awareness-raising and education programmes on the negative impact that those practices have on the enjoyment by women and girls of their human rights, targeting customary and religious leaders and regions where harmful practices are prevalent.

Gender-based violence against women

26. The Committee notes with concern the high incidence of domestic violence in the State Party, and that 72 per cent of women having experienced violence have never sought help due to discriminatory social norms legitimizing such violence and lack of awareness about their rights and available remedies and specialized services. It is also concerned about the following:

(a) The absence of comprehensive legislation specifically criminalizing all forms of gender-based violence against women, including psychological violence, technology-facilitated violence and climate-induced violence, and the inadequate protection from gender-based violence for women and girls facing intersecting forms of discrimination, including rural women, older women, women and girls with disabilities, Indigenous women and girls, women and girls belonging to religious and ethnic minorities, migrant and refugee women and girls, lesbian, bisexual, transgender and intersex women and sex workers;

(b) The high level of technology-facilitated violence experienced by women and girls, such as fake profiles in social media, fake information and inappropriate manipulation of photos and videos, and the absence of a mechanism to report cases of cyberbullying and online violence;

(c) The current statute of limitations provides for a very short period of two years to report cases of rape, while minors have three years from attaining majority to report rape.

27. Recalling its general recommendation No. 35 (2017) on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19, the Committee recommends that the State Party:

(a) Adopt comprehensive legislation to ensure that all forms of gender-based violence against women and girls are specifically criminalized, including psychological violence, technology-facilitated violence and climate-induced violence, taking into account the special protection needs of disadvantaged and marginalized groups of women, including rural women, older women, women and girls with disabilities, Indigenous women and girls, women and girls belonging to religious and ethnic minorities, migrant and refugee women and girls, sex workers, and lesbian, bisexual, transgender and intersex women;

(b) Strengthen the implementation of national regulatory procedures and due diligence mechanisms to prevent cyberattacks, cyberbullying and cybertrafficking, including synthetic media, deep fakes, doxing and other new technologies that facilitate gender-based violence, ensure that there are mechanisms in place in the State Party to hold social media platforms accountable for user-generated content and bring perpetrators of online violence and harassment to justice, and ratify the United Nations Convention against Cybercrime (2024);

(c) **Ensure the availability of specialized services for women and girls who are victims of gender-based violence, guaranteeing that such services are inclusive, accessible and available in rural areas;**

(d) **Repeal the statute of limitations for reporting cases of sexual violence.**

Trafficking in women and exploitation of prostitution

28. The Committee welcomes the State Party's ratification of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, in 2020. It also notes the information provided by the State Party on the ongoing review of national legislation, including the Human Trafficking and Transportation (Control) Act, to harmonize its provisions with the Protocol. However, the Committee notes with concern the following:

(a) The legal definition of trafficking conflates trafficking with sex work, which significantly impedes the rights of sex workers;

(b) Despite the Supreme Court's fast-track directive for trafficking cases (2013), district courts fail to handle cases within 90 days and victims of trafficking can be fined if they fail to appear in court;

(c) The draft national policy on trafficking and the national action plan on trafficking have not yet been adopted;

(d) Discrimination against women sex workers and the lack of measures taken by the State Party to ensure safe working conditions and provide exit programmes, including alternative income opportunities, for women and girls who wish to leave prostitution.

29. **Recalling its general recommendation No. 38 (2020) on trafficking in women and girls in the context of global migration, the Committee recommends that the State Party:**

(a) **Amend the Human Trafficking and Transportation (Control) Act and other relevant national legislation to criminalize all forms of human trafficking in line with the Trafficking in Persons Protocol, bring the definition of human trafficking into line with international law and include all aspects of human trafficking, in line with the commitments made by the State Party during the fourth cycle of the universal periodic review (A/HRC/47/10, para. 159.98);**

(b) **Adopt standard operating procedures to ensure the early identification of victims of trafficking and their referral to appropriate services, and remove the provision that allows courts to fine victims of trafficking if they fail to appear in court;**

(c) **Accelerate the adoption of the draft national policy on trafficking and the national action plan on trafficking;**

(d) **Expedite the formulation of a comprehensive policy, legislative and regulatory framework that ensures the monitoring, and legal protection from exploitation, of women who engage in prostitution and ensures that they are not prosecuted for engaging in such activities, including the investigation, prosecution and punishment of law enforcement officers for the harassment and extortion of women in prostitution;**

(e) **Strengthen educational and awareness-raising campaigns targeted at men and boys to address the objectification of women and reduce the demand for prostitution, and take necessary measures to protect the rights of sex workers, provide them with safe working conditions, adequate access to**

education and social protection, and exit programmes, including alternative income-generating opportunities, in case they wish to leave prostitution.

Equal and inclusive participation in decision-making systems in political and public life

30. The Committee notes the increase in the number of women mayors and of women chairing rural municipalities in 2022. However, it notes with concern the following:

(a) Women account for only 33.45 per cent of members of the Federal Parliament and 23.29 per cent of members of the diplomatic service, and only 5 out of 33 ambassadors are women;

(b) Women's underrepresentation in the public service, on boards of directors of companies and in management positions;

(c) The lack of measures to protect women politicians and candidates, as well as women voters, from sexism and discrimination, which hampers their equal participation in political and public life.

31. **Recalling its general recommendation No. 23 (1997) on women in political and public life and general recommendation No. 40 (2024) on the equal and inclusive representation of women in decision-making systems, the Committee recommends that the State Party increase its target for the representation of women in decision-making from 30 to 50 per cent and that it:**

(a) **Implement a comprehensive strategy on parity, as a priority, in order to sustainably overcome barriers to and reach equal and inclusive representation of women in decision-making positions in political and public life, and adopt temporary special measures, in line with article 4 (1) of the Convention and general recommendation No. 25 (2004) on temporary special measures, such as a zipper system, to ensure equal ranks for women and men candidates on the electoral lists of political parties, targeted campaign financing for women candidates, and increased quotas to reach parity of women and men at all levels of government, as well as in the judiciary, the public service, the foreign service, academia and international organizations, in particular at decision-making levels;**

(b) **Provide campaign financing and capacity-building on political campaigning, leadership and negotiation skills to women politicians and candidates and raise awareness, in collaboration with the media, among politicians, religious and community leaders and the general public on the importance of the full, independent and democratic participation of women on an equal basis with men in political and public life as a requirement for achieving political stability and sustainable development in the State Party;**

(c) **Increase political literacy and provide training for women in management positions in the private sector, raise awareness among employers and managers on the importance of women's equal representation in leadership positions and provide incentives for public and private listed companies to increase the number of women on boards and in leadership positions;**

(d) **Introduce preferential recruitment of women to the judiciary, the public service and the foreign service, including in diplomatic missions, and support women candidates applying to international organizations.**

Women human rights defenders

32. The Committee notes with appreciation the issuance by the Ministry of Home Affairs of the Order on Security and Protection of Human Rights Activists in 2021. However, it is concerned at reports that women human rights defenders, working at the community and national levels, in both the private and public sectors, including in digital media, face restrictions on their rights to freedom of opinion, expression, association and assembly, as well as increased digital surveillance.

33. **The Committee recommends that the State Party:**

(a) **Ensure that women human rights defenders can freely carry out their advocacy for women's human rights and exercise their rights to freedom of expression, peaceful assembly and association free from harassment, surveillance or undue restrictions, including arbitrary arrest and arbitrary prosecution, including when they have engaged or sought to engage with the Committee;**

(b) **Investigate and prosecute all acts of harassment, intimidation, reprisals, gender-based violence and discrimination against women human rights defenders, including online, ensure their right to liberty and security of person, and provide remedies and reparations to victims.**

Nationality

34. The Committee notes the information provided by the State Party's delegation on the citizenship bill submitted in January 2025 to the Government. However, it remains concerned about the following:

(a) Article 11 (2), (5) and (7) of the Constitution identifies three categories of Nepali mother and requires women to make a self-declaration if the father is unknown, with penalties in case of false self-declaration, and their ability to transmit citizenship through marriage and to their children is limited, which can result in children being stateless at birth, while Nepali fathers can confer their citizenship on their children and foreign spouses without any specific requirements;

(b) Despite the adoption of the National ID and Civil Registration Act (2020) and the National ID and Civil Registration Regulation (2021), allowing for birth registration by the mother or father, in practice, birth certificates are often not issued if the father is missing or unidentified, which increases children's risk of statelessness;

(c) According to the 2021 census, 26 per cent of children under 5 do not have birth certificates, and women belonging to specific groups, such as sex workers, Tibetan long-stay migrant women, Bhutanese refugee women and Nepali women married to refugees, have limited access to identification documents, which perpetuates their social exclusion and poverty.

35. **Recalling its general recommendation No. 32 (2014) on the gender-related dimensions of refugee status, asylum, nationality and statelessness of women, and its previous recommendation (CEDAW/C/NPL/CO/6, para. 31), the Committee recommends that the State Party:**

(a) **Accelerate the adoption of the citizenship bill and ensure that it addresses all types of discrimination against Nepali women and their children;**

(b) **Repeal articles 11 (5) and 11 (7) of the Constitution that prevent Nepali women from transferring citizenship on an equal basis with men to their children, recognizing the independent right of each parent to transfer citizenship by descent;**

(c) **Amend article 11 (3) of the Constitution to allow for birth registration by the “father or mother”, rather than the “father and mother”, with a view to preventing statelessness;**

(d) **Amend article 11 (6) of the Constitution to ensure that Nepali women have the right to transfer citizenship to their spouse on the same terms as Nepali men and remove the requirement of self-declaration and penalties for Nepali mothers to transfer citizenship to their children with unidentified fathers;**

(e) **Ensure universal birth registration for all children regardless of the legal status of their parents, including for children of stateless women, refugees, migrant women and women sex workers, in line with the Constitution and the State Party’s international human rights obligations;**

(f) **Ratify the 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness.**

Education

36. The Committee notes with appreciation the adoption of the Ten-Year School Education Plan for 2022/2023–2031/2032, prioritizing gender equality in school curricula. However, it notes with concern the following:

(a) The lack of institutional capacity of local governments in the implementation of the Compulsory and Free Education Act (2018) and the School Education Sectoral Plan;

(b) Cases of dropout among girls in education, particularly in the Madhesh province, due to early pregnancy, child marriage and discrimination against girls with disabilities;

(c) Discrimination against women and girls with disabilities in education;

(d) Despite the existing guidelines on dignified menstruation in schools, there is a lack of knowledge among pupils about family planning, responsible sexual behaviour and the prevention of sexually transmitted diseases.

37. **Recalling its general recommendation No. 36 (2017) on the right of girls and women to education, the Committee recommends that the State Party raise awareness of the importance of girls’ education as a basis for their empowerment and:**

(a) **Strengthen the institutional capacity of local governments and ensure the effective implementation of the Compulsory and Free Education Act (2018) and the School Education Sectoral Plan for 2022–2032, with special attention on girls facing intersecting forms of discrimination;**

(b) **Address the causes of school dropout among girls, including child marriage and early pregnancy, as well as discrimination on the basis of gender and/or disability, ensure that young mothers can return to school following childbirth, with a view to completing their education, obtaining diplomas and gaining access to higher education or employment, and provide information in the next periodic report on the impact of alternative delivery modes and the alternative learning systems in place in the State Party;**

(c) **Ensure that all women and girls with disabilities have access to quality inclusive education and promote their retention in schools, and adopt a national anti-bullying policy to provide safe and inclusive educational environments to women and girls, including women and girls with disabilities, that are free from discrimination, harassment and violence;**

(d) **Strengthen the effective implementation of the guidelines on dignified menstruation at all levels of education and include in school curricula: (i) inclusive and accessible content on gender equality, including on women's human rights and the harmful effects of gender-based violence against women and girls; (ii) age appropriate sexuality education, paying particular attention to responsible sexual behaviour and the prevention of early pregnancy and sexually transmitted diseases; and (iii) human rights and peace education;**

(e) **Ratify the Convention against Discrimination in Education of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (1960).**

Employment

38. The Committee notes with concern the following:

(a) The persistent horizontal and vertical segregation in the labour market and women's concentration in lower-paid jobs in the informal economy, where they are exposed to exploitation and occupational health and safety hazards, and excluded from social protection;

(b) The disproportionate burden of unpaid care work on women, which constitutes a barrier to their economic participation, and the limited use of paternity leave by fathers;

(c) The limited enforcement of the principle of equal pay for work of equal value and the significant gender pay gap in the State Party, despite its ratification of the Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100) of the International Labour Organization (ILO);

(d) The Sexual Harassment in the Workplace (Prevention) Act (2015) only applies to the formal sector and excludes the informal sector, where women are concentrated, and no cases of sexual harassment have been recorded by Chief District Officers, who are competent to consider complaints;

(e) The lack of measures taken to address the specific needs of women with disabilities and other disadvantaged groups of women in the digital economy.

39. **The Committee recalls its general recommendation No. 13 (1989) on equal remuneration for work of equal value and target 8.5 of the Sustainable Development Goals, on achieving by 2030 full and productive employment and decent work for all women and men, including for young people and persons with disabilities, and equal pay for work of equal value, and recommends that the State Party:**

(a) **Take targeted measures to break the glass ceiling and promote women's access to decision-making positions and higher-paid jobs, including in traditionally male-dominated professions, for example by providing incentives for preferential recruitment of women in those sectors;**

(b) **Recognize, reduce and redistribute the burden of unpaid care work on women by providing affordable childcare facilities and care services for older persons, and ensure that women employed in family businesses are adequately remunerated and have access to social protection schemes;**

(c) **Enforce the principle of equal pay for work of equal value, regularly review wages in sectors where women are concentrated and adopt measures to close the gender pay gap, including through gender-neutral analytical job classification and evaluation methods and regular pay surveys;**

(d) **Amend the Sexual Harassment in the Workplace (Prevention) Act (2015) to extend its coverage to the informal sector and ensure that women**

victims of sexual harassment have access to effective judicial remedies, both civil and penal, in particular in rural and remote areas, that their complaints are effectively investigated, that perpetrators are prosecuted and adequately punished and that victims are protected from retaliation, conduct regular labour inspections and ratify the ILO Violence and Harassment Convention, 2019 (No. 190);

(e) **Ensure equal opportunities for women and girls, including women and girls with disabilities, in particular in emerging sectors such as the digital economy.**

Women migrant workers

40. The Committee notes that the State Party is a country of origin, transit and destination for migrant women and girls, and that women and girls constitute 43.8 per cent of migrants from Nepal internationally, and notes with concern the following:

(a) Reports of numerous cases of discrimination against women migrant workers, in particular women domestic migrant workers, with regard to working conditions and allegations of physical, psychological, verbal abuse and sexual abuse, and the impunity enjoyed by abusive employers;

(b) The age restrictions imposed on women to access employment abroad, in particular domestic work;

(c) Women migrant workers often have to pay high recruitment fees, forcing them to take loans, which aggravates their risk of debt bondage, forced labour, exploitation and trafficking;

(d) Notwithstanding the establishment of a call centre for aggrieved migrant workers in 2019, pre-departure training programmes are limited, which exposes women to discriminatory practices and the risk of trafficking and exploitation;

(e) The lack of programmes for returnee women facing stigmatization, which undermines their reintegration and future employment prospects.

41. **The Committee, recalling the need to respect the fundamental right to work and to free choice of employment, and target 8.8 of the Sustainable Development Goals, on the protection of labour rights and the promotion of safe and secure working environments for all workers, including migrant workers, in particular women migrants, and those in precarious employment, recommends that the State Party:**

(a) **Ensure that all bilateral agreements concluded with destination countries engaging Nepali women migrant workers, including women domestic workers, contain protocols to investigate and prosecute all violations of their human rights, and provide redress to victims;**

(b) **Amend the Directive for Sending Domestic Workers for Foreign Employment (2015) to remove the age restriction for women seeking domestic work abroad, and set the minimum age for workers in line with international standards;**

(c) **Foster coordination among government agencies, civil society and trade unions to monitor recruitment practices, reduce costs and ensure safe conditions for women migrant workers, disseminate information about the remedies available to them, and address gender and intersectional barriers to accessing such remedies;**

(d) **Conduct awareness-raising campaigns on the risks of being trafficked and provide access to free legal assistance, hotlines and pre-departure information to migrant women and girls;**

(e) **Provide gender-responsive support to facilitate the reintegration of returning women migrant workers.**

Health

42. The Committee notes with concern the following:

(a) The high rates of maternal mortality (151 deaths per 100,000 live births in 2023) and women's limited access to antenatal and postnatal healthcare services in the State Party, particularly in rural and remote areas;

(b) The lack of age-appropriate education on sexual and reproductive health, and limited access to affordable menstrual hygiene products, contraceptives, family planning services, gynaecological services, mental health services, including prevention of suicide, and non-emergency medical care, particularly for rural women, Indigenous women, women with disabilities, sex workers and lesbian, bisexual, transgender and intersex women;

(c) Despite the legalization of abortion in the State Party, safe abortion services are not fully accessible due to the limited availability and quality of abortion services across the State Party, a shortage of trained personnel, inadequate infrastructure, women's lack of awareness about available services, and stigma, resulting in high numbers of unsafe abortions;

(d) Reports of discrimination, ill-treatment, abuse and obstetric violence, particularly against young women, Indigenous women, women with disabilities, women sex workers and lesbian, bisexual, transgender and intersex women;

(e) Limited access to antiretroviral treatment and stigmatization and social exclusion of women and girls living with HIV/AIDS;

(f) Reported cases of medically unnecessary and irreversible surgery and treatment performed on intersex children, including girls, and on girls with disabilities.

43. **The Committee recalls its general recommendation No. 24 (1999) on women and health and target 3.7 of the Sustainable Development Goals, on universal access to sexual and reproductive healthcare services, and recommends that the State Party:**

(a) **Improve women's access to adequate antenatal, perinatal and postnatal health services to reduce the high rates of maternal mortality, including by training midwives and other relevant health professionals, particularly in rural areas;**

(b) **Ensure that women and girls, including rural women and girls, unmarried women, and women and girls with disabilities, have adequate access to sexual and reproductive health services and information, including family planning, modern forms of contraception, and safe abortion and post-abortion services;**

(c) **Ensure that all women and girls, including those belonging to ethnic minorities, those with disabilities, rural women and girls, sex workers and lesbian, bisexual, transgender and intersex women, have adequate access to mental health services, including suicide prevention programmes, and sexual and reproductive health services and information, including modern and emergency**

contraceptives and menstrual hygiene products, in particular in rural and remote areas;

(d) **Adopt legal and policy measures to protect pregnant women during childbirth, punish obstetric violence and discrimination against women and girls, strengthen capacity-building programmes for medical practitioners and ensure regular monitoring of the treatment of female patients in healthcare centres and hospitals;**

(e) **Provide free antiretroviral treatment to all women and girls living with HIV/AIDS, including pregnant women to prevent mother-to-child transmission, and address the stigmatization and social exclusion of women and girls living with HIV/AIDS;**

(f) **Prohibit non-essential medical or surgical interventions on intersex children, including girls, and on girls with disabilities, before they are of sufficient age or maturity to take autonomous decisions and give their free, prior and informed consent; adopt and implement human rights-based healthcare protocols for intersex children, including girls, that uphold their autonomy and physical integrity; and ensure that intersex children and their families have access to free legal assistance and medical and psychosocial services.**

Economic empowerment of women

44. The Committee notes with appreciation the adoption of the Women First Programme (2022) and the Integrated National Social Protection Framework (2024) to increase access to social security programmes for disadvantaged groups of women. It is, however, concerned, at the feminization of poverty. In particular, it notes with concern the following:

(a) Despite legislative provisions on access to credit, land and property, law enforcement remains weak and women, in particular Indigenous women, Dalit women, Madhesi women, women with disabilities, women survivors of gender-based violence, women living in poverty, women in unpaid work and widows, often face challenges in accessing economic and social benefits and economic opportunities;

(b) Women have limited access to land ownership, loans and other forms of financial credit, bank accounts and financial services in the State Party, due to lack of citizenship certificates or other required identification documents, the requirement of collateral, and the control of access to land titles by male family members.

45. **The Committee recommends that the State Party:**

(a) **Address the feminization of poverty by mainstreaming gender into the national strategy for social protection and ensure that women, especially those belonging to disadvantaged groups, participate equally in the implementation, monitoring, evaluation and renewal of the National Gender Equality Policy and have access to adequate social and economic benefits, economic empowerment and social protection schemes;**

(b) **Address gender stereotypes and barriers to women's economic empowerment and ensure that women have equal access as men to land ownership, low interest loans without collateral and other forms of financial credit, and expand their access to business networks, resources, entrepreneurship opportunities and ICT so that they can engage in e commerce and cross-border trade with regard to their goods and products.**

Rural, Indigenous and Dalit women

46. The Committee notes that 74 per cent of women in the State Party are employed in agriculture, that Indigenous women make up 36 per cent of the State Party's female population, and that 15 per cent of Nepali women are Dalit. It is concerned that policymaking, decision-making, budget allocation and land ownership remain predominantly controlled by men. It is particularly concerned at the following:

(a) The lack of recognition of the rights of Indigenous women in the Constitution, including their collective right to self-determination;

(b) The limited access of rural and Indigenous women to education, employment, healthcare, financial credit and modern farming technologies, and their underrepresentation in decision-making and leadership positions;

(c) The lack of consultation with rural and Indigenous women on large-scale projects, such as tourism, agro-industrial and construction projects implemented by foreign investors and private enterprises on Indigenous lands and using their natural resources, as well as the adverse impact of climate change on rural and Indigenous women, including natural disasters, loss of crops, and food and water insecurity;

(d) Despite the existing national legislation to prohibit untouchability and discrimination based on caste and gender, Dalit women and girls continue to face pervasive discrimination, sexual harassment, gender-based violence and limited access to education, employment, healthcare and economic and social benefits, and are excluded from decision-making.

47. **Recalling its general recommendations No. 34 (2016) on the rights of rural women, No. 37 (2018) on the gender-related dimensions of disaster risk reduction in the context of climate change and No. 39 (2022) on the rights of Indigenous women and girls, the Committee recommends that the State Party:**

(a) Amend the Constitution to explicitly recognize the rights of Indigenous women, including their right to self-determination, in line with the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples;

(b) Intensify efforts to ensure service delivery in rural areas to promote rural and Indigenous women's access to healthcare, including sexual and reproductive health services, decision-making, leadership positions, education, formal employment, social protection, housing, adequate water and sanitation, and modern farming technologies, including harvesting techniques, preservation, storage, processing, packaging, marketing and entrepreneurship;

(c) Ensure that economic activities, including logging, tourism and mining, as well as climate change mitigation and adaptation programmes and conservation projects, may be implemented in Indigenous territories and protected areas only with the effective participation of Indigenous women, including full respect for their right to free, prior and informed consent and equitable benefit-sharing;

(d) Increase Dalit women's representation at all levels of government, especially in policy-making bodies, constitutional bodies, the foreign service and the public service, monitor and investigate reports of caste-based discrimination and untouchability, and apply a zero-tolerance policy to discrimination against Dalit women in all areas of life.

Women and girls with disabilities

48. The Committee notes the adoption of the Disability-Responsive Health Service Directives (2021). It is, however, concerned that women and girls with disabilities

face intersecting forms of discrimination, stigmatization and gender-based violence in the State Party, as well as significant barriers to access justice, education, employment and health services, and are excluded from political and public life. It is also concerned that women and girls with disabilities must undergo physical examinations and medical treatments and procedures, including forced sterilization, without their free and informed consent.

49. In line with the Committee's general recommendation No. 18 (1991) on disabled women, and the recommendations of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities of 2018 (CRPD/C/NPL/CO/1), the Committee recommends that the State Party ensure that women and girls with disabilities are able to access justice, inclusive education, employment and health services, including sexual and reproductive health services, and that any examination or treatment be carried out only once they have given their free and informed consent.

Climate change and disaster risk reduction

50. The Committee notes that the State Party is severely affected by climate change. It notes the State Party's establishment of the National Disaster Risk Reduction and Management Authority in 2018, as well as the adoption of the Gender Equality, Disability and Social Inclusion Strategic Action Plan, and the National Adaptation Plan to integrate climate change adaptation into existing policies, strategies and plans. However, it is concerned that women, in particular rural women, Indigenous women, migrant women, women with disabilities and women living in poverty, are disproportionately affected by climate change, landslides, floods and loss of biodiversity, as they often live in exposed areas and lack the necessary coping mechanisms to increase their climate change resilience.

51. The Committee recommends that, in line with its general recommendation No. 37 (2018) on the gender-related dimensions of disaster risk reduction in the context of climate change, the State Party review its climate change and disaster response strategies, taking into account the negative effects of climate change on the livelihoods of women, especially rural women, and ensure that women are equally represented in the development, adoption and implementation of legislation, policies and programmes on climate change, disaster response and disaster risk reduction, by:

(a) **Collecting disaggregated data on the impact of climate change and natural disasters on women and girls;**

(b) **Strengthening the implementation of the Gender Equality, Disability and Social Inclusion Strategic Action Plan and incorporating a gender perspective in climate change and disaster risk reduction legislation, policies, financing and programmes to build women's and girls' resilience and effective adaptation to climate change;**

(c) **Increasing climate change and disaster risk management literacy and awareness among communities and women and girls, including rural women and women with disabilities, to empower them to demand their rights and effectively participate in climate change-related decision-making and the development of adaptation strategies and actions that build women's and girls' resilience to the impacts of climate change;**

(d) **Supporting women to ensure their active participation in the creation and operation of new funding arrangements for responding to environmental loss and damage, as decided during the twenty-seventh session of the Conference**

of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change, held in 2022.

Marriage and family relations

52. The Committee notes with concern the following:

(a) Despite article 79 of the Civil Code setting the minimum age of marriage at 20 years for both women and men, 33 per cent of girls in the State Party marry before the age of 18, and minors who marry may be prosecuted;

(b) Article 74 (1) of the Civil Code states that if a woman bears a child, she is automatically considered to be married, which amounts to State-forced marriage, and also contradicts the Amendment Act (2018) preventing automatic marriage if a man is already married;

(c) Despite the prohibition of the practice of unilateral divorce (*talaq*) and dowry, these harmful practices persist, and children are removed from maternal custody if the mother remarries;

(d) Despite the legal provisions ensuring equal inheritance rights for daughters and wives, customary practices and societal pressure prevent women, in particularly widows, single mothers and women and girls with disabilities, from claiming their inheritance;

(e) The failure to amend article 67 of the Civil Code to recognize same-sex marriages or unions involving individuals identified as “other”, despite a precedent in one of the State Party’s municipalities following an interim Supreme Court order;

(f) Women lose their family name and address upon marriage.

53. **Recalling its general recommendations No. 21 (1994) on equality in marriage and family relations and No. 29 (2013) on the economic consequences of marriage, family relations and their dissolution, and the joint general recommendation No. 31 of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women/general comment No. 18 of the Committee on the Rights of the Child (2019) on harmful practices, the Committee recommends that the State Party:**

(a) **Harmonize the National Strategy on Ending Child Marriage (2015) with the National Action Plan to End Child Marriage 2018–2030, set the minimum age of marriage at 18 years for both girls and boys, as defined by the Convention on the Rights of the Child, accede to the 1962 Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage, and Registration of Marriages, and abolish the criminalization of minors for under-age marriage;**

(b) **Repeal the provisions on automatic marriage to prevent forced marriage by the State and polygamy and adopt legislation to ensure men’s responsibility as fathers regardless of marital status;**

(c) **Ensure women’s equal rights in marriage and in divorce, including equal grounds and procedures for obtaining a divorce and equality in family property division, effectively enforce the prohibition of forced divorce and of dowry, and provide awareness-raising and education to the general public against these practices, including by supporting relevant grass-roots civil society organizations;**

(d) **Ensure that custody decisions are taken on the basis of the child’s best interests and that children are not removed from maternal custody only because the mother remarries;**

(e) Enforce the legal provisions on inheritance and remove all practical obstacles for women to inherit, in particular widows, single mothers, and women and girls with disabilities, including through awareness-raising measures and protection from intimidation, and training for the judiciary, including traditional justice actors and judges of customary courts;

(f) Amend article 67 of the Civil Code to recognize same-sex marriages or unions involving individuals identified as “other”, and equalize their rights and duties to those of opposite-sex married couples;

(g) Ensure that married women may retain their family name and address.

Amendment to article 20 (1) of the Convention

54. The Committee encourages the State Party to accept, as soon as possible, the amendment to article 20 (1) of the Convention concerning the meeting time of the Committee.

Beijing Declaration and Platform for Action

55. The Committee calls upon the State Party to use the Beijing Declaration and Platform for Action and to further evaluate the realization of the rights enshrined in the Convention in order to achieve substantive equality between women and men.

Dissemination

56. The Committee requests the State Party to ensure the timely dissemination of the present concluding observations, in the official language(s) of the State party, to the relevant State institutions at all levels (national, regional and local), in particular to the Government, the Parliament and the judiciary, to enable their full implementation.

Ratification of other treaties

57. The Committee notes that the adherence of the State Party to the nine major international human rights instruments¹ would enhance the enjoyment by women of their human rights and fundamental freedoms in all aspects of life. The Committee therefore encourages the State Party to ratify the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and the International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, to which it is not yet a Party.

Follow-up to the concluding observations

58. The Committee requests the State Party to provide, within two years, written information on the steps taken to implement the recommendations contained in paragraphs 35 (b) and 35 (c) on nationality, and 53 (c) and 53 (e) on marriage and family relations.

¹ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; International Covenant on Civil and Political Rights; International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination; Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women; Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment; Convention on the Rights of the Child; International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families; International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance; and Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Preparation of the next report

59. The Committee will establish and communicate the due date of the combined eighth and ninth periodic reports of the State Party in line with a future clear and regularized schedule for reporting by States parties (see General Assembly resolution [79/165](#), para. 6) and following the adoption of a list of issues and questions prior to reporting, if applicable, for the State Party. The next periodic reports should cover the entire period up to the time of its submission.

60. The Committee requests the State Party to follow the harmonized guidelines on reporting under the international human rights treaties, including guidelines on a common core document and treaty-specific documents ([HRI/GEN/2/Rev.6](#), chap. I).
